

magazin istoric

ANUL VIII Nr. 2 (83) FEBRUARIE 1974

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VIII - Nr. 2 (83)

februarie 1974

Redactor șef
CRISTIAN POIȘTEANU
Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI
Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANȚIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

- ④ Cortegiul imperial pe străzile Romei antice
① (reconstituire, imagine ranversată). În medalion: ruinele termelor lui Caracalla (Un despot pe tronul cezarilor, p. 61)
② Gheorghe Cristescu în viziunea pictorului Petre Suțeanu (Cetățean și tribun revoluționar, p. 74)
③ Nicolae Titulescu. Pictură de A. Iordache. Tabloul se află la Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale din R.S. România (O traiectorie luminoasă pe cerul Genevei, p. 52)

S U M A R

Burii dacici și străvechea lor cultură: DUMITRU BERCIOU	2
Un voievod nedreptățit — Ștefăniță Vodă: N. GRIGORAȘ	8
O biografie nescrisă — Alexandru Volevod: ȘTEFAN S. GOROVEI	14
„Glasuri tot mai revoltate și curajoase”: N. AJITĂRIȚEI, I. DRAGOMIRESCU, V. ȘIMANDAN	18
„Contra oricărei legi de asuprire a claselor muncitoare”: GEORGETA TUDORAN România și colaborarea în domeniul studiilor sud-est europene. Interviu cu prof. Mihai Berza: IOANA URȘU	28
„Fiul cerului” devine simplu cetățean: AISIN GIORRO PU YI	38
Nicolae Titulescu — o traiectorie luminoasă pe cerul Genevei: GHEORGHE MATEI, L. G. LEGREL, OCTAV LIVEZEANU, WALTER BACON	40
Caracalla — un despot pe tronul cezarilor: D. TUDOR	52
Papinianus cel foarte înțelept și iscusit: RADU NICULESCU	61
Balada omeniei: I. MICU	65
„Vom convinge pe popor să ceară și să vree”: MARIN FLORESCU	69
Gheorghe Cristescu — cetățean și tribun revoluționar: N.G. MUNTEANU ..	72
Memorii de război: D. EISENHOWER	74
În vizită la istoricii iugoslavi și albanezi: N. MINEI	76
1922-1924: Coroana în duelul dintre partide: IOAN SCURTU	86
● Zimbete din cronică... 37 ● Rezultatele concursului Nouă + șase... 51 ● Cărți sosite la redacție... 96 ● Poșta Magazin istoric... 97	88

BURII DACICI ȘI STRĂVECHEA LOR CULTURĂ

Prof. univ. dr. doc. DUMITRU BERCIU
membru al Academiei de Științe Sociale și Politice

● Vatra tracică din anul 2000 i.e.n. ● Neintre-
ruptă continuitate între etape și milenii ●
Ptolemeu confirmat de scrierea unui dac ●
Reb sau Markos? ● Lumini noi despre statul
lui Decebal

Una din problemele dezbătute mai mult de către specialiștii istoriei noastre vechi a fost aceea a unității și gradului de dezvoltare a civilizației geto-dace înainte de cucerirea romană și constituirea provinciei Dacia în cadrul Imperiului roman (106 e.n.). La fel de discutată a fost și problema existenței unor particularități zonale sau regionale care să se integreze organic în marea unitate etno-culturală geto-dacă.

Săpăturile arheologice efectuate, începând din 1960, la Ocnița (Ocnele Mari) jud. Vâlcea, și extinse treptat și la ținuturile învecinate, au adus o sumă de răspunsuri la aceste întrebări fundamentale pentru studiul etnogenezei noastre.

S-a dovedit, astfel, în chip documentat, că întreaga zonă Ocnele Mari (Ocnița-Cosota) Rm. Vlcea-Vlădești, Govora-Bîrsești-Căzănești a fost intens locuită încă

din epoca neolitică și că această continuitate de locuire pe aceleași meleaguri reprezintă în același timp și o continuitate culturală și etnică. În jurul anului 2000 i.e.n., se și puseseră bazele străvechii vetre tracică în această regiune. Aici se aflau atunci triburi de păstori indoeuropeni, care au format miezul etnic al prototracilor; ei au fost primii ce au început să exploateze marea resursă de sare de la

Ocnel Mari-Ocnița, activitate ce va deveni un important factor economic în circuitul schimburilor intertribale din întreaga regiune carpato-danubiano-balcanică în epoca bronzului, întocmai ca în vremurile post-antice. Odată cu cristalizarea definitivă a culturilor și triburilor tracice, pe la jumătatea mileniului II î.e.n., zona aceasta s-a integrat în marea unitate de civilizație din Carpați, de la Dunăre și Marea Neagră. În jurul salinelor se constată noi locuiri; fără îndoială, folosirea zăcămintelor de sare va fi luat o și mai mare dezvoltare, cunoscute fiind legăturile multilaterale și pe spații din ce în ce mai vaste — inclusiv pe lumea miceniană — ale comunităților tribale tracice nord-dunărene.

De o parte și de alta a „coloanei vertebrale“

În prima epocă a fierului, (Hallstatt), care începe în jurul anului 1000 î.e.n., tracii din Subcarpații vileni — populație devenită destul de densă — erau beneficiarii unei culturi superioare; este suficient să semnalăm aici descoperirea, la numai câteva sute de metri de vechia ocnă, a unui „sat“ tragic din sec. VI-V î.e.n., cu numeroase semiburde și colibe, conținând materiale superioare ca realizare și care se plasează pe firul unei perfecte continuități cu etapele anterioare. O altă serie de descoperiri arheologice făcute în aceeași așezare, care va fi cercetată mai îndeaproape în anii următori, documentează tocmai această trecere treptată în sec. IV î.e.n. spre ceea ce arheologii numesc a doua epocă a fierului sau **Latèneul** geto-dac, și care durează în zona respectivă, fără nici un fel de întreruperi, până la cucerirea romană. În întregul său, civilizația geto-dacilor s-a dezvoltat în chip nemijlocit, organic, pe multimilenarul fond etno-cultural creat de traci, strămoșii direcți și autentici ai dacilor.

Cercetările de la Ocnița au avut drept scop descoperirea și cunoașterea cît mai adîncită a civilizației dacilor dintr-o regiune care a făcut parte mai tîrziu din vatra de formare a poporului român. La Ocnița a fost identificat un întreg complex de așezări civile și de cetăți amenajate pe înălțimi, care se grupează în jurul salinelor. Alte înălțimi fortificate păzeau accesul pe Valea Oltului. Cetățile de la Ocnița aveau terase de luptă, de locuire sau de amplasare a atelierelor. Unele erau apărate de palisade și prevăzute cu turnuri de pază. La altele, se constată și porțiuni de ziduri realizate din mari blocuri de tuf

dacitic*. Prezența acestor cetăți la sud de Carpați, în nord-estul Olteniei, ca și a cetății de piatră de la Polovraci-Gorj, dovedește că puterea militară economică și politică a dacilor în sec. I î.e.n. și în cel următor avea o bază mult mai largă decît se crezuse pînă acum cîtiva ani și că ea cuprindea ambele versante ale Carpaților, care au constituit totdeauna coloana vertebrală a traco-geto-dacilor, daco-romanilor și a poporului român. Pe Valea Oltului și pe drumuri de munte, cetățile din Subcarpații vileni și din cei ai Gorjului se legau de cele din Transilvania; ele par să fi avut o viață istorică oarecum deosebită după dispariția marelui Burebista și în vîrtejul frământărilor interne și ale politicii romanilor, ajunși pe Dunăre în vremea lui Augustus.

La Ocnița, în punctul numit Cosota, se află trei cetăți amenajate pe înălțimi care formează, spre salinile amintite, o deschidere de forma unei potcoave. De o parte și de cealaltă a cetăților existau așezările civile. Săpături intense s-au efectuat în așezarea de la Cosota. Alături de aceasta a fost descoperită necropola populației dacice, care se întindea pe alocuri cu așezarea civilă. Vestigiile găsite vădese că ritul de înmormîntare era cel tradițional: se practica incinerarea. Puține morminte au urne funerare în care au fost depuse resturile de incinerare. Majoritatea mormintelor au fost săpate unele în pămîntul viu, nisipos, altele în stîncă locală. Incinerarea s-a făcut în afara necropolei și a așezării civile. Potrivit ritualului, în morminte au fost depuse mai rar vase întregi, dar dintre acestea nu lipseau binecunoscutele și caracteristicele oape dacice, lucrate cu mina și avînd o formă tronconică, cu sau fără ornamente în relief, dar prevăzute totdeauna cu o torțiță. Cîte odată apare și pe aceste oape tradiționalul brăduț, pe care îl întîlnim la Ocnița și pe alte vase ale autohtonilor, ca expresie și a unei credințe în tinerețea și veșnicia naturii, care nu pare a fi străină nici de credința dacilor în nemurire, în continuarea vieții și după moarte. Așa se explică faptul că în morminte erau depuse unelte — securi, cuțite, rîșnițe (de obicei, sfărîmate ritual) etc. — bucăți de fier brut, într-un caz chiar cercul de fier de la un butoi, care fusese îndoit ritual și așezat cu grijă lîngă rămășițele incinerate ale celui îngropat (negustor de vinuri? dogar?).

* Rocă vulcanogenă-sedimentară, formată din diferitele produse ale unor erupții vulcanice — n.r.

Confirmarea unei mai vechi intuiții

Materialul arheologic scos prin săpăturile din așezare, din necropolă și de pe înălțimile cu cetăți a îmbogățit în chip substanțial documentarea noastră privind cunoașterea civilizației dacilor, sub toate aspectele. În primul rând, s-a dovedit că zona Ocnița-Cosota a fost locuită de uniunea de triburi a **burilor** dacici*, pe care geograful grec Ptolemeu — care a trăit la Alexandria în a doua jumătate a sec. II e.n. — îi numea **buridavensi** (Buridavensioi) după cetatea lor întărită **Buridava**, pe care același Ptolemeu o localiza în Dacia Centrală; această denumire este de origine traco-dacă, fiind compusă din două cuvinte: Buri+dava=orașul (cetatea) burilor. În august 1973, am avut șansa să descopăr două fragmente ceramice tipic dacice, pe care se vede scris cu litere latine, majuscule, chiar numele tribului respectiv: cuvântul **BUR** se află zgâriat pe suprafața exterioară a fragmentelor, de mîna unui localnic, încă nestăpîn pe arta scrisului. Aceasta înseamnă că cel care a realizat o asemenea scriere era un dac din popor, puțin inițiat. Descoperirea este excepțional de importantă din punct de vedere științific, istoric. Este pentru prima dată cînd un trib dac poate fi localizat precis, pe baza unui izvor provenind direct de la el însuși. În al doilea rînd, izvorul scris — în cazul nostru, relatarea lui Ptolemeu — este confirmat printr-o

* Nu trebuie confundat cu buri germanici, pentru care, vezi *Magazin Istorie*, nr. 12/1973.

documentare arheologică directă. Se adaugă, de asemenea, localizarea în zona Ocnița a așezării fortificate Buridava. V. Părvan a avut intuiția acestui adevăr istoric, socotind pe **buridavensi** ca locuind în regiunile de nord ale jud. Vîlcea și ale jud. Argeș.

În urma descoperirilor recente de la Ocnița, se poate formula concluzia, ce va trebui reținută de știința istorico-arheologică românească și străină, că tribul dacic al burilor locuia în Subcarpații vîlceni, iar capitala lor — **dava** lor — era în această regiune; așa se explică și păstrarea de către romani a numelui de Buridava, pe care l-au dat castrului și așezării de pe Olt, la Stolniceni de azi. Cercetările noastre au dovedit că romanii au aplicat și în această parte a Daciei aceeași politică de evacuare a populației autohtone din centrele sale întărite pe înălțimi și dens locuite, la șes (în Valea Oltului de data aceasta), dar au păstrat denumirea locală, cea traco-dacă, anume Buridava. Prezența centrului roman de la Buridava era o indicație că și așezarea fortificată a localnicilor trebuia localizată undeva, în apropiere, ca și Sarmizegetusa dacică față de colonia romană întemeiată de Traian — Ulpia Traiana — și căreia, în vremea împăratului Hadrian, i s-a adăugat și numele vechii Sarmizegetuse; aceasta reflectă nu numai schimbarea politicii romane față de populația cucerită, dar mai ales fenomenul continuității acesteia, ca și la Buridava, Drobeta etc. De fapt, între zona Buridavei dacice de la Ocnița-Ocnele Mari și cea romană de la Stolniceni am și cercetat — cu cîțiva ani în urmă — o întinsă așezare daco-romană la Bîrsești,

Fundațiile palatului de la Ocnița

pe drumul de la gara Govora spre Govorasat, unde romanii au așezat populația autohtonă adusă de pe înălțimi.

Meșteșugul propriu-zis al olăritului, bazat pe roata olarului, folosită de getodaci pe scară din ce în ce mai largă încă din sec. IV-III î.e.n., a cunoscut în zona ținutului locuit de populația burilor dacici o dezvoltare prosperă. Excepțional de marele număr de vase din lut, întregi sau fragmentare, lucrate cu roata, la care se adaugă cele realizate în tehnica tradițională cu mîna, arată o mare bogăție de forme și de ornamentare. Două trăsături esențiale trebuie subliniate și aici în legătură cu ceramica descoperită în complexul dacic de la Ocnița. În primul rînd, este vorba de componentele de străveche tradiție și continuitate, care se leagă atît de vremurile de strălucire a olăritului casnic din epoca bronzului tracic, cît și de prima epocă a fierului, și ea de etnicitate tracică, și care a constituit fondul principal pe care s-a dezvoltat meșteșugul olăritului din perioada Latène geto-dacă. Este util a ne opri aici asupra constatării că, mult timp după formarea civilizației geto-dace, în domeniul ceramicii, de pildă, s-au păstrat forme, motive decorative și elemente de tehnică tipice primei epoci a fierului (Hallstatt). Întîlnim la Ocnița vase dacice derivate din cele din epoca anterioară, cum sînt străchinile, vasele bitronconice, cămile etc. Însuși procedeul de preparare a pastei din care se făceau vasele, cît și gradul de ardere, au fost multă vreme cele tradiționale. Aceasta prezintă o importanță deosebită, fiindcă se concretizează și în domeniul olăritului fenomenul continuității între prima și a doua epocă a

fierului. Elementele de veche tradiție locală persistă în toată epoca geto-dacă, iar apoi, atît în vremea stăpînirii romane în ținuturile dacilor liberi din acea perioadă, cît și în vremurile postantice. Dăinuirea unor fenomene de tradiție străveche este caracteristică civilizației geto-dace și daco-romane și ea se manifestă deopotrivă în cultura materială și spirituală.

Ceramica elenistică și bronzuri romane

Dar, pe lîngă elementele tradiționale, ceramica — în special cea lucrată la roată — ne oferă ocazia să constatăm că dacii din zona Subcarpaților vîlceni, au împrumutat și au asimilat în chip creator, potrivit gustului pentru frumos și propriilor lor nevoi gospodărești, forme de vase elenistice și romano-elenistice, pe care le-au lucrat la roată în atelierele locale. Multe dintre acestea sînt pictate în cea mai bună tehnică. A fost descoperită la Ocnița o grupă întregă de vase pictate înainte de ardere, fiind arse în cuptoare speciale pînă la dobîndirea culorii portocaliu-închis. Decorul este realizat din benzi paralele (uneori sub formă de valuri), verticale sau orizontale.

Cît privește gama de forme a vaselor pictate, predomină cupele (fructiere) cu picior înalt, lucrate de localnici. Interesant de remarcat este faptul că în grupa ceramicii pictate se găsește și tipul de cană cu toartă, de factură și de tradiție recunoscută ca traco-daco-getică. Marea bogăție a ceramicii pictate de la Ocnița

Fragmente
ceramice
cu urme
de scriere

și diversitatea formelor de vase — majoritatea dezvoltate pe fondul autohton — fac dovada superiorității acestui grup ceramic față de zonele intracarpatice, atestând totodată, prezența la sud de Carpați, până în ținuturile de munte, a unor puternice influențe elenistice și romane.

Cercetările de la Ocnița au scos la iveală urmele unor ateliere de metalurgie, care foloseau fier brut, procurat probabil din zona cetăților dace din Transilvania. În prezent, specialiștii efectuează analize metalografice și de altă natură asupra eşantioanelor de fier brut, zgură și obiecte finisate de fier, descoperite în săpăturile noastre. Oricum, numărul mare de unelte și chiar de arme (vîrfuri de săgeți, vîrfuri de lance, săbii curbe etc.) ne duc la formularea unei ipoteze plauzibile, aceea că în zona complexului dacic de la Ocnița au existat ateliere pentru făurirea uneltelor și armelor de fier. Aici erau lucrate și acele unelte specifice pentru exploatarea sării, cum era de pildă securea-pană, pe care am descoperit-o în morminte, în straturile de cultură din așezarea civilă și în marele depozit de obiecte metalice găsit în 1969. Printre obiectele — peste 40 la număr — din acest depozit, trebuie menționat un vas roman din bronz importat de localnici, avînd o formă elegantă de amforetă, cu două torți care fuseseră rupte și ascunse în interiorul vasului, probabil potrivit unei practici cu caracter ritual. De fapt, toate obiectele depozitului erau așezate într-o anumită ordine, de o parte și de alta a unei piese legate de cultul vetrii (de origine etruscă, dar preluat și răsîndit de către romani și la popoarele din afara statului lor): este vorba de ceea ce se numește „căței de vatră”, un suport lucrat în fier, avînd 1 metru lungime la extremități și terminîndu-se cu stilizarea capului de taur.

E o piesă aproape unică pe teritoriile locuite de geto-daci. Ea mai putea servi și ca suport pentru lemnele puse pe foc. În orice caz, o asemenea piesă este în același timp și o operă de artă, de care se leagă străvechi credințe europene privind cultul vetrei. În săpături, s-au mai descoperit și cîteva fragmente de lut reprezentînd capete de berbeci stilizate care aparțin tot unor asemenea „căței de vatră”, pe care îi întîlnim și la alte neamuri, simboluri ale aceleiași credințe.

Fragment dintr-un „căței de vatră”

Ceea ce merită iarăși a fi evidențiat între descoperirile de la Ocnița, este fără îndoială o altă grupă de fragmente ceramice — pe lângă cele amintite mai înainte cu numele burilor — pe care a fost incizat sau scrijelat de către un localnic, cel mai vechi nume traco-dac de persoană cunoscut pînă acum și scris de dacii înșiși. Este vorba de antroponimul **REB** scris cu litere majuscule latine și repetat de cinci ori pe fragmente ceramice lucrate cu mina sau cu roata, dar de pură factură autohtonă. Ne impresionează în fața acestui antroponim traco-dac datînd din sec. I î.e.n. — vechi de peste două mii de ani! — trăsăturile nesigure ale celui care scria cu litere latine cu un secol și jumătate cel puțin, înainte de cucerirea romană din 106 e.n. Cel ce a scris cuvîntul **REB** nu era nici preot, nici nobil, nici proprietar de atelier de olărie. El nu era stăpîn pe tehnica scrisului, căci este suficient să privim cele cinci scurte inscripții ca să ne dăm seama de aceasta. Uneori, bucla de jos a literei B este făcută de două ori, de o mină nesigură. Este de presupus că încă din sec. I î.e.n. existau la daci reprezentanți ai unei categorii sociale, alta decît aceea a preoților sau aristocrației, care învățaseră scrisul cu litere latine și, foarte probabil începuseră să cunoască și limba latină. Fragmentele purtînd cuvîntul **REB**s-au găsit deopotrivă în sectorul așezării civile și în acela al cetății nr. 1.

Basileul și palatul său

În vara anului 1973, am descoperit — în aceeași cetate și în așezarea civilă — încă două fragmente — unul dintr-un vas comun lucrat cu mina și altul dintr-un mare vas-chiup (pentru păstrarea alimentelor sau apei) făcut cu roata. Pe un fragment din acest din urmă vas s-au scris, înainte de ardere, cu litere grecești, două cuvinte, dintre care unul redă numele unui personaj **MARK** (OS?) care, după cum susțin specialiștii în studiul limbii traco-dacilor (I. I. Rusu), aparține limbii localnicilor și ne amintește de centrul dacic **Markódava**, pe care tot geograful grec Ptolemeu îl localiza în Dacia. Pe un alt fragment, din același vas ca și fragmentul precedent, a fost scris, cu aceleași litere grecești, cuvântul **BASILE** (OS?). Cele două fragmente s-au găsit în pivnița, săpată în stincă, a unei monumentale clădiri de pe cetatea nr. 1.

Cercetările din 1973 au dus la dezvelirea unui important edificiu, cu fundațiile săpate în stincă (tuf dacitic) ale cărui urme se văd încă pe stinci și în gropile stîlpilor de susținere a clădirii care a pierit într-un puternic incendiu. Edificiul era din lemn și avea cel puțin un etaj. Cei doi stîlpi centrali de susținere aveau un diametru de 1 m. Construcția ocupa partea centrală a platoului cetății; intrarea era pe latura de est, iar în partea de vest se aflau trei pivnițe săpate în stincă, dintre care cea mai adîncă avea aproape 3 m. Aci au fost găsite două monede de

la Augustus, una de bronz și alta de argint, care fixează, din punct de vedere cronologic, distrugerea clădirii către sfîrșitul sec. I î.e.n. sau cel mai tîrziu la începutul celui următor. În pivnițe se adunase tot materialul trecut prin foc din clădirea respectivă, care a fost, fără îndoială, sediul unui regișor local, a unui basileu, cum spune și inscripția de pe vas. Numele acestuia nu-l cunoaștem cu certitudine: să fi fost **Reb?** sau **Markos?** sau un altul? Sigur este însă — și aceasta reprezintă o altă contribuție importantă a recentelor cercetări de la Ocnița — că în centrul uniunii tribale **Buridava** se afla pe vremea lui Augustus un rege sau regișor. Prin aceasta se atestă și existența unei formațiuni politice și militare unional-tribale — sau mai avansată — a burilor menționați de izvoarele

scrise ale antichității.

Edificiul din lemn cu fundațiile săpate în stincă nu avea numai un caracter civil și militar, ci și unul religios, basileul centrului **Buridava** concentrînd în persoana sa — ca și alți regi și regișori geto-daci — cele trei atribute. În cele trei pivnițe am găsit idoli antropomorfi, cu funcție magică: un idol de lut, bărbătesc, are cap de animal (cal?). Pe ceramică, apar anumite simboluri religioase, iar într-o pivniță — în care se pare că aveau loc și practici legate de astronomie — s-a descoperit o mască de bronz, bine conservată și cu grijă așezată lîngă peretele pivniței. Ea reprezintă o divinitate bărbătească, în plină tinerețe. Este vorba de o lucrare ieșită dintr-un atelier local, deși poartă amprenta unei puternice influențe romane. În tratarea feței, a părului și a altor amănunte, cît și în tehnică, se constată persistența tradiției artei traco-getice și geto-dace din perioadele anterioare, așa încît această operă de artă — unică pînă acum — reprezintă o altă dovadă a unei perfecte continuități a civilizației dace și în domeniul manifestărilor de artă.

Recentele descoperiri arheologice de la Ocnița oglindesc în același timp și procesul de intensificare a influenței romane

(Continuare în p. 13)

Motto:
„Acestu
Ștefan Vodă
întru tot simăna
cu firea moșu-său,
lui Ștefan Vodă cel Bun,
că la războaie
îi mergea cu noroc;
că tot izbîndîia
și lucrul său îl știa purta,
măcară că era tînăr
de zile“.

GR. URECHE
Letopisețul Țării Moldovei

UN VOIEVOD NEDREPTĂȚIT: ȘTEFĂNIȚĂ VODĂ

Dr. N. GRIGORAȘ

A fost oare Ștefăniță Vodă un răstătat capricios și un „blazat“ invidios „de slava postumă“ a bunicului său, așa cum l-a înfățișat scriitorul Barbu Delavrancea în drama sa Viforul și cum, nu de mult, a fost prezentat și într-un serial la televiziune? Sau imaginea despre el ne-a fost deformată, ca și în cazul lui Alexandru Lăpușeanu*, despre care Constantin Negruzzi ne-a lăsat cunoscută sa nuvelă?

Cercetarea atentă a izvoarelor istorice scoate în evidență faptul că Ștefan IV cel Tânăr, care a domnit între anii 1517-1527, și colaboratorii săi merită un loc deosebit în galeria bărbatilor noștri politici și comandanți de oști, deoarece, în opoziție cu puternice forțe reacționare, au reușit să apere integritatea, independența și libertatea de mișcare a Moldovei; ei au izbutit să înfrunte și să deçoace eforturile conducerilor Imperiului otoman și ale puternicelor state feudale vecine, care urmăreau să-i atragă într-un conflict de proporții uriașe, terminat cu prăbușirea regatului maghiar la 29 august 1526.

Domnul și sfetnicul său Luca Arbure

Ștefan cel Tânăr a fost feciorul lui Bogdan III (1504-1517) care, la rîndul său, a fost fiul și urmașul lui Ștefan cel Mare în scaunul Moldovei. A urmat la domnie înainte de a fi major și la urcarea sa pe tron a primit, ca și tatăl său, felicitări și cadouri din partea sultanului Selim I; în schimb, regele polon Sigismund I s-a simțit jignit pentru că nu fusese informat de alegerea noului domn în Moldova, deoarece susținea un pretendent, Petru, care trăia în Polonia.

Luca a fost fiul lui Cristea Arbure, pircălab de Neamț (1471-1476), căzut, poate, în lupta de la Războieni (26 iulie

1476). Arbure fiul este menționat ca portar al Sucevei încă din 1486, dar în sfatul domnesc figurează abia din 1498, rămînînd în același loc pînă la 1523.

În timpul campaniei regelui polon în Moldova, în 1497, Luca Arbure a comandat garnizoana cetății Suceava, cînd s-a presupus că poate a intenționat să predea cetatea asediatorilor. Spre finele lunii iunie 1504, cînd sfîrșitul lui Ștefan cel Mare devenise iminent, boierii împărțiți în două tabere nu puteau cădea de acord asupra persoanei viitorului domn. O parte din boieri, urmînd sfatul lui Ștefan cel Mare, l-au susținut pe Bogdan III, iar cealaltă pe un anume Ștefan, aflat ostatec la Constantinopol. Oficialitățile polone fuseseră informate că pe lîngă cei doi pretendenți la tronul Moldovei se ivise și

* Vezi Magazin Istoric, nr. 6/1971.

un al treilea, „Herborusz” — adică Arbure — „căpitanul” Sucevei. Deși urmărit de ostașii domnitorului, acesta a reușit să se salveze fugind din cetate.

Izvoarele istorice interne nu precizează clar rolul avut de portarul Luca Arbure în conducerea Moldovei de la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Tânăr și până la majorat. Doar călugărul Macarie — ajuns episcop de Roman — a consemnat în cronică sa că Arbure i-a fost lui Ștefan cel Tânăr „în-țiul său sfetnic”. Grigore Ureche este oarecum mai explicit, afirmând că acesta l-a „crescut pe Ștefan Vodă pre palmele lui, avîndu atîta creștință și în tinerețile lui Ștefan Vodă toată țara otcirmuia”.

Cert este că boierii care au condus efectiv treburile publice pînă la majoratul domnului s-au lansat în acțiuni politice de concesi față de Polonia, crezînd că, avînd sprijinul acesteia, vor putea apăra mai bine țara de eventualele atacuri turco-tătare. În acest sens nu a existat însă o unanimitate de păreri între membrii sfatului domnesc. Rezerve serioase au barat calea unei înțelegeri între conducerile Moldovei și Poloniei de atunci, fiindcă familia regală polonă nu agreea pe acești urmași ai lui Ștefan cel Mare; regele Sigismund I nu a încetat să se împotrivească lui Ștefăniță nici după ce acesta a preluat tronul, propunînd chiar înlocuirea lui cu pretendentul pe care continua să-l susțină, ceea ce sfatul domnesc n-a acceptat. Curții poloneze nu i-a rămas atunci decît alternativa de a începe tratative cu conducerea Moldovei, pentru reglementarea chestiunilor în litigiu și reînnoirea Tratatului încheiat cu Bogdan III la 22 ianuarie 1510. În numele lui Ștefăniță, tratativele au fost conduse de Luca Cîrjă, un bun diplomat și cunoscător al limbii polone. Tratatul, aprobat de Dieta polonă la 17 ianuarie 1517, a confirmat pe cel precedent. El prevedea ca politica ambelor părți să aibă la bază relații de prietenie, ajutor reciproc, împotriva neprietenilor, libertatea comerțului, măsuri pentru aplanarea neînțelegerilor de graniță, atitudine similară asupra pretendenților și refugiaților politici și drept de azil în caz de forță majoră pentru ambii suverani, familiile, bunurile și partizanii lor.

Soliman Magnificul forțează porțile Europei

Dar încheierea tratatului moldo-polon a nemulțumit pe turci, care i-au îndemnat pe tătari să invadeze Moldova. Atacul lor s-a declanșat la 9 august 1518. Marele vornic al Țării de Jos, Petre Carabăț i-a atacat și înfrînt grav la Costești, la vărsarea pîrîului Ciuhur în Prut. Însuși hanul a fost grav rănit la cap. Oastea moldove-

nească a luat mulți prizonieri, între care s-au aflat „și doi mirzaci mari”. La luptă a participat și Ștefăniță care, după victorie, a revenit la Hirliu. Aici, în ziua de Sf. Dumitru (26 octombrie), a invitat pe cei care s-au distins în luptă („vitejii cei buni”) și le-a făcut danii.

Sănătatea tînărului domn nu era satisfăcătoare, deoarece înainte de 24 iunie 1519 — an în care se pare că a încercat să ia personal conducerea țării — a cerut să vină și să-l consulte un medic venețian. Tot în acel an, Ștefăniță Vodă, împreună cu domnul muntean Neagoe Basarab au cerut papei Leon X să-i admită ca parteneri alături de ceilalți șefi de state, care preconizau o campanie antiotomană de amploare.

Ștefăniță deținea informații despre amploarea pregătirilor otomane, care aveau drept țintă cucerirea Belgradului. Aceste date le-a transmis regilor Ludovic II al Ungariei și Sigismund I al Poloniei. Belgradul n-a putut rezista atacurilor forțelor otomane și, la 29 august 1521, Soliman Magnificul a reușit să deschidă poarta care-i oprea accesul spre centrul Europei.

La urcarea sa pe tron, Ștefăniță a primit felicitări și cadouri de la sultanul Selim I

După căderea Belgradului, Moldova era serios amenințată de armatele otomane, mai ales că, între timp, Neagoe Basarab încetase din viață și în situația confuză creată în Muntenia, trupele turcești își extinseseră incursiunile pînă în părțile Buzăului. Pe de altă parte, turcii erau nemulțumiți și de faptul că domnul Moldovei le refuzase ajutorul solicitat pentru a cucerii Belgradul. Ei au trecut la represalii împotriva Moldovei.

Pericolul era agravat și de faptul că regele polon făcuse concesii neașteptate Porții, acuzându-l, în schimb, pe domnul Moldovei că s-a aliat cu turcii și moscoviții împotriva sa. Cu toate acestea, cițiva din boierii de frunte ai lui Ștefăniță continuau să conteze, în eventualitatea unui atac otoman, pe un efectiv și masiv ajutor polon. În această situație complexă, tinărul domn al Moldovei — opunându-se cu toate forțele pericolului otoman — a luat atitudine energică și împotriva partizanilor înfeudării țării față de regatul polon.

În 1522, o forță militară otomană a atacat Moldova. În lupta care s-a dat, 1 700 turci au rămas pe cîmpul de luptă. În același an, și Radu de la Afumați, domnul Munteniei, a obținut succese remarcabile împotriva trupelor turcești trecute la nord de Dunăre; victoriile acestuia l-au încurajat pe Ștefan cel Tânăr și pe partizanii săi în acțiunile lor de apărare a independenței țării.

Pentru clarificarea intențiilor polone, Ștefăniță Vodă a trimis la Cracovia pe Luca Cîrjă cu misiunea de a expune clar regelui Sigismund I și consilierilor săi atitudinea și țelurile politicii sale. Diplomatul moldovean a cerut ca să se facă

Regele Ludovic II al Ungariei a depus eforturi pentru a menține relații bune cu Moldova lui Ștefăniță

eforturi pentru încheierea grabnică a unei coaliții antiotomane, deoarece, datorită neînțelegerilor dintre statele europene, turcii cuceriseră deja numeroase țări și amenințau altele. Tratatările n-au fost încununate de succes.

Conflictul cu marea boierime

Ștefan cel Tânăr a fost șocat, totodată, de atitudinea ostilă a lui Sigismund I, care continua să se preocupe de înlocuirea sa cu un pretendent aflat în regatul polon. Intențiile lui Sigismund erau sprijinite de un grup numeros de mari boieri, partizani hotărâți ai alianței în orice condiții cu Polonia. Informat la timp, domnul a luat măsuri energice, astfel că, la începutul anului 1523, numeroși boieri moldoveni au emigrat în Polonia, Transilvania și Muntenia.

Au avut loc mai multe confruntări între domn și boierii opoziționiști. După 8 ianuarie 1523, domnul a înlocuit din dregătorie pe Luca Arbure și doi pîrcălăbi. Între 5 martie și 10 aprilie, majoritatea boierilor dregători, care probabil au protestat împotriva noii linii politice, au fost înlocuiți din funcții, rămînînd însă membri ai sfatului domnesc. Postelnicul Cozma Șarpe, probabil unul din fruntașii opoziției boierești, presimțind confruntarea violentă ce avea să urmeze, s-a refugiat în Polonia (20 martie 1523). Din sfatul domnesc, Ștefăniță Vodă l-a destituit și pe logofătul Troțușan, care ulterior a fost întemnițat, împreună cu unul din oamenii săi de încredere.

În aprilie 1523, boierimea, care voise să aibă cuvîntul hotărîtor în afacerile politice, a organizat un complot cu scopul de a-l înlocui pe Ștefan cel Tânăr cu fratele său Petru, dar acesta din urmă a refuzat să facă jocul complotiștilor. Amestecat în complot, deci dovedit „viclean”, Luca Arbure a fost decapitat în Hîrlău, iar scurt timp după el și fiii săi Nechita și Toader au avut aceeași soartă.

Intențiile complotiștilor erau cunoscute regelui polon, care, încălcînd prevederile tratatului încheiat cu Ștefan cel Tânăr, a refuzat extrădarea boierilor complotiști refugiați în Polonia. El l-a informat și pe nepotul său Ludovic II, regele Ungariei, despre conflictul dintre Ștefan cel Tânăr și o parte a boierimii.

Felicitările lui Sigismund I

Numărul boierilor refugiați în Polonia a crescut. Înainte de 3 august 1523, ei s-au prezentat regelui Sigismund I și i-au cerut să anexeze Moldova la regatul polon. Boierii opoziționiști, refugiați în țările vecine, în înțelegere cu cei rămași în țară

și cu știrea suveranului polon au pregătit o răscoală de proporții, care a izbucnit la începutul lunii septembrie 1523. Ciocnirea dintre răsculați, care aleseseră un domn nou, și oastea condusă de Ștefan cel Tânăr, căruia — cum spune Ureche — îi venise și „țara întru ajutor”, a avut loc lângă orașul Roman în ziua de 7 septembrie. Răsculații au pierdut lupta, iar cei scăpați cu viață „s-au risipit printr-alte țări”. Prizonierii, ca fostul pircălab de Neamț Cosea, logofătul Ivașcu, vistiernicii Sima și Maxim și alții au fost decapitați în orașul Roman. Autorul **Cronicii moldo-polone**, referindu-se la acest eveniment, nota următoarele: „...au trădat pe Ștefan voievod boierii lui și au vrut să-l ucidă”, dar el „i-a bătut și prins pe cîțiva [...] și a pus să fie tăiați în tirgul Roman. Iar alții au fugit în Ungaria”.

Parte din boierii scăpați cu viață din lupta de la 7 septembrie s-au refugiat în Transilvania și în Muntenia. Între aceștia se afla și vornicul Petru Carabăț. Emigranții au amenințat pe regii Poloniei și Ungariei că dacă nu vor fi sprijiniți să aleagă un alt domn vor trece în Imperiul otoman. Regele maghiar Ludovic II nu a luat însă în considerare sugestiile lui Sigismund I de a-l condamna pe Ștefăniță, ci, dimpotrivă, a depus eforturi pentru a păstra relații bune cu Moldova. Totodată, Ștefăniță Vodă, potrivit normelor obiceiului pămîntului, a confiscat proprietățile tuturor boierilor „vicieni”.

În iunie 1524 Polonia a fost atacată de o oaste turco-tătară, care număra circa 15 000 oameni. Atacatorii au înaintat pînă la Przemysl fără a întîlni vreo rezistență. Detașamentele turcești obosite și încărcate cu pradă făcută — cele tătarești s-au retras pe alt drum — au încercat să se întoarcă acasă prin Moldova. Dar în ziua de 11 iunie au fost atacate la Tără-săuți, pe Prut, de oastea moldovenească, condusă de domn. Circa 7 000 turci au rămas pe cîmpul de luptă, astfel că, după cum se exprimă Grigore Ureche, „puțini au hălăduit la locurile sale”. În această luptă crîncenă au căzut și patru dintre membrii sfatului domnesc. Ceva mai tirziu, regele polon, convins de veridicitatea știrilor asupra victoriei de la Tără-săuți, l-a felicitat pe Ștefăniță Vodă.

După lupta de la Tără-săuți, relațiile dintre Moldova și Imperiul otoman au devenit și mai încordate. Ștefan cel Tânăr era neliniștit, în aprilie 1525, de amploarea pregătirilor militare turcești, despre care nu știa împotriva cui sînt îndreptate. Bănuind că ținta lor poate fi regatul maghiar, dar și Moldova, l-a informat pe regele Ludovic II. În cazul unui atac otoman, Ștefan cel Tânăr l-a promis regelui maghiar ajutor militar.

Otrăvit de soția sa?

Cît privește relațiile dintre Moldova, Muntenia și Transilvania, se pare că, în principiu, se ajunsesse la o înțelegere între conducătorii lor, de a-și uni forțele împotriva pericolului otoman. Planul nu a putut fi, însă, aplicat, fiindcă în august 1525 o oaste turcă de circa 10 000 oameni, a pătruns în Muntenia. În aceeași perioadă Ștefăniță Vodă a întreprins și el o acțiune împotriva Munteniei, acțiune care, în acele împrejurări, ar părea puțin gîndită. Ea nu s-a datorat însă supărării lui Ștefăniță pentru căsătoria lui Radu de la Afumați cu Ruxanda, fiica mai mică a lui Neagoe Basarab, care-i fusese promisă lui. Mai degrabă se poate crede că principala cauză a conflictului își are izvorul în adăpostul oferit de Radu de la Afumați unor boieri moldoveni refugiați, între care se afla și vornicul Petru Carabăț și consimțămîntului dat de Radu ca ei să atace Moldova. Nu este exclus ca intențiile acestora să fi fost susținute și de turci. La Buda se aflase că turcii intenționau să-l înlocuiască din domnie pe Ștefăniță Vodă, pentru a putea ataca Transilvania și, prin Moldova, să ocupe mai ușor orașele Brașov și Sibiu.

Oastea moldovenească comandată de Ștefăniță Vodă a pătruns și înaintat în Muntenia pînă la Tirgșor, fără a întîlni vreo rezistență organizată. A urmat medierea regelui maghiar și, înainte de 17 martie 1526, s-a ajuns la o înțelegere între cei doi domni români. Radu de la Afumați a predat lui Ștefan cel Tânăr pe boierii refugiați în Muntenia, care au fost trimiși în Moldova și decapitați. Între aceștia a putut fi și vornicul Petru Carabăț, despre care nu mai avem nici o știre.

În primăvara anului 1526, Soliman Magnificul a accelerat pregătirile militare în vederea atacării regatului maghiar. Ambii domni români fuseseră invitați să se alăture cu oștile lor celei otomane. Dar planul de campanie al sultanului era necunoscut. Nu se știa dacă intenționa să atace mai întîi regatul maghiar sau Moldova.

Atacînd prin nordul Serbiei, la 29 august 1526, Soliman Magnificul a reușit să desființeze regatul maghiar. Tânărul rege Ludovic II a rămas pe cîmpul de luptă.

Anul 1526 a adus doliu și în familia lui Ștefăniță: la 20 septembrie, cum ne informează Grigore Ureche, „pristăvitu-s-au Pătru Vodă [...] fratele lui Ștefan Vodă cel

Tinăr" la Hirlău. În aceeași toamnă, Ștefan cel Tânăr, deși era cumnat cu Radu de la Afumați, a pătruns din nou în fruntea oastei sale în Muntenia. Nu se cunosc motivele acestei expediții. S-ar părea că s-a ajuns din nou la o înțelegere între cei doi domni români. Ștefăniță s-a întors bolnav din această expediție, „purtînd în trupul său boala din care i s-a tras și sfîrșitul vieții”, scrie cronicarul Macarie. Tinărul și viteazul domn și-a sfîrșit zilele la 14 ianuarie 1527. A fost înmormîntat în biserica Mănăstirii Putna, lângă bunicul și tatăl său. Nu se poate da crezare zvonurilor că ar fi murit otrăvit de soția sa, întrucît ea, copleșită de durere, s-a călugărit, sfîrșindu-și astfel zilele.

Plecînd de la piesa **Viforul** a lui Barbu Delavrancea, istoriografia noastră, cu puține excepții, a apreciat defavorabil domnia

lui Ștefăniță Vodă. Cercetarea atentă a izvoarelor istorice, atît a celor interne cît și a celor externe, ne îndreptățește, însă, să-l privim ca pe un conducător de stat de reală capacitate politică, ostaș și comandant viteaz. Cei zece ani de domnie ai săi au avut o fizionomie proprie, fiind dominați de evenimente politice care au implicat mari și puternice state europene în grave confruntări. Cel mai important ni se pare însă, faptul că, prin politica sa a reușit să evite ca Moldova să fie anexată sau pustiită de trupele Imperiului otoman sau trecută la remorca altor state și s-o țină în afara marelui conflict care a dus la desființarea statului maghiar. Tinărul domn al Moldovei, cu toată opoziția mării boierimi, a scos la suprafața vieții publice oameni tineri, capabili, dornici să se pună în serviciul țării și să dea deoparte pe cei fără inițiativă și gata la compromisuri sau concesiile dăunătoare statului.

BURII DACICI ȘI STRĂVECHEA LOR CULTURĂ

(Urmare din p. 7)

asupra civilizației, economiei și vieții politice a dacilor din nordul Olteniei și Munteniei, imediat după instalarea puterii romane pe Dunăre, dacii fiind incluși din ce în ce mai mult în circuitul economic și politic al Romei, în lumea civilizației romane. Răspîndirea unor produse romane din importuri, folosirea și apoi baterea denarului republican roman ca monedă proprie de către daci, cît și adoptarea alfabetului latin — poate chiar de către reprezentanți ai poporului de rînd, cum ne arată inscripțiile din așezarea civilă de la Ocnița — toate acestea dovedesc că procesul romanizării — ca fenomen, evident, complex — începuse încă din sec. I î.e.n.

Descoperirile de la Ocnița-Ocnele Mari aruncă lumini noi asupra acestei probleme fundamentale a istoriei noastre. Ele crează în același timp un suport documentar nou privind necesitatea revizuirii concepției

noastre referitoare la premisele romanizării geto-dacilor dintre Carpați și Dunăre și intrarea acestora încă de pe vremea lui Augustus în sfera influenței și politicii romane. Este semnificativ din punct de vedere istoric că unele cetăți dacice — precum cea de la Polovraci-Gorj — au fost distruse în sec. I î.e.n., foarte probabil spre sfîrșitul acestui secol, cînd tradiția antichității menționează frecvente lupte între regișorii locali, de care, desigur, politica romană nu era străină; aceste lupte caracterizează, de altfel, perioada ce a urmat după Burebista și pînă la Decebal. Descoperirile și observațiile de la Ocnița și din alte cetăți și așezări din Subcarpații Olteniei și Munteniei par a ne da o altă imagine asupra întinderii formațiunii statale însăși din vremea lui Decebal. O asemenea imagine abia începe a fi întrezărită și ea rămîne a fi precizată prin noi cercetări și reconsiderări.

**O BIOGRAFIE
NESCRIȘĂ:
ALEXANDRU VOIEVOD**

ȘTEFAN S. GOROVEI

*Broderia de la Putna, reprezintă oare pe
Ștefan cel Mare și fiul său Alexandru?*

Marile personalități ale istoriei, marii eroi care, reprezentând epoca, îi imprumută numele, eclipsează, de obicei, prin strălucirea lor orbitoare, pe toți cei din jur, sfetnici, rude, prieteni.

Firește, Ștefan cel Mare, a cărui biografie „grea“ și plină de fapte e o pagină din însăși cronica țării, nu a fost o personalitate sufocantă prin omnipotența și omniprezența sa de autocrat medieval; din contră, s-ar putea spune că el s-a numărat printre acei monarhi a căror strălucire s-a datorat, în bună măsură și faptului că au știut să-și aleagă colaboratorii, îngăduindu-le să-și manifeste din plin capacitățile și talentele lor. Cu toate acestea, dacă lui Ștefan i s-au consacrat câteva monografii și o mulțime de studii speciale, sfetnicii săi cei mai apropiați au rămas încă în umbră. Și această umbră se întinde, nedreaptă, și asupra celui care, timp de 32 ani, a fost moștenitorul marelui voievod și, uneori, mîna sa dreaptă în bătălii: fiul său, Alexandru.

Nici paj, și nici zalog

Data și locul nașterii lui Alexandru au rămas necunoscute; discutabilă este și identitatea mamei sale; astfel, deși un vechi pomelnic, de la Mănăstirea Bistrița, notează pe o „Mărușca, mama lui Alexandru“, unii istorici cred că, de fapt, Alexandru ar fi fiul Evdochiei de Kiev, cu care Ștefan cel Mare s-a căsătorit în 1463. În adevăr, prima mențiune a „iubitului nostru fiu Alexandru“ în actele emise de Ștefan datează din 28 aprilie 1464. Mai mult decît atît, în 1466, făcînd o danie Mănăstirii Zograf de la Sfîntul Munte, Ștefan cerea ca la pomelnic să fie scris numele lui, „și pe doamna mea lîngă domnia mea și pe copiii noștri dăruîți de Dumnezeu, Alexandru și Elena“.

Despre copilăria lui Alexandru — ca și despre cea a tatălui său — nu știm nimic; a fost, însă, ferită de necazurile și durerile de care avusese parte Ștefan. Crescut la curtea domnească, sub directa supraveghere a voievodului, Alexandru își va fi datorat educația rudelor bătrîne, boierilor cărturari și călugărilor; de formarea lui ca viitor domn s-a îngrijit Ștefan însuși, purtîndu-l cu sine în drumurile lui prin Moldova, aducîndu-l la judecățile din sfatul domnesc și trecîndu-l pe cîmă marmor în documente, învățîndu-l meseria armelor, direct pe cîmpul de bătaie.

Alexandru n-a întîrziat să devină un personaj însemnat al curții din Suceava. În 1471, Vladislav, fiul regelui Cazimir al Poloniei, a fost ales rege al Boemiei. Alcătuindu-i suita cu care urma să plece la Praga pentru încoronare, Cazimir s-a adresat și lui Ștefan cel Mare cu rugămintea de a îngădui trimiterea lui Alexandru cu 1 000 cavaleri moldoveni pentru a-l însoți pe Vladislav. Cerearea regelui polon era în deplin acord cu obiceiurile curților feudale din Occident. Răspunsul lui Ștefan a venit, însă, tăios și cu ironie

ascunsă: „Serenitatea Voastră poate să aibă în considerare că nu pot lăsa nici într-un chip pe copilul meu, care e în vîrstă atît de fragedă, în minile străinilor, căci e crud și lipsit de minte și de înțelepciune și astfel e incapabil să facă vreun serviciu strălucitului fiu al Serenității Voastre“. Sub o haină de modestie și aparentă umilință, Ștefan a refuzat categoric fiului său să joace rolul unui paj regal, căci altminteri multă „minte și înțelepciune“ nu trebuia unui nobil ca să facă parte din suita unui rege...

Cinci ani mai tîrziu, Alexandru a fost din nou cerut la o curte străină: înainte de a porni spre Moldova, în primăvara anului 1476, sultanul Mahomed a cerut, între altele, ca preț al păcii, și trimiterea la Poartă a unui ostatic dintre fiii voievodului. Cum la vremea aceea Ștefan avea trei fii, dintre care Petru și Bogdan în vîrstă doar de cîțiva ani, ostaticul nu putea fi decît Alexandru. Și, din nou, Ștefan a găsit puterea să respingă pretenția puternicului cuceritor al Constantinopolului. Iar în bătălia care s-a dat la Războieni — Valea Albă, în urma acestui refuz, voievodul a apărut în fața oștilor sale alături de fiul domnesc, care, probabil cu acest prilej, a „debutat“ pe cîmpul de luptă; douăzeci de ani mai tîrziu, Ștefan va dicta pisania bisericii de la Războieni, veritabilă pagină de cronică: „în anul 6984 [1476] [...] ridicatu-s-a puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toată puterea sa răsăriteană, încă și Basarab voievod, căruia i se zicea Laiot, a venit cu dînsul cu toată țara basarabească, și au venit să prade și să ia Țara Moldovei, și au ajuns pînă aici, la locul ce se zice Pîrîul Alb. Și eu, Ștefan voievod, și cu fiul meu Alexandru, ieșim-am înaintea lor, unde am și făcut mare război cu dînșii, în luna lui iulie 26...“.

Cel care fusese cerut ca zalog a stat, deci, alături de tatăl său în tot zbuciumul

acelei veri cumplite, după care Moldova a rămas pirjolită și sleită. Era, de-acuma, la vîrsta cînd se călesc caracterele și se ștelesc sufletele: nu mai putea rămîne departe de zăngănitul armelor...

O nouă pisanie înscrisă o nouă filă de cronică: „în anul 6989 [1481] în luna iulie 8, în ziua Sfîntului mare mucenic Procopie, **Io Ștefan voievod**, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, și cu preaiubitul său fiu **Alexandru**, a dat luptă la Rîmnice, cu Basarab voievod cel Tînăr, domnul Țării Românești, numit Țepeluș...”. Alexandru atinsese pare-se, în acest an, majoratul: la 26 iunie, el se adresa direct brașovenilor, intitulîndu-se **Sandrinus, Dei gratia filius Illustrissimi principis Stephani wayvode Moldaviensis**. E foarte probabil că se afla și el la Colomeea, în acea zi de septembrie 1485, cînd Ștefan a depus jurămîntul de vasalitate, față de regele polon.

Tainele unor însemnări și portrete

La 29 iunie 1489, regele Matei Corvin al Ungariei însărcina pe unul din nobilii curții sale să-l reprezinte la nunta fiului domnului Moldovei și să ducă darul regal: 500 florini de aur. Știrea aceasta, pusă alături de o alta, din **Cronica anonimă** a Moldovei, care-l numește pe Bartolomeu Dragffy (voievod al Transilvaniei 1495-1499) „cuscrul” lui Ștefan, a dus la concluzia că, în 1489, Alexandru s-ar fi căsătorit cu fiica lui Dragffy. Mai departe, interpretîndu-se forțat știrile altor documente, s-a afirmat că soția lui Alexandru — catolică firește — se numea Margareta. Iată, însă, că, un document din 1538, publicat de curînd, referitor la fiul lui Alexandru, Ștefan vodă Lăcustă (1538-1540), ne informează că „Alexandru, voievodul moldovenilor, fusese căsătorit cu o femeie de credință greacă [ortodoxă] din Constantinopol”, unde tînăra pereche a și locuit o vreme, avînd mai mulți copii. Concluziile ce se pot trage de pe urma interpretării acestei știri sînt dintre cele mai interesante. În primul rînd, ni se pare indiscutabil că la această căsătorie se referă scrisoarea din 1489, căci dacă mireasa de atunci ar fi fost fiica unui magnat maghiar de talia lui Dragffy, regele Matei n-ar fi uitat să însemneze acest amănunt. În al doilea rînd, căsătoria aceasta presupunea un drum al lui Alexandru la Constantinopol, și chiar — conform documentului din 1538 — rămînerea lui acolo, o vreme. Pe de altă parte, trimiterea lui Alexandru

în capitala Imperiului otoman nu se putea face decît în momentul cînd Ștefan și-ar fi normalizat relațiile cu Poarta. Or, tocmai în acest an — 1489 — după ce regele Cazimir a încheiat pacea cu turcii, Ștefan a făcut și el pasul pe care îl evitase ani în șir, acceptînd din nou plata unui tribut anual. Și e foarte probabil că încheierea acestei păci va fi fost completată și întărită prin trimiterea lui Alexandru ca zălog la Poartă — cum ceruseră turcii încă din 1476 — după un obicei care, în veacul următor, va fi tot mai des folosit. Acolo, la Constantinopol, fiul viteazului domn va fi căutat — ca mai înainte tatăl său — o nouă legătură cu moștenitorii Bizanțului imperial.

Astfel pusă problema, se naște întrebarea: cine a fost soția lui Alexandru? În tabloul votiv de la Mănăstirea Bistrița — singurul loc unde se știe în mod sigur că a existat un portret al lui Alexandru — numele soției sale este **Maria**. După părerea noastră, ea ar putea fi identificată cu acea **Maria Asanina Paleologhina, doamna Moldovlahiei**, al cărei nume se află — ca donatoare — pe o icoană a Mănăstirii Grigoriu de la Muntele Athos. E cu atît mai sugestivă ipoteza aceasta, dacă adăugăm că tradiția de acolo atribuie refacerea mănăstirii, pe la 1495, lui „Alexandru vodă al Vlahiei”. Dacă ipoteza noastră este justă, atunci soția lui Alexandru a fost din neamul Paleologilor Asani, o ramură a familiei imperiale bizantine, înrudită cu urmașii Asăneștilor bulgari.

Enigma unei morți timpurii

Curînd după această căsătorie, în cursul anului 1490, Alexandru a primit titlul de voievod și a fost așezat în curtea domnească din Bacău, poate odată cu încredințarea unor misiuni militare și administrative în această parte a Moldovei. În documentele emise de Ștefan cel Mare, el figurează în continuare fără nici un titlu — ca și toți ceilalți fii ai marelui domn — dar, în același timp, el construiește la Bacău o biserică, în a cărei pisanie, datată 1 ianuarie 1491, se intitulează doar „**Io Alexandru voievod**, fiul lui Ștefan voievod, domnul Țării Moldovei”; în cursul aceluiași an, însă, într-o însemnare de pe un manuscris, își dă întregul titlu voievodal: „**Io Alexandru voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul marelui Ștefan voievod**”.

Știri despre activitatea lui Alexandru în noua sa calitate găsim în izvoare străine. Astfel, documente rusești arată

că, în primăvara anului 1492, s-a aflat la Moscova că Ștefan cel Mare și-a trimis fiul, cu 5 000 oameni, alături de oastea sultanului, într-o expediție a acestuia. De asemenea, în ianuarie 1493 la curtea moscovită a ajuns vestea despre două incursiuni moldovenești în Podolia, oștile fiind conduse tot de Alexandru. În ambele cazuri, știrile au ajuns acolo și au fost comentate cu interes, fiind vorba de fratele domniței Elena, nora marelui cneaz Ivan al Moscovei. Așa se explică și prezența lor printre documentele arhivelor rusești.

În 1494, Alexandru a pierdut pe cineva din familie, și l-a îngropat în ctitoria sa din Bacău, punându-i el însuși lespedea funerară; din păcate, piatra aceasta e stricată chiar în dreptul numelui defunctului. Doi ani mai târziu, la 26 iulie 1496, a închis ochii și Alexandru; vîrsta lui nu depășea, atunci, cu mult 35 ani. Cronica moldovenească adaugă amănuntul că a fost „îngropat lîngă străbunicul său Alexandru voievod [cel Bun — n.n.] în Mănăstirea Bistrița”. Vitregia vremurilor care au urmat a făcut ca la Bistrița să nu mai rămînă decît două lespezi funerare: cea a doamnei Ana, soția lui Alexandru cel Bun, și cea a doamnei Chiajna, soția lui Ștefan Lăcustă; celelalte — a lui Alexandru cel Bun, ale unora dintre fiii săi, a lui Alexandru și surorii sale Ana (copiii lui Ștefan cel Mare) a lui Ștefan Lăcustă — au dispărut fără urmă. Se poate bănuî că Alexandru va fi restaurat vechea Mănăstire a Bistriței, împodobind-o cu picturi interioare, căpătînd, astfel, dreptul de ctitor, ceea ce ar explica prezența portretului său și al soției sale acolo. Deasupra chipului său, păstrat într-o refacere tîrzie, stă scris: „Alexandru voievod, fiul lui Ștefan voievod, care

a murit în oaste”. Cum în anul morții sale nu a fost nici un război, această însemnare a putut fi interpretată în sensul că Alexandru a murit în „ostătecie”, adică la Constantinopol, unde îndeplinea misiunea de zălog voievodal. Inscripția e, totuși, enigmatică: după toate aparențele, Alexandru a murit în Moldova.

Soarta familiei sale e foarte puțin cunoscută. Documentul din 1538, amintit mai sus, ne informează că, în momentul morții lui Alexandru, soția sa se afla în Moldova, așteptînd să dea naștere unui copil; simțindu-se privată cu dușmănie și înconjurată de oameni potrivnici și necredincioși, ea a preferat să plece la Constantinopol, unde l-a născut pe viitorul Ștefan Lăcustă, crescut și educat la curtea sultanului. Același document afirmă că Alexandru și soția sa au avut mai mulți copii; istoria nu cunoaște decît pe Ștefan — pretendent în 1504 și domn în 1538-1540 — și, poate, pe un Ion, pretendent la tronul Moldovei în 1516-1521.

Nici chipul lui Alexandru nu e cunoscut în mod cert; portretul de la Bistrița s-a păstrat, cum am spus, într-o refacere tîrzie, iar cel de pe o broderie de la Putna, care i se atribuie în chip curent*, e aproape sigur că aparține unui alt Alexandru, fiul voievodului Ștefan II (m. 1447). În fine, după părerea lui Sorin Ulea, cunoscut specialist în istoria picturii moldovenești, chipul lui Alexandru s-ar găsi zugrăvit în tabloul votiv de la Voroneț.

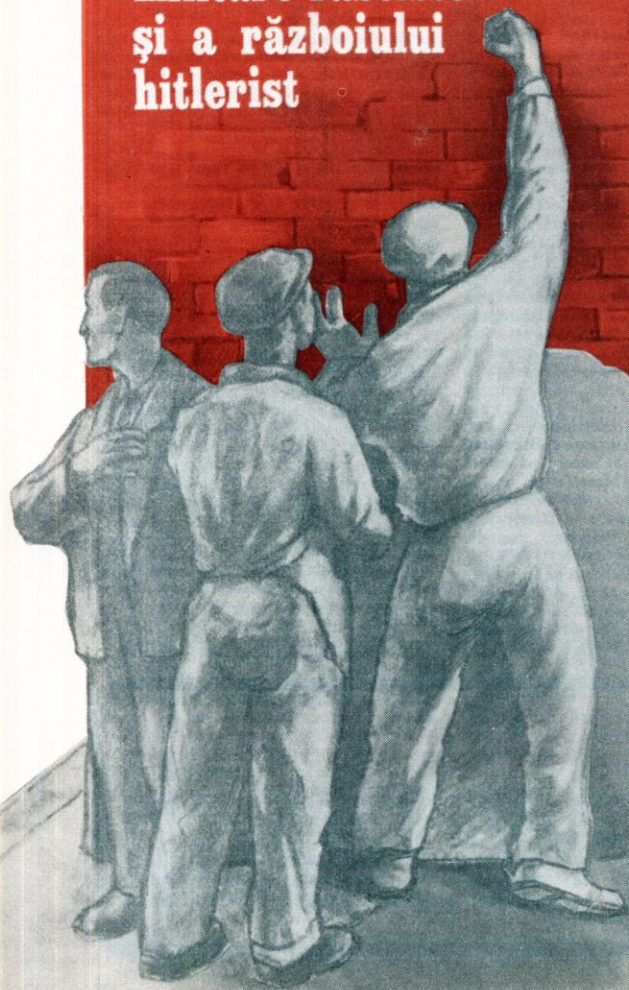
Să sperăm că cercetări viitoare vor întregi simțitor nu numai istoria glorioasei domnii a lui Ștefan cel Mare, dar și biografia fiului său Alexandru.

* Vezi Magazin Istoric, nr. 1/1969, coperta 3.

Vă place istoria? Doriți să vă familiarizați cu marile probleme de istorie națională și universală? Probabil că da, altfel nu ați fi ajuns să citiți nici aceste rînduri.

Pentru a vă asigura primirea cu regularitate a fiecărui număr din MAGAZIN ISTORIC, nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți, ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA” — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

**Ianuarie-iulie 1944:
împotriva dictaturii
militaro-fasciste
și a războiului
hitlerist**

„GLASURI TOT MAI REVOLTATE ȘI CURAJOASE“

N. AJITĂRIȚEI,
I. DRAGOMIRESCU,
V. ȘIMANDAN

Instaurarea dictaturii militaro-fasciste* și înstăpînirea trupelor germane în România au declanșat o largă mișcare de nemulțumire în rândurile poporului nostru. Împotriva dictaturii antonesciene, pentru eliberarea țării de sub dominația nazistă și ieșirea din războiul hitlerist s-a creat prin eforturile stăruitoare ale comuniștilor, ale altor forțe patriotice și democratice un puternic front patriotic. Amploarea acestei mișcări a obligat pînă și autoritățile antonesciene să consemneze în numeroase documente unele acțiuni și manifestări care vedeau revolta și nemulțumirea populației.

În cele ce urmează, publicăm secvențe din rapoartele organelor de represiune militaro-fasciste din primele luni ale anului 1944 — care înregistrează această stare de lucruri. Evident, ele nu pot da o imagine exhaustivă asupra stării de spirit și acțiunilor antifasciste întreprinse de poporul nostru în acea perioadă. Pe de altă parte, rapoartele citate redau spiritul și stilul autorităților de la care emanau. Documentele reprezintă totuși o consemnare — deși trunchiată — a luptei poporului român împotriva dictaturii antonesciene și a ocupanților nazisti, pentru ieșirea din războiul hitlerist și alăturarea României la coaliția forțelor antihitleriste.

Aprilie 1944. Un raport al organelor de represiune militaro-fasciste, apreciind starea de spirit a populației, consemnează că, în rândurile acesteia „se observă un curent pacifist și glasuri tot mai revoltate și curajoase împotriva Germaniei. Forțele opoziționiste care ar încerca să acționeze pentru degajarea României de axă ar găsi un teren foarte prielnic“. Deși utilizează un stil voit voalat, raportul este obligat să recunoască existența unui puternic curent de opinie ostil politicii lui Antonescu. Dar situația este pentru regimul antonescian și susținătorii săi mult mai gravă. „Curentul pacifist“, cum se exprimă eufemistic documentul citat, constituie voința unanimă a poporului român de a ieși din războiul hitlerist; „glasurile tot mai revoltate și curajoase

împotriva Germaniei“ reprezintă cerințele întregului popor de a izgoni trupele de ocupație ale Wehrmachtului. „Forțele opoziționiste“, ca și acțiunea lor de dezangajare a României din axă, nu sînt doar ipotetice, cum încearcă să le prezinte raportul. Dimpotrivă, ele sînt mai hotărîte ca oricînd să pună în practică aspirațiile majore ale poporului: doborîrea dictaturii militaro-fasciste, ieșirea din războiul antisovietic și alăturarea României la coaliția antihitleristă.

„Muncitorimea privește cu simpatie pe comuniști“

Încă de la intrarea primelor unități ale Wehrmachtului în țară, în octombrie 1940**, populația le-a întîmpinat cu ostilitate, considerîndu-le, din primul moment

* Despre condițiile instaurării dictaturii militaro-fasciste vezi *Magazin Istorie*, nr. 4/1968, 6 și 12/1969, 11 și 12/1970, și 1/1971.

** Vezi *Magazin Istorie*, nr. 1/1974

instrumentul principal în înfeudarea României de către cel de-al III-lea Reich. Masele largi populare au dezavuat alianța cu Germania nazistă și s-au declarat împotriva războiului hitlerist. În cadrul puterii mișcări de rezistență care s-a dezvoltat, clasa muncitoare — cea mai înaintată forță politică a societății — a polarizat imensa majoritate a populației: țărâniimea, intelectualitatea progresistă, elementele patriotice din armată. Lupta împotriva dictaturii militarofasciste și a Germaniei hitleriste a inclus sfere din ce în ce mai largi, inclusiv partide politice burgheze și cercurile Palatului, nemulțumite de dominația hitleristă asupra României. În aceste împrejurări, Partidul Comunist Român a reunit toate forțele antifasciste acționând pentru ieșirea României din războiul hitlerist și pentru doborârea dictaturii lui Antonescu.

În anul 1944, criza regimului militarofascist s-a agravat și mai mult. Încrângerele decisive suferite de armatele germane din partea coaliției antihitleriste, în special pe frontul de răsărit, au dat un avânt și mai puternic forțelor patriotice care cereau ieșirea din război și alungarea trupelor de ocupație. Înăutărirea la maximum a condițiilor de trai ale populației, ca și măsurile teroriste ale regimului antonescian, au dus la creșterea nemulțumirilor și revoltei poporului. Încă din primele luni ale acestui an, organele represive menționează — mai mult sau mai puțin deschis — împotrivirea față de politica dezastruoasă a regimului antonescian. Cu toate că nu redau cu fidelitate adevărata stare de lucruri, aceste informații sînt semnificative pentru cunoașterea stării de spirit a diferitelor clase și pătri sociale în lunile care au premers insurecției naționale antifasciste. Parcurgerea lor dezvăluie încă o dată faptul că poporul român dorea și acționa pentru prăbușirea dictaturii lui Antonescu, pentru ieșirea din război și alăturarea la coaliția antihitleristă.

Locul principal în investigațiile organelor de reprimare — Siguranță, Poliție, Jandarmerie — îl ocupă rapoartele despre atitudinea, reacțiile și acțiunile clasei muncitoare. Concluzia pe care o trag și pe care o semnalează Ministerul de Interne, Ministerul de Justiție, Președinția Consiliului de Miniștri — este sintetizată astfel: „Muncitorii trăiesc într-o stare de efervescență continuă, din care cauză ei așteaptă o schimbare favorabilă pe care o văd mai ușor realizabilă într-un regim comunist”. Un alt raport consemnează în aceeași ordine de idei: „După cum am menționat în fiecare dare de seamă lunară [...], muncitorimea privește cu simpatie pe comuniști, de la care așteaptă o schimbare favorabilă în existența lor”.

Cauzele revoltei mereu crescînde sînt multiple. Încercînd să le sintetizeze, Ministerul Afacerilor Interne este silit să admită într-un document înaintat Președinției Consiliului de Miniștri, că „în rîndurile muncitorilor de la întreprinderile industriale [...] s-au semnalat nemulțumiri cauzate de salariări insuficiente; întreruperea activității totale sau parțiale a întreprinderilor respective [...]; concedieri fără respectarea dispozițiilor legale...”. La acestea, același minister adaugă, într-o sinteză de informări, neplata concediului medical și a celui de odihnă, lipsa de aprovizionare cu alimente și produse industriale de strictă necesitate, rețineri tot mai substanțiale din salarii etc. Uneori, muncitorii nu sînt plătiți cu lunile: „Muncitorii de la minele de fier Hunedoara — se spune într-o informare din 9 martie 1944 — manifestă serioase nemulțumiri din cauză că întreprinderea nu le-a achitat salariile pe lunile decembrie [1943], ianuarie și februarie [1944]. Din această cauză, majoritatea lucrătorilor au declarat că nu se vor mai prezenta la lucru, deoarece sînt lipsiți complet de cele necesare existenței, atît ei cît și familiile lor”. Numeroase fabrici își restrîng activitatea; altele, ca în cazul Fabricii de sticlărie din Azuga, de pildă, își închid porțile. După concedierea celor 240 salariați, s-a creat în rîndul acestora o mare nemulțumire”.

Prevalîndu-se de starea de război și încurajăți de autoritățile antonesciene, patronii intensifică exploatarea prelîngînd orarul de muncă la 12, 14 și chiar 16 ore pe zi. Uneori, ca în cazul ceferiștilor, durata neîntreruptă a lucrului atinge cifre de necrezut. Ei „se plîng că nu li se mai respectă orele de lucru [...]”; rămîn la serviciu cite 50 ore [...]. Organele superioare au promis că vor acorda anumite indemnizații, însă de 2 luni nu s-a plătit nimic, fapt care a creat noi motive de nemulțumire”. Muncitorii reclamă că întreprinderile „nu plătesc timpul petrecut în adăpost” [cît ținea alarma aeriană — n.a.]. Patronatul nu asigură salariaților nici cele mai elementare condiții de viață: „Societatea petrolieră „Unirea” din Ploiești a evacuat Atelierele centrale, cu cca. 1.000 muncitori în com. Filipești de Pădure — Prahova [...], dar societatea nu s-a îngrijit de cartuire sau a le face cantine și dormitoare. Lucrătorii dorm pe unde gălesc, chiar pe cîmp...”.

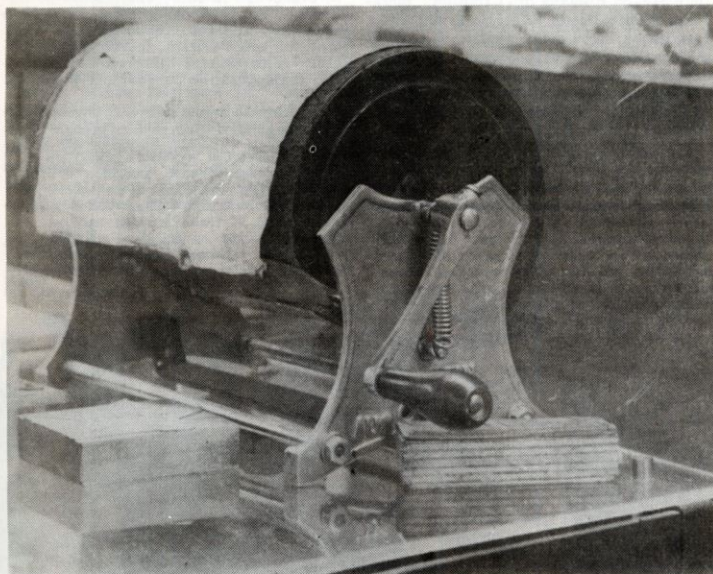
Vagonetul cu surprize...

Militarizarea întreprinderilor, rechiziționarea muncitorilor, pedepsirea lor cu carcera sau închisoarea (care funcționau chiar în incinta uzinelor și fabricilor), trimiterea în fața Curții Marțiale pentru cele mai mici abateri, o ploaie de amenzi

— toate aceste măsuri teroriste stîrnesc valuri de indignare în rîndurile salariaţilor. Pînă şi organele de represiune sînt nevoite să constate că „greşeli mici sînt sancţionate cu zile de carceră şi amenzi mari, astfel că, pe lângă suferinţele de ordin moral, li se mai amputează şi salariul”.

Un buletin informativ, alcătuit de Ministerul de Justiţie, în luna ianuarie 1944, arată că „în rîndurile muncitorilor din Uzinele metalurgice Ferdinand se observă [...] nemulţumiri contra comandantului militar al acestor uzine, determinate de faptul că îi tratează cu deosebită asprime

Astra Braşov, la cîte 3 luni închisoare corecţională pentru faptul că, cu ocazia pomului de Crăciun de la uzine, au pus într-insul zdrenţe şi placarde cu lozinci contra conducerii uzinei”. Cum se petrecuseră lucrurile aflăm dintr-o altă notă informativă: „Lucrătorii au confecţionat un Moş Crăciun din smoală pe care l-au acoperit cu zdrenţe iar de gîtul lui au agăţat o placardă pe care scria: «Acesta este Crăciunul nostru cu hainele zdrenţe şi foame multă». Acest Moş Crăciun s-a instalat pe un vagonet şi i-au dat drumul pe linia din incinta fabricii. Vagonetul s-a oprit chiar în faţa direcţiei”.

Maşină pentru multiplicarea manifestelor comuniste prin care se chema la doborîrea dictaturii militarofasciste şi la ieşirea din războiul hitlerist

încheindu-le acte de trimitere în judecata Curţii Marţiale pentru cereri referitoare la îmbunătăţirea regimului de lucru şi pentru încălţăminte...”. Într-un alt raport citim: „În ziua de 10 martie a.c., Curtea Marţială Braşov a condamnat pe muncitorii: Juresuk Pavel, Tăut Lazăr, Baziliu Gavril şi Babeş Lichiu, toţi de la Uzinele

Existenţa carcerilor şi închisorilor chiar la locul de producţie — măsură luată pentru intimidarea şi terorizarea muncitorilor — stîrneşte indignare şi revoltă: „Nemulţumirile lucrătorilor de la Divizia de Dragaje din portul Giurgiu persistă — informează un raport — din cauza măsurilor ce se iau de comandamentul

militar respectiv. S-a înființat la Divizia de Dragaje, o închisoare unde lucrătorii și ucenicii execută pedepsele date de comandamentul militar pentru lipsurile de la serviciu sau alte greșeli". Neomenia comandanților militari n-are limite: ei dictează asemenea pedepse chiar atunci când salariații lipsesc din motive de forță majoră, fiind învoiți de șefii lor. Așa este cazul muncitorului Marin Cîrcă: avînd soția grav bolnavă, el a obținut o învoire de două zile. Totuși, „comandantul militar, făcînd control lucrătorilor pe șantier, a găsit lipsă pe lucrătorul de mai sus, pedepsindu-l cu 4 zile închisoare, deși i s-a raportat de ing. Savu că dînsul l-a învoit". La Atelierele centrale ale Societății petroliere Steaua Română din Cîmpina, „lucrătorul Munteanu de la secția armament a fost băgat la carceră, pentru că a lipsit mai multe zile de la lucru". Asemenea cazuri sînt citate în numeroase rapoarte ale organelor de represiune, cu mențiunea că existența carcerilor și a închisorilor în fabrici „nemulțumește" pe muncitori...

Începînd din luna aprilie, bombardamentele aviației aliate provoacă noi și puternice reacții împotriva trupelor hitleriste și a regimului militar-fascist, care

sprîjină în continuare Wehrmachtul german. Referindu-se la urmările bombardamentelor, o informare a Legiunii de jandarmi Prahova scrie: „Sub acest raport, starea de spirit pare să fie tot mai agitată contra armatei germane [...] Populația evacuată și refugiată pe teritoriul rural, precum și populația băstinașă [din satele respective — n.a.] este extrem de îngrijorată [...] Nu găsesc de unde să se aprovizioneze cu alimente de strictă necesitate". Mulți dintre cei care s-au evacuat la sate „nu au găsit locuințe".

Sute și mii de salariați din București, Ploiești, de pe Valea Prahovei, din Turnu Severin, Giurgiu etc. sînt obligați să se disperseze în alte localități, odată cu întreprinderile la care lucrează. Familiile lor se evacuează la sate; cheltuielile se dublează. Pentru toți aceștia, recunosc o serie de rapoarte, „condițiile de viață sînt sub orice critică, foarte grele, deoarece veniturile sînt întrecute de cheltuielile indispensabile cu [de] cel puțin 3-4 ori".

În centrele industriale care sînt bombardate, salariații „lucrează cu groaza în suflul și acuză întreprinderile că nu au luat măsuri din timp să le facă adăposturi solide. Unii lucrători nici nu mai intră în actualele adăposturi întrucît majori-

*Pîinea, un amestec de tărîțe
și mîlai, în rații din ce în ce
mai reduse, se găsea
tot mai
aneroie în acei ani*

tatea pierderilor [de vieți omenești] s-a produs din cauza adăposturilor prost construite și care nu permit nici o siguranță". Aceleași incriminări vin și din partea restului locuitorilor din aceste centre: „Populația ploieșteană continuă să critice autoritățile locale, acuzându-le că au în-casat taxele pentru apărarea pasivă și prestație, dar că acești bani au fost irosiți cu construirea unor adăposturi slabe, pe care le botează morminte...”.

Comandanții militari din fabrici și în special comandanții trupelor hitleriste au o atitudine neomenoasă față de populația orașelor bombardate. „O altă nemulțumire a muncitorilor — consemnează un raport din Brașov — vizează modul cum se face alarmă în cazuri de incursiuni ale aviației [...] Unele fabrici nu permit lucrătorilor să plece decît în momentul în care se dă alarma, astfel că nu mai au timpul necesar a se depărta de clădirea fabricii”. La Cîmpina „s-au ivit zvonuri că în urma ordinelor date de germani se produc aceste întîrzieri [în anunțarea pericolului aerian — n.a.] și că motivează aceasta prin a spune că se pierde prea mult timp de lucru în întreprinderi”. Un alt raport referitor la aceeași stare de fapt la Cîmpina este și mai clar: „În acest sens, un ofițer german [maior] ar fi ordonat Soc. Astra Română [...] să nu se mai dea alarma decît la pericolul de gr. III. În legătură cu aceasta se aduce germanilor diferite acuzații că [...] nu-i interesează victimele populației române”.

Cînd oamenii părăsesc lucrul fără învoire prealabilă, sînt pedepsiți în diferite chipuri. În portul Giurgiu, de pildă, inginerul șef german Meld i-a sancționat pe cei care au fugit de teama bombardamentului înainte de a primi ordinul lui, dînd dispoziție să nu li se mai servească masa în acea zi...

Lucrătorii sînt aduși cu jandarmii

Părăsirea fabricilor, ia într-o serie de cazuri proporții masive. Iată cum este descris acest fenomen la Brașov: „În rîndurile muncitorilor din Brașov se constată de cîtuva timp o stare de nemulțumire accentuată [...] Mulți spun că, dacă nu le-ar fi teamă de sancțiuni, ar pleca de la uzine...”. În fapt, lucrurile sînt mult mai grave și raportul este nevoit s-o recunoască: „De altfel, o parte din muncitorii din Brașov [...] au părăsit uzinele și au plecat în comunele natale sau în alte comune, angajîndu-se la munci agricole”. Cît de masiv este acest „exod” prin care muncitorii sabotează producția de război a regimului antonescian o vădesc datele și cifrele din raportul amintit: „Cazuri de asemenea natură s-au înregistrat la fabricile Voina, Metrom și Astra. În această din urmă fabrică, la o singură secție, din cei 253 muncitori cîți lucrau înainte, astăzi mai lucrează numai 136, restul fiind dezertori sau absenți de la lucru”. Restul însemna, după cum se vede, jumătate din totalul muncitorilor secției...

Aceeași stare de spirit domnește și în rîndurile altor categorii de salariați. Referindu-se la „nemulțumirile funcționarilor publici [care] sînt în continuă creștere”, o altă notă informativă menționează că „unii și-au manifestat intenția de a demisiona”.

Destul de dese sînt cazurile în care muncitorii refuză să mai lucreze dacă nu li se îmbunătățesc condițiile de lucru și de viață: „În ziua de 4 martie a.c. muncitorii manufacturisti din portul Giurgiu au denunțat contractul colectiv de muncă, care expiră la 17 aprilie 1944”, informează un raport.

Alarmate, organele Ministerului de Interne sînt nevoite să constate că muncitorii „deși sînt rechiziționați pe loc, părăsesc lucrul. Sînt foarte dese cazurile cînd întreprinderile cer urmărirea lucrătorilor și lucrătoarelor prin posturile de jandarmi”.

Concomitent, se face tot mai simțită ura și revolta maselor populare față de trupele hitleriste. Iată cum este descrisă starea de spirit a acestora într-un raport al Inspectoratului regional de poli-

În urma războiului hitlerist se înregistrau pierderi omenești și materiale tot mai mari

ție Ploiești din aprilie 1944: „Cercurile militare germane din Ploiești, cum și cei civili [germani] manifestă simptome de vădită neliniște și îngrijorare evacuând în grabă avutul unor unități, depozite de subzistență [...] Din anturajul lor s-a putut afla că această precipitare se datorește în parte evenimentelor militare [...] temându-se în plus, de reacția poporului român...”.

Tonul reclamațiilor — mai agresiv ca oricând

La sate, nivelul de trai — nesatisfăcător încă înainte de izbucnirea războiului — coboară la o limită alarmantă. Marea majoritate a bărbaților se află pe front; lipsite de sprijinul lor familiile sătenilor îndură privațiuni din ce în ce mai mari. Din casele lor lipsesc alimentele și produsele industriale de bază, pe care nu au cu ce le cumpăra. Ajutoarele date de stat se rezumă la niște sume infime: două-trei

mii lei lunar, pentru o familie de 4-5 persoane, adică mai puțin decât... prețul unei cămăși. Un costum de haine de calitate mediocră costa 30-40 mii lei, o pereche de bocanci 7-8 mii lei. Măsurile luate de regimul antonescian, de rechiziționare și „blocare” (predare către stat) a principalelor produse agroalimentare, ca și a liniei, inului, cînepii privează familiile țărănești de alimente și le pun în imposibilitate de a confecționa în gospodărie haine, cămăși etc., obligându-le să le cumpere de pe piață la prețuri care întrec cu mult posibilitățile lor. „Famiile I.O.V.R. [invalidi, orfani, văduve de război] de la țară, precum și ale mobilizaților — consemnează o sinteză informativă a Ministerului Afacerilor Interne — continuă a manifesta nemulțumiri față de ajutoarele ce le primesc”. Numeroase alte rapoarte ale organelor de represiune enumeră șirul de motive care sporesc ostilitatea țărănimii față de regimul militar-fascist: prețurile mult inferioare celor de pe piață la rechizițiile de vite (nemulțumiri semnalate, printre altele,

în județele Alba, Ialomița, Prahova); plata a numai 40% din valoarea bonurilor eliberate de către armata germană pentru cumpărarea de animale (județul Iași); neachitarea sumelor datorate de stat pentru sfecta de zahăr (județul Prahova) etc.

Deosebit de elocvent este redată starea de spirit a populației de la sate într-o notă informativă primită de Președinția Consiliului de Miniștri la 11 martie 1944: „**Plîngerile soților concentraților**, din cauză că nu primesc ajutorul cuvenit sau înlesnirile obișnuite — lemne de foc, măruri — [contra cost. — n.a.] **au fost mai numeroase în această lună** [februarie] decît în oricare dintre lunile trecute. **Tonul lor este, de asemenea, mai îndrîjit și mai agresiv** [...] În chip caracteristic, în scrisorile [trimise de soții soldaților de pe front și interceptate de autorități — n.a.] din această lună stăruie supărător plîngerea că soții își fac datoria pe front, pentru ca familiile lor să fie înfometate și batjocorite de primarii învîrțiți. Una din aceste corespondente se plînge că i s-a reținut întreg ajutorul pe ianuarie de către percepție. O alta, din Constanța, acuză că îmbrăcămîntea dată ca ajutor școlarilor*, în loc să fie distribuită fiilor concentraților săraci, a fost dată «numai la bogați și care nu fac concentrare». În continuare, raportul dezevăluie fără să vrea mizeria cruntă care bîntuie populația satelor (principală categorie socială care a furnizat soldații trimiși de Antonescu pe front), abuzurile și nedreptățile comise de administrația coruptă a regimului militarofascist. În unele cazuri, scrisorile citate în raport îndeamnă la părăsirea frontului: „O soție din Banat, căreia i s-au făcut scăzămînte din ajutorul familial, își îndeamnă soțul să iasă la raport, ca să ceară să fie trimis acasă spre a-și îngriji copiii, iar în locul lui să fie adus pe front primarul. O soție de concentrat din Murișghiol-Tulcea scrie soțului: «La noi la primărie se dă ajutor la cine vrea [primarul] și la cine nu vrea să dea spune că poți să te duci la Domnul Maresal, că noi n-avem frică de nimeni». O corespondentă din județul Sibiu — citează mai departe raportul — comunică soțului concentrat că [s-au] dat niște ajutoare ca să se distribuie invalizilor și soțiilor celor concentrați, pentru ca să-și cumpere porumb, iar primăria a cumpărat pe acești bani zahăr «și i-a dat cui a voit». O corespondentă din Titulești-Argeș comunică unui concentrat: «Din camarazii tăi, sînt acasă Pitică și Sie, cu Marin Zertul. Au dat cîte 10 000 lei și le-a dat drumul cîte 2 luni. Trece armata în bani...»”

* Aceste obiecte erau cumpărate, de obicei din colecte publice, neconstituind un ajutor statuat de autorități — n.a.

Prin păduri umblă dezertori inarmați

Documentele cercetate informează și asupra stării de spirit a ostașilor români, care în acel moment nu se aflau pe front. Rapoartele conțin referiri la reținerea și neîncrederea în războiul hitlerist, înregistrează cazuri de părăsire a unităților și de refugiere a unor militari în munți. Sub mențiunea **Slăbirea disciplinei la militari**, un buletin de informații al Ministerului de Justiție din perioada 12-18 iunie precizează: „Parchetul general Constanța semnalează că s-a constatat în ultimul timp o slăbire a disciplinei militare, în special printre soldații marinari și de la aviație. Pare că sînt prea mult liberi de la cazarmă în oraș, din care cauză sînt văzuți, frecvent, în grupuri [...] laolaltă cu diferiți lucrători civili”. Teama ca ostașii să nu fie „contaminați” de spiritul general al populației — vădit împotriva regimului militarofascist și a războiului hitlerist — răzbate clar din raportul citat: „În asemenea situație este greu de spus ce discută și ce sentimente nutresc sau ce sentimente nefaste se exercită asupra lor”.

Ce gîndesc ostașii reiese clar dintr-o informare a Inspectoratului regional de poliție Ploiești: „În ziua de 12 aprilie a.c., în stația Ploiești-Sud, staționa un tren sanitar ce purta nr. 15, care aducea răniți de pe front, și un tren militar în care se aflau soldați din Regimentul 58 Inf[anterie], care mergeau spre front. Ostașii din trenul militar s-au dat jos și, apropiindu-se de trenul sanitar, au stat de vorbă cu ostașii români, mai ușor răniți”. Aceștia — continuă nota informativă — le-au vorbit despre situația luptelor, despre înfrîngerea armatelor hitleriste care se retrăgeau în degringoladă și care intrînd pe teritoriul țării noastre se dedau la samavolnici împotriva populației românești. „La auzul acestora, un grup de ostași au început să comenteze că pentru ce mai sînt trimiși pe front...”.

Alți militari români părăsesc unitățile și pleacă în munți. Faptul este inserat într-un buletin al Ministerului de Justiție: „Parchetul Tribunalului Caransebeș semnalează că prezența a numeroși dezertori prin pădurile din apropiere constituie un pericol [...], mai ales că aceștia umblă inarmați...”.

Înfrîngerile zdrobitoare suferite de Wehrmacht pe frontul de est stimulează în mod vizibil starea de spirit a populației, tot mai potrivnică continuării războiului

hitlerist și regimului militar-fascist. Deși oficialitățile hitleriste din România afișează încredere și optimism în capacitatea de luptă a trupelor germane, afirmațiile sînt contrazise de însăși starea de spirit existentă în rîndul multora dintre ostașii Reichului. Rapoartele organelor de reprimare antonesciene înregistrează în aprilie 1944 declarațiile lui von Killinger, făcute la o conferință de presă cu ziariști germani aflați la București, în care acesta se declara „optimist în ceea ce privește războiul”. Ministrul hitlerist în România susține că Germania „va menține, cu toate riscurile și forțele de care dispune, zonele importante de care dispune, ca de exemplu România...” precizînd însă că această importantă zonă „va fi apărată cu armata română, cu toate mijloacele”. Cît privește atmosfera care domnește în mijlocul trupelor hitleriste din țara noastră, o altă informare cunează următorul caz, elocvent pentru cunoașterea moralului lor: „În seara zilei de 5 februarie 1944, în comuna Comana, jud. Vlaşca, la comerciantul Constantin Manoil, a avut loc o masă camaraderescă a unor ostași germani, care urmau să plece pe front [...] În timpul mesei, unul dintre ei s-a exprimat româneste că merge pe front însă nu mai are pentru ce lupta întrucît la el acasă totul e o ruină, iar părinții morți în urma bombardamentului aerian. Acest fapt a impresionat pe consumatorii care se găseau în același local, determinîndu-i la discuții că situația frontului trebuie să fie destul de gravă întrucît nu au văzut niciodată la ostașii germani un astfel de moral”.

Dezagregarea armatelor hitleriste ia un curs rapid în lunile imediat următoare. Iată cum este ea înfățișată într-un raport al Inspectoratului regional de poliție Ploiești, la 15 aprilie 1944: „În cursul acestei săptămîni am trecut prin Ploiești mai multe caravane militare, resturi din trupele mareșalului von Manstein [...] Toți erau stăpîniți de sentimentul groazei, murdari și complet demoralizați, dînd semne de dezordine...”.

Pentru poporul român lucrurile sînt clare: trupele hitleriste, suferind înfrîngerii tot mai grave, încearcă să organizeze o rezistență disperată transformînd România în teatru de război, cu toate consecințele catastrofale care rezultă din această decizie nesăbuită. Împotriva unei atari perspective, împărtășită și de Antonescu, poporul român acționează unit, cu întreaga sa forță. Ura față de cotropitorii hitleriști sporește și mai mult datorită actelor de

vandalism ale armatei germane în zonele pe unde trece. „Coloanele germane—consemnează un raport — în retragere dinspre frontul de răsărit [...] prezentau un aspect jalnic, atît ca ținută cît și ca moral [...] Apoi faptul că refugiații din Moldova au povestit că trupele germane în retragere s-au dat la jafuri în dauna populației române autohtone a mărit panica și nesiguranța în această armată”.

Plutonierul în rezervă invalid, Ioan V. Ivan, refugiat din Moldova, informează Inspectoratul de poliție Sinaia că „trupele germane în retragere de pe frontul de răsărit [...] s-au dat și se dedau încă la distrugerea avutului cetățenilor români, la furtușaguri, la samavolnicii etc. [...] Unii militari în stare de ebrietate, intrau în casele gospodărilor violînd femeile și chiar fetele sub 16 ani”. Refugiatul declară că el însuși a fost jefuit.

Samavolnicii, abuzuri, jafuri și chiar omoruri sînt semnalate tot mai des în rapoartele organelor de reprimare antonesciene. Buletinul informativ al Ministerului de Justiție din perioada 27. III-2. IV. 1944, consemnează de pildă „atrocitățile comise de trupele germane. Astfel, Parchetul Vaslui semnalează că cu ocazia trecerii trupelor germane [...] s-au ivit o serie de incidente și jafuri. Astfel, în comuna Bordoc a fost împușcat un copil de niște soldați germani, care trăgeau cu revolverele în plin sat”.

Din cuceritori — borfași

Sub mențiunea „Atitudinea revoltătoare a armatei germane”, același buletin pe săptămîna 3-9 aprilie prezintă situația din orașul și județul Roman; „Sătenii nu mai vin la oraș cu alimente ca: lapte, ouă, temîndu-se de a nu li se lua fără plată produsele de către ostași ai armatei germane în retragere. În legătură cu acest lucru semnalăm faptul că s-au produs, atît la țară cît și la oraș, nenumărate cazuri de jaf în dauna populației, faptele fiind comise de ostași în uniformă germană. Populația este surprinsă și indignată că este păgubită tocmai de o armată aliată [sic!] și din acest punct de vedere starea de spirit este vădită contra acestei armate. Oamenii sînt tulburați noaptea de cete de astfel de ostași care caută să pătrundă cu forța în case și să mînințe, să petreacă cu femeile lor etc.; așa, de cum înseamnă, oamenii se adună la un loc și veghează.

În casele celor evacuați s-a instalat această armată, care nu menajează mobilierul sau lucrurile casnice. Ostașii germani vind pe stradă alimente și în special lucruri de îmbrăcăminte luate de la populație prin forță.

La Brăila „Parchetul a primit plîngerii contra lor și anume că vin beți în case, fac scandaluri, iau oamenii lemnele și intră peste femei [...] Circumile sînt pline de nemți care beau, fac scandaluri; au tras și cu revolverele”.

La Huși, un oarecare Lucan este împușcat pentru că protestase că i-au fost tăiați și luați trei porci; în satul Gîrleni, din același județ, soldații hitleriști violează două femei. Uneori, cînd sînt împiedicați să jefuiască atacă paznici înarmați: „În noaptea de 20/21 iunie, gardianul Fiteri Nicolae [...] a fost atacat de 4 soldați germani în Piața Unirii [Sinaia] dezarmindu-l și bătîndu-l crunt”.

Organele românești n-au nici o posibilitate de a pedepsi asemenea acte. „Parchetul nu se poate amesteca în anchetarea acestor cazuri, competența aparținînd Comandaturii germane care, însă, pînă acum nu a fost în măsură a stăvili cele expuse mai sus” — consemnează un buletin informativ al Ministerului de Justiție. Uneori, populația indignată de faptele comise de soldații hitleriști acționează cu fermitate: „În comuna Albești-Muru [județul Prahova], trei soldați germani în stare de ebrietate, în seara zilei de 23/24 aprilie 1944, s-au dus la casa văduvei Maria N. Antonică și au devastat-o, iar aceasta strigînd ajutor, vecinii s-au alarmat și s-au luat după militarii germani pe care i-au lovit grav, din care cauză unul dintre ei a și murit a doua zi”.

Ajunși borfași, soldații hitleriști vind pe străzi obiectele furate. „În comuna Petroșani au fost găsiți militari germani cu o mașină, care vindeau populației pantofi de damă, rochii, cămăși etc.”. Legiunea de jandarmi Prahova, semnală că „în ziua de 31 martie a sosit în Sinaia o coloană de mașini germane cu circa 30 soldați [...] [care] au început a vinde diferite obiecte: căldări, crătiți, cuțite etc., care, din informațiuni, ar proveni din jafurile comise”.

La punctul de frontieră Giurgiu, militarii germani sînt surprinși aproape zilnic făcînd contrabandă. „În ziua de 17 mai a.c. — consemnează un raport al Legiunii de jandarmi București — aceleași organe vamale au confiscat la ieșirea din țară

subof. germ. August [indescifrabil] următoarele alimente: 24 cutii cu untură a 1,300 kg. buc., 25 kg. zahăr, 56 cutii crenvurști, 41 cutii șuncă a 1 kg. buc., 40 kg. crenvurști jambon, 99 cutii carne porc a 0,35 kg. buc., 50 sticle țuică, 6 sticle lichior etc.” Locotenentul hitlerist Thomas Herman, comandantul Bateriei III antiaeriene Giurgiu, este prins cu 36 000 țigări de contrabandă și mari cantități de medicamente aduse din Bulgaria. Se opune ca remorca autocamionetii în care fuseseră dosite mărfurile să fie deschisă. Noaptea, însoțit de un grup de soldați, vine cu un autocamion și ia remorca. Încercării vameșilor de a-l opri i se răspunde cu 20 focuri de armă. La ancheta cerută de autoritățile locale, locotenentul susține că în remorcă se aflau... arme secrete germane!

Toate aceste infracțiuni, delictе și samavolnicii comise de militarii hitleriști duc pînă și organele de represiuune antonesciene la concluzia logică: „Starea de spirit a populației este vădită contra acestei armate”.

Nemulțumiri din ce în ce mai accentuate au loc și în rîndul naționalităților conlocuitoare. „O parte din populația germană se arată refractară dispozițiunilor date de conducerea Grupului etnic german și se abține de la diferitele contribuții cerute în folosul armatei Reichului (Arad)”, precizează o sinteză informativă a Ministerului de Interne în mai 1944. Și care continuă: „În rîndurile populației germane din țară se observă un accentuat curent de simpatie pentru poporul român (Timiș-Torontal)”.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Direcția Arhivelor Centrale București, fondurile: Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 51; 85; 88; 106/1944; Ministerul Propagandei Naționale — Buletine Informative, dosar nr. 224, 226, 230, 232, 240, 245, 269/1944; Ministerul de Interne, dosar nr. 2/1944; Filiala Arhivelor Statului a județului Ilfov, fondurile: Parchetul general al Curții de Apel, dosar nr. 68, 77, 84, 85, 92/1944; Prefectura județului Ilfov, dosar nr. 11; 19; 38; 196/1944; Pretura plășii Buftea, dosar nr. 6/1944; Poliția portului Giurgiu, dosar nr. 250/1944; Filiala Arhivelor Statului a municipiului București, fondurile: Inspectoratul regional al Poliției București, dosar nr. 137, 161/1944; Inspectoratul de Jandarmi București, dosar nr. 132, 134 vol. I, II, III și IV/1944.

Pentru cunoașterea mai aprofundată a problemelor referitoare la starea de spirit a maselor și la mișcarea de Rezistență a poporului român sub conducerea P.C.R., împotriva dictaturii militarо-fasciste și a războiului hitlerist poate fi consultată revista *Anale de istorie*, nr. 4, 5/1959; 4/1961; 2, 4, 5/1962; 4, 6/1963; 3, 4, 5, 6/1964; 4/1965; 2, 3, 5, 6/1966; 4/1967; 3, 4/1969 etc.

Pe aceeași temă, revista noastră va mai publica o serie de articole în cursul anului jubiliar 1974.

„CONTRA ORICĂREI LEGI DE ASUPRIRE A CLASELOR MUNCITOARE“

Dr. GEORGETA TUDORAN

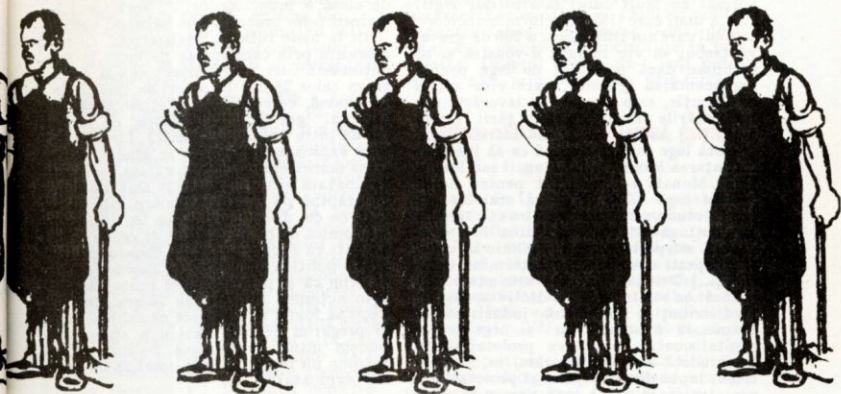
La 11 august 1920, mii de muncitori bucureșteni din cartierele Dealul Spirii, Filaret, Grand, Obor, Dudești etc. au încetat lucrul și s-au revărsat în valuri spre centrul orașului. La apelul conducerii Partidului Socialist și a sindicatelor, proletariatul a ieșit în stradă pentru a manifesta împotriva proiectului de lege privind reglementarea conflictelor colective de muncă. Timp de două ore, clădirea Ateneului — unde își desfășura pe atunci ședințele Camera Deputaților — a fost înconjurată de 40 000 muncitori. Mulțimea a scandat lozinci și a intonat cinceze revoluționare. Un grup de deputați purtând flori roșii la butonieră, a ieșit să-i salute pe demonstranți. Grupul era compus din cei 20 deputați socialiști intrați în Parlament după alegerile din mai 1920. Alături de ei se aflau N.D. Cocea și dr. N. Lupu. Au fost întâmpinați cu vii aclamații de cei prezenți.

În jurul orei 11, o delegație socialistă, compusă din C. Popovici,

Al. Oprescu, D. Grofu, Paul Mark, C. Burcă și alții s-au prezentat președintelui Camerei Deputaților — Duiliu Zamfirescu — înminindu-i următorul memoriu:

„Domnule Președinte,
Domnilor deputați,

Muncitorimea din Capitală, în întrunirile ce le-a ținut marți 10 august 1920 în opt săli publice, prin demonstrația de azi în fața Parlamentului, prin părăsirea lucrului în toate fabricile, atelierele, prin întrunirile și demonstrațiile ce vor avea loc mâine, joi 12 august, în toată țara, își spune cuvântul ei față de intențiile guvernului de a răpi dreptul, libertatea și posibilitatea de a lupta prin arma ei legală, greva, în condițiile grele de muncă și salar care țin clasa muncitoare în robie și mizerie, drept răpit prin proiectul de lege depus pe biroul Camerei“.

Un minister pentru o lege

Proiectul de lege pentru reglementarea conflictelor de muncă, elaborat de nou-înființatul Minister al Muncii, în fruntea căruia se afla Gr. Trancu-Iași, fusese prezentat Camerei în ședința din 3 august 1920. Sub pretextul asigurării libertății muncii pentru muncitori, dar, în fond, pentru apărarea societății capitaliste, care „să fie scutită de agitații și mișcări violente de natură să zdruncine temelia ordinii în stat”, legea ce urma să fie adoptată urmărea stăvilirea avântului luptelor muncitorești, prin interzicerea grevelor. Se prevedea astfel că „nici o încetare colectivă de lucru pentru cauze referitoare la condiții de muncă, fie din inițiativa patronului, fie din inițiativa salariaților nu va putea avea loc în vreunul din stabilimentele industriale și comerciale [...], înainte de a se fi îndeplinit procedura de împăciuire. Orice încetare colectivă de lucru pentru cauze străine celor arătate mai sus este interzisă prin legea de față”. Această prevedere era valabilă pentru toate întreprinderile industriale, de orice natură, care întrebuințau un număr de cel puțin 10 salariați. Articolul 16 interzicea încetarea lucrului și în întreprinderile statului. Orice con-

flict ivit între muncitori și patronat urma a fi discutat între patron, delegația muncitorilor și un reprezentant al Ministerului Muncii, „pentru aplanarea prin bună învoială a conflictului”. Încetarea lucrului era socotită delict de sabotaj, iar cei care se făceau vinovați erau pasibili de pedeapsă (amandă între 50 lei și 20 000 lei sau închisoare de la 3 luni la 1 an).

Proletariatul din întreaga țară s-a ridicat cu hotărâre împotriva legii, care îi răpea dreptul la o armă principală de luptă, organizând numeroase greve, întruniri și demonstrații de protest. O puternică ofensivă au desfășurat în Parlament deputații socialiști, care au cerut retragerea proiectului de lege. Între 5 și 12 august 1920, în fiecare ședință a Camerei au fost rostite cuvântări împotriva acestei încercări de a încalca posibilitățile de luptă ale muncitorilor. Au luat cuvântul, rînd pe rînd, Gheorghe Tănase — deputat de Iași, Iosif Ciser — deputat de Petroșani, Alexandru Dobrogeanu-Gherea și Alexandru Dunăreanu — deputați de Prahova, Gheorghe Cristescu și Toma Dragu — deputați de Ilfov. Într-o cuvîntare înflăcărată, care făcea proba talentului său oratoric, Gh. Tănase a prezentat situația grea a muncitorilor din România, năzuin-

tele lor spre o viață mai bună. El s-a adresat cu mult curaj făuritorilor legii: „...Ca unul care trăiesc printre muncitori, ca unul care am trăit viața a 200 de greve, va trebui să viu în fața d-voastră și să stabilesc dacă proiectul de lege pentru reglementarea grevelor, care vine astăzi în discuție, este inspirat și izvorăște din frământările lăuntrice ale țării românești [...] Astăzi viu să mă întreb și eu: această lege este ea depusă ca să justifice înființarea Ministerului Muncii sau Ministerul Muncii s-a înființat pentru darea acestei legi? [...] Vreau să stabilesc că atunci când vrei să stirpești un rău trebuie să cauți să stirpești rădăcina lui, când vrei să stirpești grevele, trebuie să cauți să stirpești cauzele care determină acest rău [...] Căci grevelor este mult mai adâncă, ea stă în anarhia dintre producție și distribuție, în anarhia industrială și financiară a acestei țări și organizarea capitalismului împotriva proletariatului nu vindecă această anarhie, ci, dimpotrivă, lupta dintre capital și proletariat o caracterizează mult mai precis și mult mai violent. Grevele nu vor înceta, nu stă în puterea noastră ca ele să înceteze și cu atât mai puțin, mi se pare, stă în puterea și voința d-voastră, d-le ministru — ele nu pot înceta decât o dată cu încetarea anarhiei capitalismului”.

În ziua următoare, după ce fruntașul țărănist V. Madgearu subliniase lacunele legii, din punct de vedere al aplicabilității sale la condițiile concrete ale luptelor muncitorești din România, a vorbit deputatul majoritar M. Vlădescu. Acesta a încercat să demonstreze că legea supusă dezbaterii nu era nici poliștă, nici reacționară, cum o caracterizau deputații socialiști; după părerea sa, legea era necesară pentru a stăvili lupta muncitorilor care — arăta el — „v-am spus-o și v-o repet, că sînt cu ochii spre Rusia și în această privință ați văzut aci declarațiunile pe care le-au făcut fruntașii socialiști”.

Al. Dunăreanu, în numele muncitorilor din Prahova, a respins proiectul de lege: „Ducem lupta hotărâtă în contra oricărei legi de asuprire a claselor muncitorești — a spus, între altele, deputatul socialist. Și cum această lege conține în ea multe părți rele și prea multe sancțiuni, iar drepturi pentru clasa muncitorească foarte puține, din acest punct de vedere noi sîntem în contra acestei legi”. Referindu-se la mențiunea din proiectul de lege privind asigurarea dreptului la muncă pentru muncitori, Dunăreanu a subliniat că nu poate fi vorba de libertatea muncii în capitalism, „căci într-un astfel de regim, libertatea muncii înseamnă numai dreptul de exploatare cît mai mare din partea capitalului. Libertatea muncii nu este

asigurată decât numai prin organizațiunea de clasă a muncitorilor...”. Vorbitorul a amintit celor prezenți cum bătuseră petroliștii la ușile tuturor ministerelor, cu un memoriu prin care cereau de lucru și nu obținuseră nici un rezultat; numai după greva celor 25 000 lucrători au fost luate în seamă cererile lor. Referindu-se la „izvorul” grevelor, el a arătat că lupta „se dă între o clasă și cealaltă, între clasa care exploatează fără să se gîndească la clasa muncitorească și între clasa care este exploatată și care tinde cît mai mult să fie stăpînă pe produsul muncii sale [...]”. Iată de ce, d-lor, este strîns legată lupta economică de lupta politică și veniți și ne acuzați că facem nu grevă economică, ci grevă politică; noi știm ce facem pentru că știm că și prin acțiunea economică și prin acțiunea politică nu facem altceva decât să lovim în acei care ne exploatează și pregătăm terenul pentru a ajunge să punem mina pe puterea politică și a întrona un regim în care omul să nu mai fie exploatat”.

„D-le ministru, răpiți un drept firesc!”

Iosif Ciser, reprezentant al muncitorilor din Transilvania, s-a adresat celor prezenți: „Ieșiți afară din Calea Victoriei, duceți-vă la margine, la periferie, la mahala și veți vedea pe muncitorul român, cu fața palidă, cu hainele numai zdrențe, cu hrana care o are compusă din castraveți și pline, vedeți aceasta și atunci veți înțelege pentru ce sînt greve. Atunci veți înțelege de ce luptă proletariatul pentru îmbunătățirea situației sale”. Ciser a denunțat măsurile luate de autorități împotriva puternicelor organizații muncitorești din Transilvania care numărau aproximativ 186 000 membri subliniind că și după suspendarea acestor organizații activitatea muncitorească a continuat, adunările desfășurîndu-se în conspirativitate. „Și organizațiunile muncitorești tot nu le-am lăsat să se piardă, căci aceasta este viața și viața nu se poate ucide, d-lor!”.

Măsurile preconizate, a arătat apoi vorbitorul, urmăreau să dezbine pe muncitori și să-i elimine din sfera activității politice. Totodată, suspendarea organizațiilor muncitorești crea o situație avantajoasă capitaliștilor, căci în caz de grevă, tratativele nu se mai desfășurau între reprezentanții organizațiilor sindicale și patroni, ci între patroni și persoane izolate, nereprezentative, sau fruntași ai sindicatelor galbene. Cerînd cu hotărîre retragerea legii, Ciser a arătat

că acest proiect „nu urmărește aplanarea conflictelor dintre muncă și capital, ci urmărește, pur și simplu, oprirea lor [...] Lovește dreptul de grevă, permițând patronilor să intensifice exploatarea muncitorilor, știindu-i pe aceștia în imposibilitate de a declara greve”.

În ședința din 7 august 1920 a vorbit Alexandru Dobrogeanu-Gherea. El a răspuns mai întâi atacurilor unuia din deputații reacționari care ținuse o cuvântare plină de calomnii la adresa mișcării socialiste. Demonstrând netemeinicia acuzațiilor aduse mișcării socialiste, vorbitorul a afirmat cu convingere că „dacă este o mișcare democratică în țara aceasta, prin organizațiunea ei, prin felul ei de conducere, [aceasta] este singură mișcarea socialistă”. Pornind de la analiza concretă a relațiilor existente între muncitori și capitaliști, el a dezvăluit situația grea a muncitorilor care, nevoiți să-și vîndă forța de muncă patronilor, nu aveau altă cale de a impune majorarea salariilor decît greva: „D-le ministru, printr-o asemenea lege de încătușare a libertății muncitorimii, d-voastră răpiți un drept firesc, un drept natural, un drept legitim în societatea de astăzi: dreptul de grevă”.

Toma Dragu a contestat, de asemenea, dreptul legiuitorilor de a răpi muncitorilor posibilitatea de a declara grevă. Grevele — a subliniat vorbitorul — urmăresc țeluri precise și concrete și izvorăsc din condițiile grele existente. „Cînd îi e bine muncitorului în uzină, d-le ministru, cînd legea e respectată față de el, cînd i se dă o bună parte din produsul muncii lui, cînd e tratat de către patron cu respectul cuvenit demnității lui de om, vă asigur că puteți veni acolo să propovăduiți încetarea lucrului: nu veți reuși pentru că rațiunea grevei vă lipsi”.

„Ceea ce urmăriți prin această lege — a spus el, adresîndu-se reprezentanților guvernului și deputaților majoritari — e sfîrșirea mișcării socialiste din țară. D-lor, n-ați putut sfîrși mișcarea noastră prin mijloace de represie brutală, n-ați putut-o sfîrși prin punerea armatei în serviciul patronilor, n-ați putut-o sfîrși prin prigoană, prin bătăi, prin schingiuri și prin asasinat, ca la 13 decembrie 1918 și vă închipuiți că după ce ați sleit toată gama mijloacelor samavolnice și brutale contra muncitorimii organizate, veți izbuti cu această lege să dați lovitură de grație conducerii noastre socialiste”. Deputatul socialist a exprimat cu fermitate convingerea sa în imposibilitatea de a stăvili lupta proletariatului: „Orice încetare de lucru pornită din nevoia clasei muncitoare de a-și îmbunătăți soarta e legitimă, oricît ați căuta să tăgăduiți aceasta prin legi cum e cea de

față. Fiți siguri că cu toate amenințările și cu toate pedepsele, se vor face greve și cu caracter economic și cu caracter politic și pentru cauze care privesc numai demnitatea de oameni a muncitorilor în țara aceasta. Dreptul acesta nu-l veți putea stăvili nici prin lege, nici prin forță!”.

„Muncitorii știu mai bine ce vor...”

În ziua de 11 august 1920, dezbaterile în Cameră au fost și mai furtunoase. În timp ce, aflat la tribună, un deputat din majoritate saluta proiectul legii supus dezbaterii, de afară se auzeau strigătele de protest și ecurile **Internationalei**, întonată de muncitorii aflați în jurul Ateneului. N. Iorga s-a adresat cu ironie lui Trancu-Iași: „Vă cîntă, duceți-vă să le vorbiți!”.

De pe poziții socialiste a vorbit N.D. Cocea, care a demascat, de asemenea, caracterul antimuncitoresc al legii. „Veți înțelege — a spus Cocea — că legea d-lui Trancu nu se adresează decît în favoarea celor de sus și în paguba celor de jos; atunci d-voastră să judecați imparțial și să spuneți cine are dreptate, autorii acestei legi polițiste sau reprezentanții Partidului Socialist, îndărătul cărora stă masa imensă a muncitorilor care defilează și acum prin fața Parlamentului!”.

Trancu-Iași a încercat, la un moment dat, să nege faptul că legea lovea în interesele muncitorilor, ceea ce a stîrnit replica promptă a doctorului N. Lupu: „Muncitorii știu mai bine ce vor. Cei 40 000 muncitori organizați care au defilat astăzi înaintea Camerei nu și-au cîntat d-tale osanale, ci au venit să protesteze”.

În cursul aceleiași zile a vorbit și deputatul socialist Ilie Moscovici. El a prezentat o declarație scurtă care exprima starea de spirit reală ce domnea printre muncitori față de această lege: „Am vrut pe cale parlamentară, am vrut prin argumentații, aici în fața d-voastră să vă arătăm nedreptatea care se comite cu această lege, n-ați vrut însă să țineți seama de spusele noastre și de aceea cuvîntul a trecut direct de partea muncitorimei. Muncitorimea și-a spus cuvîntul în întrunirile de ieri și l-a spus în manifestațiunile de azi din fața Parlamentului, cînd au trecut pe aici zeci de mii de oameni [...] D-lor, grupul parlamentar socialist se asociază la această declarație a muncitorilor din țara românească, grupul parlamentar socialist declară că această lege este anticonstituțională, pentru că oprește dreptul de organizare al muncitorimii și oprește dreptul de grevă, singura armă pe care muncitorul o are pentru

apărarea intereselor sale". El a cerut apoi retragerea proiectului de lege care, în cazul în care va fi adoptată, va fi ignorată de muncitori.

Dezbaterile generale în jurul legii s-au încheiat cu discursul lui Trancu-Iași.

„Pe calea de arbitrar, de samavolnicie...”

În ședința din 12 august au început discuțiile pe articole. Alexandru Dobrogeanu, din partea socialistilor, a încercat să determine respingerea articolelor 2 și 3, care prevedeau sancțiuni pentru cei ce vor participa la organizarea grevelor muncitorești. A fost însă întrerupt de nenumărate ori. În pofida protestului său: „Eu sint chemat aici ca să apăr interesele lucrătorilor și nu pot tolera ca să fim împiedicați în misiunea noastră”, consultând adunarea, Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei, i-a ridicat cuvîntul și a suspendat ședința. S-a stîrnit scandal și s-au schimbat replici ascuțite pe care stenograma dezbaterilor parlamentare nu le-a reținut.

La redeschiderea ședinței, Alexandru Dobrogeanu continua să stea la tribună, în ciuda amenințărilor majorității și ale președintelui. Permițîndu-i-se, în sfîrșit să vorbească, el a cerut să i se citeze măcar un singur articol din regulamentul de funcționare a Camerei, care acordă președintelui dreptul de a ridica cuvîntul unui orator. Nu a fost luat în seamă și s-a trecut la votarea articolului 2, deși mai ceruse cuvîntul și Toma Dragu. În semn de protest, întregul grup parlamentar socialist, cu excepția lui Alexandru Dobrogeanu, a părăsit incinta Camerei. Deputatul socialist a făcut acum o nouă încercare de a determina eliminarea arti-

colului 3: „În situațiunea reală de fapt, această atitudine legislativă nu poate să aibă alt efect, d-le ministru, decît să încurajeze autoritățile administrative și polițienești, care și pînă acum au mers pe calea aceasta de arbitrar, de samavolnicie și nedreptățire a clasei muncitorești față de capital, ca să pornească cu mai multă violență pe calea urmată pînă acum”.

Imediat s-a cerut închiderea discuțiilor. S-a ridicat însă Virgil Madgearu, care și-a exprimat nedumerirea în legătură cu modul în care majoritatea dorea să voteze legea, „o lege care nu e acceptată de unanimitatea muncitorimii din țara românească, precum și de cel puțin o treime din acest Parlament”. Dar nu a fost luată în seamă nici intervenția sa. Articolul 3 a fost pus la vot și admis fără modificări. Atunci a cerut cuvîntul N. Iorga. În numele opoziției, el a declarat că față de această grabă a majorității, care împiedică intervențiile celor ce au ceva de spus, se retrage din Cameră „pînă la votarea acestei legi”. Restul articolelor s-a votat, cu mici modificări, care nu afectau însă caracterul general al legii. În după-amiaza aceleiași zile, 12 august 1920, legea care stîrnise atîtea proteste din partea muncitorilor și a reprezentanților lor în Parlament, a fost adoptată de Cameră, în lipsa opoziției și a grupului de deputați socialiști.

A fost însă o măsură zadarnică. Așa cum arătaseră deputații socialiști, arbitrarul plămînuiește nu a putut stăvili lupta sutelor de mii de muncitori organizați. În perioada imediat următoare, la marea grevă generală din octombrie 1920, proletariatul român a demonstrat din nou capacitatea și forța sa de luptă pentru drepturile vitale, pentru un viitor mai bun.

PLANȘELE NOASTRE

- ① Ceramică de la Ocnița cu elemente de veche tradiție dacică (**Revelatorii descoperirii arheologice la Ocnița-Vilcea, p. 2**)
- ② Splendide mărturii din străvechile creații artistice ale poporului chinez:
- ③ cutie de sticlă policromă, perioada dinastiei Sung, 960-1279 e.n. și pictură în lac pe un panou de lemn, perioada dinastiei Wei de Miazănoapte, 386-534 e.n. (**Clio anunță, p. 71**)
- ④ Fragment din tabloul votiv de la Voroneț: tinărul personaj din stînga este oare Alexandru? (**O biografie nescrisă, p. 14**)

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

■ Reclamă

Abatele Terray (1715-1778), controlor de finanțe pe timpul regelui Franței Ludovic XV (1715-1774), ținea, la intrarea casei sale, un papagal care striga într-una: „Hoții! Hoții!”.

— După cum se vede, comenta un glumeț, papagalul acesta are obiceiul să anunțe sosirea stăpînului.

George MARICHESCU,
Brașov

■ Uimire

Aflat în vizită la Abraham Lincoln, un lord rămas uimit văzîndu-l pe președintele Americii curățîndu-și singur ghețele.

— În Anglia nu se întimplă la fel? întrebă Lincoln.

— Oh, nu Sir. Există servitori care curăță ghețele stăpînilor.

— Și atunci stăpînii ale cui ghețe le curăță? se interesă Lincoln.

Vasile I. LUNGAN,
Hunedoara

■ Dorință

V. Hugo primi într-o zi vizita unei doamne. După ce citi un lung și plictisitor poem, aceasta se destăinuî scriitorului:

— Maestre, aș vrea să mă fac poetă. Se poate?

— De ce nu? Și eu aș vrea să fiu balerină, replică Hugo.

V. STAMATE,
Măcin

■ Uniforma

Jean Cocteau (1889-1963), supranumit „copilul teribil al literaturii franceze”, făcea parte dintre „nemuritorii” Academiei.

La un dineu, la care era îmbrăcat în ținuta tradițională de academician, se afla lîngă un general american. Acesta, după ce i-a cercetat atent fracul verde cu broderii aurii, sabia, bicornul, l-a întrebat:

— Artilerie?

— Nu, „geniu”, i-a răspuns Cocteau.

AI. PAULENCU,
Suceava

■ Lege

O lege engleză, promulgată în sec. XVIII prevedea:

„Orice femeie, de orice vîrstă, rang social, profesiune, fecioară sau văduvă, care va căuta să impună mărițișul sau să seducă, folosindu-se în acest scop de parfumuri, vopsele, farduri, cosmetice, dinți artificiali, păr fals, tocuri înalte sau alte procedee de acest fel, va fi pedepsită prin lege și orice căsătorie contractată în felul acesta va fi socotită nulă și neavenită”.

Dan IVAN,
Brad

■ Negustori

George Barițiu și Timotei Cipariu se aflau în 1836 la Vîlcele, unde discutau împreună cu negustorii bra-

șoveni Iuga și Orghidan, printre altele și proiectul înființării unei gazete românești la Brașov.

— Cine sînt cei cu care stați de vorbă, au fost întrebați cei doi negustori.

— Comercianți, ca și noi. Cum însă îmbrăcămîntea celor doi nu părea a fi de negustori, întrebările au continuat.

— Și ce fel de negoț fac?

— De substativă.

V. I. OPRÎȘU,
Deva

■ Doar cu chipiu

Cînd, în toamna anului 1924, apăruse zvonul că guvernul liberal prezidat de I.I.C. Brătianu intenționa să se retragă de la putere, Stelian Popescu, directorul ziarului *Universul*, a solicitat o audiență primului ministru.

— Am venit să vă spun, domnule Brătianu, că Partidul Național nu înțelege să ridice nici o obiecție în privința datei la care, în înțelepciunea d-voastră, veți crede că interesele țării permit ca Partidul Liberal să se retragă de la putere. Singura noastră mîhnire constă în faptul că pregătiți succesiunea generalului Averescu.

— Eu sînt agricultor, d-le Popescu, răspunse primul ministru. D-ta știi ce face un bun agricultor, în dată ce a terminat semănatul?

— Nu, domnule Brătianu, căci n-am făcut niciodată agricultură.

— Atunci află de la mine. Primul lucru pe care-l face un agricultor după terminarea semănatului este să așeze o sperietoare pentru a nu lăsa ciorile să mînnice sămînța.

— În cazul acesta, răspunse Stelian Popescu, rîzînd, am putea fi și noi momia.

— Nu, căci dv. nu aveți chipiu, a încheiat Ionel Brătianu.

L. BRAȘOVEANU,
București

Prof. MIHAI BERZA:

ROMÂNIA ȘI COLABORAREA ÎN DOMENIUL STUDIILOR SUD-EST EUROPENE

Al III-lea Congres internațional de studii consacrate acestei zone

Interesul științific manifestat în România pentru istoria și cultura popoarelor din sud-estul Europei are o veche tradiție. Fără a mai pomeni de cercetările în această direcție ale savanților români din secolul trecut, e destul să amintim că, încă din preajma primului război mondial, Nicolae Iorga, unul din promotorii studiilor sud-est europene, cărora le-a consacrat o însemnată parte din opera sa, întemeia la București Institutul pentru studiul Europei de Sud-Est, inaugurat în ianuarie 1914. De îndată, acest institut a început să publice un buletin în limba franceză, transformat din 1924 în *Revue historique du Sud-Est européen*. După moartea lui Iorga, profesorul Victor Papacostea a pus bazele Institutului de studii și cercetări balcanice, care a publicat cel de-al doilea periodic românesc consacrat acestei zone, revista *Balcenia*.

Unui interes tot mai viu pentru tradițiile de cultură ale popoarelor sud-est europene, ca și politicilor de pace și colaborare în Balcani promovate de guvernul român, le-a corespuns întemeierea în 1963 a Institutului de studii sud-est europene din București, în cadrul căruia s-au întreprins, în cursul acestor zece ani, numeroase cercetări cu caracter istoric, literar, artistic, etnografic, sociologic etc., pentru mai buna cunoaștere a civilizațiilor sud-estului european și a legăturilor poporului român cu popoarele balcanice. Institutul publică, de asemenea, cu o largă colaborare internațională, o revistă în limbi de circulație internațională, *Revue des études sud-est européennes*, aflată acum într-al unsprezecelea an de apariție. El întreține întinse legături cu instituțiile similare din celelalte țări din sud-est, în care membrii săi întreprind frecvente călătorii de studii, țin conferințe și lecții în universități sau colaborează la publicațiile de specialitate. Institutul asigură și asistența științifică pentru numeroși cercetători străini cu preocupări asemănătoare.

Problemele sud-estului european preocupă și pe alți specialiști din institutele de cercetare din București sau din provincie, în timp ce în universitățile României se acordă o atenție deosebită istoriei, limbii și literaturii popoarelor din această zonă.

Principalul organism care asigură colaborarea între savanți din diferite țări în domeniul cercetării sud-estului european și pentru ansamblul științelor sociale este Asociația internațională de studii sud-est europene (AIESEE). Constituită în 1963, sub auspiciile UNESCO, ea s-a născut dintr-o inițiativă românească și își are sediul la București. Înmănunchind eforturile oamenilor de știință din 18 țări din Europa și din afara Europei, ea sprijină cu deosebire cercetările comparative și interdisciplinare, menite să pună în lumină fenomenele complexe care au dat un caracter original civilizațiilor sud-est europene și rolul acestora de verigă de legătură, în cursul veacurilor, între Orient și Occident.

Între 4 și 10 septembrie 1974, urmează să aibă loc la București cel de-al treilea Congres internațional de studii sud-est europene. În perspectiva acestui important eveniment ne-am adresat profesorului Mihai Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene, rugându-l să prefățească în câteva cuvinte viitorul forum al balcanologilor din lumea întreagă.

— Care sînt obiectivele congresului de la București?

— La București, cercetătorii trecutului și prezentului Europei de Sud-Est se vor întîlni pentru a treia oară în mai puțin de un deceniu. Congresele lor au fost inaugurate la Sofia în 1966, continuate la Atena în 1970, iar acum este rîndul Capitalei noastre să găzduiască cea de-a treia întîlnire a celor preocupați de istoria, literatura, arta, folclorul, într-un cuvînt de întreaga realitate sud-est europeană. Obiectivele sînt ambițioase. Ne vor preocupa, după cum vedeți, nu anume aspecte sau epoci, ci societatea balcanică ca un întreg. Un întreg bogat prin diversitatea sa, dar cu multe puncte convergente, care-i dau unitate și specificitate, care îndeamnă pe cercetător a-i defini tipul, structura particulară, diferența de cea a altor subzone.

Noutățile vor fi, desigur, numeroase, atît în ceea ce privește materialul pus în discuție, cît și interpretările generale; așteptăm de aceea discuții vii, din care știința sud-estului european nu poate decît cîștiga.

— Ce teme principale vor fi dezbătute și ce nume ilustre în domeniul acestor cercetări s-au anunțat?

— Temele congresului au fost stabilite de comitetul Asociației internaționale de studii sud-est europene (AIESEE), avîndu-se în vedere o cît mai completă reprezentare a diferitelor discipline și epoci și, de asemenea, urmărindu-se evitarea repetării unor teme deja discutate la trecutele congrese.

Congresul va avea secții de istorie, lingvistică, literatură, folclor, etnografie, artă, drept și instituții,

fiecare cu teme-cadru de larg interes, cum ar fi „Mediterrana și Balcanii în proto și preistorie”, „Geneza popoarelor sud-est europene”, „Relațiile Imperiului otoman cu statele europene”, „Ideologia social-politică în epoca modernă și contemporană”, „Evoluția limbilor literare”, „Tradiție și inovație în folclor și artă”, „Civilizația urbană și influența ei asupra modului de viață tradițional”, „Contribuția Europei de Sud-Est la dezvoltarea dreptului internațional” etc. Cit privește participarea, sperăm să fie numeroasă și de valoare. Printre cei peste 100 participanți pe care îi așteptăm, se află învățați de prestigiu din întreaga lume, cum ar fi acad. Vl. Gheorghiev și prof. N. Todorov, directorul Institutului de balcanistică din Sofia, profesorii Th. Dimaras și D. Zakythinos din Grecia, prof. A. Buda, președintele Academiei albaneze, prof. M. Emerit din Franța, D. Markov, directorul Institutului de studii slave și balcanice din Moscova, profesorii americani I. Sanders și A. Lord, profesorul K.D. Grothusen de la Universitatea din Hamburg, profesorul A. Pertusi de la Universitatea din Milano; sînt desigur numai cîțiva din specialiștii care sîntem convinși că vor onora congresul.

— Cu ce se vor prezenta cercetătorii români?

— Cercetătorii români vor fi prezenți la toate secțiile congresului, avînd a confirma binemeritul și tradiționalul prestigiu de care se bucură știința românească în ansamblul studiilor sud-est europene. Vom urmări în primul rînd a pune în evidență contribuția originală românească la dezvoltarea civilizației în această parte a Europei, apoi legăturile,

de toate felurile, dintre poporul român și popoarele balcanice, ajutorul dat acestora în lupta lor de emancipare națională. Sperăm să prezentăm comunicări alcătuite în spirit comparativist, care să lumineze nu fenomene particulare unui popor, ci interdependențele, influențele reciproce, trăsăturile comune sau asemănătoare.

— Dat fiind că studiile sud-est europene sînt dezvoltate nu numai în această regiune, ci în numeroase alte țări, care credeți că este semnificația acestui interes?

— Într-adevăr, centre de studii sud-est europene se află practic în întreaga lume; cel dintîi cu acest nume a fost înființat la București în 1913, de Nicolae Iorga. Astăzi, institute sud-est europene sau de balcanistică funcționează la Sofia, Salonic, Adrianopol, Belgrad ca și la Moscova, Viena sau München. În afara Europei, o dezvoltare însemnată o cunosc studiile sud-est europene în Statele Unite ale Americii. Interes legitim, dacă ne gîndim că această zonă a dat naștere unora din cele mai strălucite civilizații cunoscute de istorie, a creat valori ce stau la temelie societății moderne. Dar interesul lumii științifice pentru lumea sud-est europeană nu se limitează la trecut; trăiesc în această zonă popoare, ale căror tradiții și dezvoltare actuală și căi de evoluție constituie tot atîtea pasionante programe de studii pentru sociologi, politologi, viitrologi etc. Sînt șase popoare care trăiesc în țări cu orînduiri social-politice diferite, dar care toate doresc a face din zona Balcanilor o zonă a păcii și a bunei înțelegeri.

**Interviu consemnat de:
Ioana URSU**

**„FIUL CERULUI“
DEVINE SIMPLU CETĂTEAN**

Din memoriile ultimului împărat al Chinei.

Aisin Giorro Pu Yi

La publicarea memoriilor unor mari personalități nu este totdeauna necesar ca cititorul să fie informat asupra interesului pe care îl pot prezenta scrierile acestora. Cartea de față, din care prezentăm câteva fragmente, nu face însă parte dintr-o astfel de categorie de lucrări. Autorul ei, Aisin Giorro Pu Yi, nu beneficiază decît de semnificația funcției sale, aceea de a fi fost ultimul împărat al dinastiei manciuriene Ţing, care a cîrmuit China vreme de peste 250 ani. Urcat pe tron în 1908, în vîrstă de doi ani, Pu Yi devenit împăratul Süen Tung a fost detronat ca urmare a revoluției burghezodemocrate din 1911, cînd a fost proclamată Republica Chineză. În acest fel, Aisin Giorro Pu Yi a rămas cunoscut ca cel din urmă suveran al Imperiului chinez. Cu el s-a încheiat, pentru totdeauna, șirul lung de „Fil ai cerului“, cum erau denumiți împărații aflați în fruntea Chinei timp de cîteva milenii.

Dinastia căreia îi aparținea fostul împărat Pu Yi apare în istoria Chinei la începutul secolului XVII. În această perioadă, triburile manciuriene de rasă tungusă, cu o populație puțin numeroasă, aflate pe teritoriul Manciuriei actuale s-au unit într-o formațiune statală cu caracter preponderent militar, care a primit numele de statul Ţing. În anii următori, armatele noului stat și-au încercat forțele în expediții de jaf pe teritoriile statelor învecinate. În prima jumătate a sec.XVII, răscoalele țărănești din China, care au marcat sfîrșitul dinastiei Ming se transformaseră într-un puternic război țărănesc. În 1644 trupele răscolite pătrund în Pekin. În acel moment, elita feudală chineză cheamă în ajutor armatele manciuriene. Profitînd de slăbiciunea curții Ming, manciurienii ocupă Pekinul și îl transformă în capitala statului Ţing. Hanul manciurian se proclamă împărat al Chinei. Nicolae Milescu care a întreprins călătoria sa în China în timpul celui de-al doilea împărat manciurian, treizeci și doi de ani după instaurarea noii dinastii, remarcă rezistența poporului chinez față de stăpînitorii manciurieni.

Stăpînirea manciuriană a reprezentat o povară grea pe umerii poporului chinez,

constituind principala forță conservatoare care a impus perpetuarea neclintită a relațiilor feudale și a dus la rămînerea în urmă economică, tehnică și socială a Chinei în epoca modernă.

Începînd cu primele decenii ale sec. XIX, Imperiul Ţing intră în decadență. Dinastia manciuriană este subminată de răscoalele țărănilor chinezi, dintre care cea mai importantă este răscoala Taipînilor de la mijlocul sec. XIX, de revoltele minorităților naționale, de agresiunile de tip colonialist, care devin tot mai frecvente și cărora armata manciuriană, cu armele ei primitive, nu le poate face față. În anii de la sfîrșitul dinastiei Ţing, China se transformase practic într-o semicolonie a puterilor imperialiste.

Domniile ultimilor împărați manciurieni n-au avut decît un caracter nominal, regenta efectivă fiind exercitată de împărăteasa văduvă Ţi Si. Personalitate odioasă, lipsită de scrupule și avidă de putere, Ţi Si a dominat despotice vreme de aproape o jumătate de secol viața politică a Chinei, asigurîndu-și regenta permanentă prin instalarea pe tronul țării a unor împărați minori, pe care-i asasinează apoi la vîrstă majoratului, în momentul în care aceștia încearcă să dea semne de eliberare de sub

tutela maternă. Guvernarea ei retrogradă, împinsă pînă aproape de sfîrșitul primului deceniu al sec. XX, constituie pagina cea mai întinecată a domniei dinastiei manciuriene în China.

La 10 octombrie 1911, sub conducerea lui Sun Yat Sen, a început revoluția, care a obținut abdicarea curții imperiale și a proclamat republica. Împărat al Chinei era în acel moment un copil în vîrstă de 5 ani, Pu Yi. După declanșarea revoluției, deși nu mai exercita nici un rol în stat, împăratul a beneficiat în continuare de o serie de drepturi: a locuit tot în palatul imperial, a întreținut o numeroasă suită, desfășurînd o viață fastuoasă de huzur și risipă.

După 1924, cînd a fost definitiv îndepărtat și din palatul imperial, fostul împărat a început să urzească planuri vizînd restaurarea imperiului. Pe lîngă sprijinul cercurilor monarhiste interne, spera și în ajutorul unor puteri străine. Refugiat din Pekin la Tientsin, pe teritoriul concesiunii japoneze, fostul împărat a intrat în legătură cu reprezentanții militari ai unor state, întreținîndu-și visele de refacere a domniei.

Acestea au devenit și mai accentuate după 1931, odată cu invazia armatelor japoneze în China de Nord-Est, cînd, pe teritoriul ocupat, agresorii niponi au înființat statul marionetă „Manciuko”. Satisfăcîndu-și, fie și în parte, dorința de putere, Pu Yi a acceptat „rangul” de împărat al acestui stat „Manciuko”. De parte de a-și fi recîștigat vechile și mult rîvnitele sale drepturi imperiale, Pu Yi a devenit o simplă unealtă în mîinile ocupanților japonezi. Servindu-se de numele său, aceștia au instituit un regim de jaf și teroare, căruia i-au căzut victime zeci de mii de locuitori ai acestei regiuni.

După înfrîngerea Japoniei, Pu Yi a ispășit o serie de pedepse pentru vinovăția sa. În decembrie 1959, el a fost eliberat și i s-a îngăduit să se stabilească la Pekin. Anii de detențiune au constituit pentru fostul împărat un experiment uman cu totul inedit. Pentru prima dată el a efectuat o muncă fizică, a luat cunoștință de adevă-

rata istorie a Chinei, înfățișată — așa cum nu o cunoscuse niciodată pînă atunci — din punctul de vedere al maselor populare, a vizitat fabrici, mine și comune populare și mai ales s-a aflat în contact nemijlocit cu lumea reală din China. Omului căruia de mic copil i se însușise credința naturii divine a persoanei sale i s-a oferit prilejul de a-și confrunta mentalitatea și viața anterioară cu datele istorice obiective. Rezultatul acestor introspecții și retrospecții l-a constituit cartea sa **Prima jumătate a vieții mele***, apărută la Pekin în 1964, din care am selectat fragmentele care urmează**.

După eliberarea din detențiune, Pu Yi a lucrat mai întîi la Grădina Botanică din Pekin, apoi în calitate de colaborator al Comitetului pentru studierea materialelor istorice de pe lîngă Consiliul Consultativ Politic Popular al R.P. Chineze. În 1963, s-a căsătorit cu o simplă soră medicală. În octombrie 1967, Agenția de presă China nouă a anunțat încetarea lui din viață.

Prin ce sînt interesante memoriile lui Pu Yi? Așa cum subliniază unanim recenziile apărute pe marginea cărții, lucrarea se remarcă, în primul rînd, prin bogăția materialului documentar inedit, bazat pe documente de arhivă, pe amintiri personale, pe jurnale intime ale membrilor familiei imperiale și pe alte surse pînă acum necunoscute în literatura de specialitate. Imagine a vieții și moravurilor curții manciuriene din preajma revoluției din 1911, cartea lui Aisin Giorjo Pu Yi oferă cititorului prilejul de a cunoaște nu numai extraordinara opulență a traiului din „Cetatea interzisă”, cum era denumit palatul imperial, contrastînd violent cu mizeria devenită proverbială a poporului chinez din acea epocă, dar și de a prețui uriașele transformări survenite în decurs de doar cîteva decenii în istoria contemporană a Chinei Populare.

B. WECHSLER
lector universitar

* *Wo dà tiēn bān sāng*, Pekin, 1964. Cartea a fost tradusă în numeroase limbi străine: *Pervala polovina moei žizni*, Moscova, 1968; *From Emperor to Citizen*, Londra, 1966 etc. etc.

** Ordinea fragmentelor, titlurile și subtitlurile aparțin redacției.

DESTINE ÎN CETATEA INTERZISĂ

Un om care pentru prima dată în viață muncește

● **Suverani infiați** ● „**Robul bate calul augustei străbunice**” ● **Surorile sint de acord** ● **Un tată prudent și o flotă distrusă** ● **Pulsul împăratului este normal**

4 decembrie 1959. Zi memorabilă a vieții mele. Înainte de această dată fusesem împăratul Suen Tung, ultimul suveran dintr-un lung șir de dinastii care stăpînișeră China vreme de 3000 ani. Mai tîrziu, devenisem și împăratul statului marionetă japonez „Manciuko”, iar apoi criminal de război.

În acea zi din 1959, după zece ani de reeducare, mi s-a acordat de către Guvernul Popular o amnistie specială, fiind pus în libertate. Din acel moment am devenit un cetățean obișnuit al Republicii Populare Chineze, un om care, pentru prima dată în viața sa, urma să-și câștige existența prin muncă proprie.

Ceea ce s-a petrecut în acea zi de decembrie va rămîne pentru totdeauna în amintirea mea. Toți deținuții din centrul unde se aflau închiși criminalii de război am fost chemați la o adunare generală. Acolo, depășind chiar cele mai îndrăznețe vise ale mele, mi-am auzit rostit numele, alături de ale altor criminali de război care beneficiau de amnistie din partea Curții populare supreme. Am izbucnit atunci într-un plîns nestăpînit, în vreme ce aplauzele nu mai conțineau în jurul meu. Plîngeam dintr-o emoție mult mai profundă decît bu-

curia care cuprinsese majoritatea prizonierilor la vestea că vor fi eliberați.

În 1956, pe cînd eram încă deținut, un ziarist englez m-a întrebat: „Nu vă întristează acest sfîrșit amar al ultimului împărat din dinastia Ţing?” Dacă întrebarea mi-ar fi fost adresată cu mai mult timp în urmă, sau chiar în primul ori al doilea an de închisoare, aș fi răspuns cu grațitudine interesului său pentru starea mizeră în care mă aflam. Dar, cu trecerea anilor, am ajuns să înțeleg măsura în care prima parte a vieții mele fusese cufundată în crimă și ticăloșie. Odată ce am înțeles acest lucru, locul în care mă aflam încetase de a mai fi o închisoare pentru mine. Dimpotrivă, am început să-l privesc ca pe arborele Bo din scripturile buddhiste, la umbra căruia am trecut și eu printr-o revelație și o recunoaștere asemănătoare celor prin care a trecut Gautama cînd a atins iluminarea*. De aceea i-am

* Potrivit tradiției buddhiste, întemeietorul acestei doctrine religioase, Siddharta Gautama a atins iluminarea și a devenit Buddha meditănd neclintit vreme de patru săptămîni la rădăcina unui arbore care mai tîrziu a primit numele de „arborele Bo” sau „arborele iluminării” — n. trad.

răspuns ziaristului că în întreaga istorie a Chinei în nici o dinastie nu a mai existat un alt ultim suveran al cărui viitor să se fi arătat atît de bun ca al meu. Situația mea fusese cu adevărat tristă doar ca monarh al dinastiei Ţing și apoi, ca împărat marionetă al statului Manciuko, într-o Chină semicolonială și semifeudală.

Am remarcat pe fața gazetarului englez surprindere și neîncredere. Era, probabil destul de greu pentru el să-mi înțeleagă sentimentele. Și, totuși, acestea nu sînt de neînțeles pentru cine cunoaște povestea trecutului meu, a reformei prin care am trecut și a vieții mele prezente.

Guvernatorul grădinilor

M-am născut la Pekin în reședința marelui prinț Ciun, la 7 februarie 1906, în cel de-al treizeci și doilea an de domnie al împăratului Guangsü. Bunicul meu I Huan — la început prinț de rangul doi, apoi mare prinț Ciun — era al șaptelea fiu al împăratului Daoguang**.

** Ultimii împărați ai dinastiei manciuriene s-au succedat după cum urmează: Daoguang (1821-1851), Sienfâng (1851-1862), Tungdji (1862-1875), Guangsü (1875-1908), Suen Tung (1908-1911) — n. trad.

Tatăl meu, Dzai Fâng, era al cincilea fiu al bunicului meu. Primul, al treilea și al patrulea fiu al bunicului muriseră în copilărie. Al doilea fiu — Dzai Tien, fusese înfiat de către matusa lui din partea mamei, împărăteasa văduvă Tî Si, devenind ulterior împăratul Guangsü. De aceea, după moartea bunicului, titlul de mare prinț Ciun a revenit — conform uzanțelor succesiunii nobiliare — tatălui meu. Eu eram fiul său cel mai mare.

Aveam aproape trei ani* cînd, în a douăzecă zi a lunii a noua după calendar lunar (13 noiembrie 1908) împărăteasa văduvă Tî Si și împăratul Guangsü s-au îmbolnăvit grav. Atunci Tî Si a luat pe neașteptate hotărîrea de a mă desemna moștenitor al tronului și fiu adoptiv al împăratului Tungdî (fiul ei care murise cu 33 ani în urmă). Două zile după ce am fost dus la palat, Guangsü s-a stins din viață, urmat la

* În realitate doi ani (după sistemul chinezesc un copil la naștere este considerat în vîrstă de un an) — n. trad.

numai o zi de Tî Si. În a noua zi a lunii a unsprezecea (2 decembrie, 1908) am urcat pe tron sub deviza Sîen Tung („Proclamarea unității”)**. Am devenit, astfel, cel de-al zecelea împărat al dinastiei Tîng și ultimul împărat al Chinei. N-au trecut nici trei ani și a izbucnit revoluția din 1911, în urma căreia am fost înlăturat de la tron.

Primele mele amintiri sînt legate de momentul abdicării. Dar pentru a înțelege mai bine evenimentele sub auspiciul cărora mi-am început domnia, și care au dus, în cele din urmă, la sfîrșitul monarhiei în China, voi începe aceste pagini cu descrierea vieții bunicului meu și a familiei imperiale.

În ultima și cea mai întinsecată perioadă a dinas-

** La urcarea pe tron a unui nou împărat era desemnată o deviză de domnie. Din acest moment, orice referință la persoana împăratului cu numele lui propriu era o împlătină, în acest scop folosindu-se deviza de domnie (numele de împărați menționate într-una din notele anterioare de exemplu, sint, de fapt, devize de domnie) — n. trad.

tiei Tîng, familia marelui prinț Ciun a slujit cu credință, vreme de o jumătate de secol, pe împărăteasa văduvă Tî Si, căreia bunicul meu i-a fost devotat pînă la moarte.

Bunicul meu s-a născut în al douăzeci și doilea an de domnie al împăratului Daoguang (1842) și a murit în al șaisprezecelea an al domniei împăratului Guangsü (1890). Răsfoind însemnările genealogice ale familiei imperiale, așa-numitele „tabele de jad”, se poate observa că bunicul nu s-a bucurat de favoruri speciale în cursul celor unsprezece ani de domnie ai fratelui său mai vîrstnic, împăratul Sienfâng. La vîrsta de 9 ani, la urcarea pe tron a lui Sienfâng, bunicul a primit, potrivit obiceiului, titlul de prinț de rangul al doilea. După moartea lui Sienfâng în 1862, cînd Tî Si a fost numită împărăteasă văduvă, asupra bunicului au început să se reverse o întreagă serie de titluri și de posturi: comandant al gărzii imperiale a steagului galben

Zidurile „Getații interzise” ascundeau ochilor curioși lumea de huzur și intrigă a curții imperiale...

general-aghiotant, șef al ariergărzii suitei, guvernator al grădiniilor și parcurilor imperiale, șef al depozitelor vechi și noi ale stăpânului galben, șef al depozitelor de muniții și de arme etc. La data aceea, bunicul împlinise abia douăzeci și unu de ani. Nu încapă în-doiulă că dacă a putut obține o astfel de situație la o asemenea vîrstă, aceasta se datora faptului că Ți Si, sora mai mare a soției bunicului, devenise împărăteasă văduvă. Dar lucrurile nu se limitau doar la a-lla. O dată, în copilăria mea, am auzit povestindu-se următoarea întâmplare: într-un rînd, la reședința prințului a fost prezentată opera Istoria uciderii lui Cen Și-mei. În timpul ultimului act, la vederea singelui lui Cen Și-mei, executat de către Bao Lung-tu, tatăl meu, pe atunci în vîrstă de șase ani, a izbucnit în plîns. Bunicul s-a schimbat la față și a început să strige în auzul întregii asistențe: „Cum de nu fi-e rușine! Eu la douăzeci și unu de ani am izbu-

tit cu mîinile mele să-l prind pe Su Șun. Cum ai să fii tu în stare să săvârșești fapte mărețe în slujba statului?”. Intr-adevăr, prinderea lui Su Șun a constituit începutul strălucitei cariere a bunicului meu.

Întîmplările la care se referea bunicul s-au petrecut în anul 1861. Cel de-al doilea război al opiuului se sfîrșise în condiții de pace umilitoare*. Grav bolnav, împăratul Sienfâng, care se refugiase în provincia Jăhă, i-a chemat de pe patul de moarte pe demnitarii care fugiseră împreună cu el — trei miniștri și cinci membri ai Consiliului de stat — și în prezența lor l-a numit pe fiul său, Dzai

* În 1856 izbucnise un al doilea război între China și unele state europene în legătură cu embargoul stabilit de autoritățile chineze asupra importului de opiu. În 1860, trupele unite anglo-franceze au ocupat Pekinul. Curtea imperială s-a refugiat în provincia Jăhă. În urma tratativilor cu puterile străine, curtea manciuriană a semnat un număr de noi tratate inegale; care au marcat un pas mai departe în transformarea Chinei într-o semicolonie a statelor imperialiste — n.trad.

Țșun, în vîrstă de șase ani, moștenitor al tronului. Pe demnitarii prezenți i-a făcut tot atunci membri ai Consiliului de regență. În ziua următoare, Sienfâng a încetat din viață. Cei opt dregători, în frunte cu primul regent Su Șun — îndeplinind ultima voință a împăratului dispărut — l-au urcat pe tron pe Dzai Țșun, alegeîndu-i deviza de domnie Țsiang („Domnia strălucirii”) și au luat puterea politică în mîinile lor.

Un mesaj într-o ceașcă de supă

La puțin timp după aceea, din Jăhă a fost expediat în taină un mesaj din partea celor două văduve ale împăratului decedat.

Una dintre ele, Niuhulu, soția lui Sienfâng, a fost cunoscută ulterior sub numele onorific de Ți An. Mai era numită și împărăteasa Palatului de răsărit. Cea de-a doua era Ți Si sau împărăteasa Palatului de apus. La început, Ți Si făcea

...pe care împărăteasa Palatului de apus, apriga Ți Si (în centrul imaginii) o domina cu o neîmbîlînzită seie de putere

parte din suita împăratului în calitate de simplă concubină. Când a rămas însărcinată, ea a fost ridicată la rangul de concubină imperială de rangul doi. Fiul ei, Dzai Tșun a fost singurul băiat al împăratului Sienfâng, iar atunci când Dzai Tșun a devenit împărat, Ți Si a primit de îndată titlul de împărăteasă văduvă. După aceea, nu știu cum a fost aranjat acest lucru, dar n-a apucat bine Ți Si să devină împărăteasă că unul din cenzori* a început să le roage pe cele două văduve imperiale să preia ele regenta. Propunerea, cum era de așteptat, a stîrnit o aprigă împotrivire din partea lui Su Șun și a celorlalți membri ai Consiliului de regență, care s-au referit la lipsa de precedent al unui asemenea caz în istoria dinastiei. Ți An, care nu era iubitoare de onoruri, a rămas indiferentă la astfel de propuneri. În sufletul văduvei Ți Si ardea însă setea de putere. A convins-o mai întâi pe Ți An că regenții au intenții rele și că pun la cale un complot. După ce a căpătat consimțământul ei, Ți Si a trimis în secret un mesaj marelui prinț Gung**, pe care l-a chemat în Jăhă pentru a face împreună un plan de acțiune. Su Șun și partizanii lui, urmărind să-și consolideze mai întâi puterea, au căutat prin toate mijloacele să împiedice stabilirea de legături între Pekin și împărăteșele văduve.

Există mai multe variante asupra modului cum Ți Si a izbutit să înșele vigoșenia lui Su Șun și să

între totuși în legătură cu prințul. Unii cred că scrisoarea ar fi fost dusă la Pekin de către un bucatar. Alții spun că Ți Si l-ar fi pălmuit în public pe eunucul ei favorit, An Dă-hai, și ar fi poruncit apoi ca acesta să fie trimis la curte pentru a fi pedepsit în continuare. Cu acest prilej, An Dă-hai ar fi dus scrisoarea la Pekin. În tot cazul, mesajul a ajuns în minile prințului Gung, care s-a grăbit să caute o ocazie de a pleca la Jăhă. În acest scop, el a înaintat de îndată o cerere de audiență la împăratul Țisiang. Gruparea lui Su Șun s-a opus, făcînd apel la un „înalt decret” în care se spunea că „lucrul cel mai de seamă este slujirea la postul încredinșat”. Dar n-a putut să-i împiedice plecarea spre Jăhă. Tot fără folos s-a dovedit și încercarea de a împiedica întâlnirea dintre prinț și împărăteșele văduve, pe temeiul vechiului obicei potrivit căruia un bărbat nu trebuie să se vadă cu cumnatele lui.

Despre întâlnirea prințului Gung cu împărăteșele văduve au circulat mai tirziu tot felul de zvonuri. Unii au afirmat că prințul ar fi pătruns în palat deghizat în șaman; alții spun că prințul i-ar fi propus lui Su Șun să fie și el de față la întâlnire, la care Su Șun n-a mai găsit ce motiv să invoce. Există și o altă versiune: pe cînd marele prinț săvârșea ritualul aducerii de jertfe în memoria fratelui său, răposatul împărat Sienfâng, Ți Si i-ar fi poruncit lui An Dă-hai să-i ofere prințului o ceașcă de supă cu tăieși, pe fundul căreia se afla ascunsă o scrisoare. Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, întâlnirea a avut loc și Ți Si s-a înțeles cu prințul Gung cum să procedeze. Îndată după înapoierea împărăteșelor văduve la Pekin, cei opt membri ai Consiliului de regență au fost arestați, iar prințul Gung a fost numit prinț-regent. Doi mari

prinți au primit permisiunea de a-și pune capăt zilelor. Su Șun a fost decapitat, iar ceilalți cinci membri ai consiliului au fost aruncați în temniță. Deviza de domnie a tîndrului împărat a fost schimbată din Țisiang, primind numele de Tungdji, ceea ce înseamnă „Domnia comună” a celor două împărăteșe.

Cu aceasta a început istoria de patruzeci și șapte de ani a regenței împărăteșei Palatului de apus. Meritul bunicului meu în lovitura de stat a constat în arestarea lui Su Șun, care tocmai se afla în drum spre Pekin, însoțind procesiunea care transporta în Capitală rămășițele pămîntesti ale fostului împărat. Datorită acestui fapt i-au fost acordate bunicului titlurile despre care am pomenit mai sus.

Înima de mamă

Dacă la douăzeci și unu de ani ti lipsește încă experiența de viață, după încheierea celor treisprezece ani de domnie a împăratului Tungdji, bunicul meu era pe deplin lămurit și informat asupra cuiselor curții. Ca membru al familiei imperiale, știa mai mult decât alții despre moartea împăratului Tungdji și a soției acestuia, și din această cauză a fost profund zguduit de cele întimplute.

Potrivit istoriei neoficiale și unui popular roman istoric, împăratul Tungdji ar fi murit de o boală venerică. Eu am auzit că a murit de variolă. Îmbolnăvirea de variolă nu duce neapărat la moarte, dar Tungdji a primit în timpul bolii o lovitură puternică, de pe urma căreia starea lui s-a înrăutățit subit, aducîndu-i sfîrșitul. Se spune că lucrurile s-au petrecut în felul următor: într-un rînd, soția lui Tungdji a venit să-și vadă soful bolnav, povestindu-i, printre lacrimi, cum soacra ei, Ți Si, îi face într-una scandal. Tungdji a convins-o să rabde, spu-

* Instituția cenzorilor exista în China pentru prevenirea abuzurilor din partea puterii centrale și locale — n. trad.

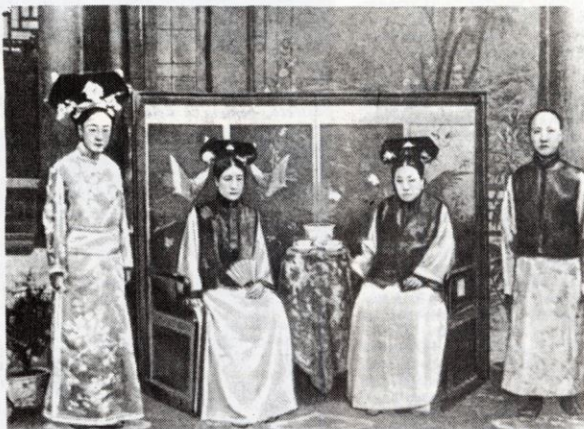
** Al șaselea fiu al împăratului Daoguang, frate al împăratului Sienfâng și, prin urmare, cumnat al celor două împărăteșe văduve. Prințul Gung a condus tratativele de la Pekin din 1860, bucurîndu-se după aceea de sprijinul forțelor intervenționiste străine. Cu ajutorul acestora, el a organizat în 1861 lovitura de stat care a adus-o la putere pe Ți Si — n. trad.

nîndu-i că le va veni și lor ziua. Ți Si și-a urît nora de la bun început* și a pus ca cei doi soji să fie îndeaproape supravegheați. În ziua aceea, aștînd că împărăteasa se duce să-l viziteze pe Tungdji, Ți Si s-a ascuns într-o încăpere învecinată cu sala mică a tronului, unde zăcea bolnavul, ascultînd întreaga conversație dintre împărat și soția lui. N-aveau cum bănuia tinerii soji că cele cîteva cu-

După moartea lui Tungdji, Ți Si a aruncat toată vina asupra soției acestuia și a poruncit să i se limiteze mîncarea și apa. Două luni mai tîrziu, împărăteasa a murit. Dar nici după moartea ei nu s-a stins mînia lui Ți Si, care l-a îndepărtat pe tatăl împărătesei—Țung Yi — din funcția de adjunct al șefului administrației. Anul următor, un cenzor a înaintat un memorandum în care a-

recare. Dar în prezența mamei lui își pierdea pur și simplu darul vorbirii. Cînd Tungdji a preluat conducerea treburilor statului, Ți Si și-a organizat la curte un grup de partizani, încît împăratul n-a putut întreprinde nimic fără a-i cere întîii consimțămîntul. Aceasta era adevărata cauză a proastelor relații dintre mamă și fiu. Ți Si era extrem de autoritar și iubi toare de putere. Pentru ea,

Părinții
și bunicile
lui Aisin
Gioro
Pu Yi...

vinte schimbate între ei le vor fi fatale. Ți Si s-a năpustit clocoțind de furie în cameră, a apucat-o pe împărăteasa de păr, a trîntit-o la pămînt și a început s-o bată, poruncind să fie de îndată pregătite bicile. De spaimă, Tungdji și-a pierdut cunoștința și Ți Si n-a mai apucat s-o biciuiască.

* Pricina urii lui Ți Si izvoara din faptul că, odată cu căsătoria, împăratul înceta să mai fie considerat minor și prelua treburile statului. Într-adevăr, în 1873 cînd Tungdji, în vîrstă de 17 ani, s-a căsătorit, regenta lui Ți Si a luat sfîrșit. Doiana mai tîrziu, tînărul împărat a murit în împrejurări nelămurite și Ți Si a ales un nou împărat-copil, reluîndu-și situația de împărăteasă-regentă — n. trad.

trăgea atenția că în rîndul poporului umblă diferite zvonuri: unii spun că împărăteasa a murit de durere, alții — de foame. De aceea, propunea el, e necesar să se facă lumină în această chestiune și să i se acorde împărătesei un titlu onorific postum. Împărăteasa cedată n-a primit nici un titlu postum, iar cenzorul și-a pierdut postul.

Încă în timpul vieții lui Tungdji nu era un secret faptul că mama și fiul nu se împacă bine unul cu altul. Am auzit de la un eunuc bătrîn că Tungdji, cînd o vizita pe Ți An, împărăteasa văduvă a Palatului de răsărit, stătea de obicei de vorbă cu ea un timp oa-

princiipiile morale și legile strămoșești existau numai spre satisfacerea intereselor ei proprii și nu putea admite ca acestea să o încătușeze cliuși de pușin. Ori cine i-ar fi stat în cale, fie rude apropiate, fie dregători de la curte, piereau; cine i se supunea fără critică, prospera.

După moartea împăratului Tungdji, Ți Si și-a dezvăluit în și mai mare măsură adevărata ei față. Bunicul meu a priceput destul de bine acest lucru, pentru că altfel nu i s-ar fi făcut rău cînd a auzit că unul dintre fiii săi a fost desemnat să devină noul împărat. Un dregător care a luat parte la ședința Con-

siliului de stat a notat în jurnalul său că, atunci când Ți Si a anunțat că moștenitor al tronului va fi Dzaï Tien, bunicul meu „în hohote de plîns s-a aruncat la pămînt și a început să bată plectaciuni fără număr cu fruntea de podea; el nu s-a putut scula nici atunci cînd au încercat să-l ridice...”.

Împărăteasa văduvă caută un nou fiu

După legile strămoșești, dacă împăratul nu avea urmași, moștenitor al tronului urma să fie ales cineva din generația următoare, din ramura cea mai apropiată. După moartea lui Tungdji era normal să fie ales cineva din generația Pu, dar atunci Ți Si ar fi încetat să mai fie mama împăratului și ar fi pierdut dreptul la regență*. De aceea, ea l-a înfiat pe nepotul ei, Dzaï Tien, deși el aparținea aceleiași generații ca și Tungdji. Cenzorul U Kă-Du a încercat tot ceea ce i-a stat în putință spre a găsi un urmaș legal pentru Tungdji. Nimic n-a putut schimba însă hotărîrea împărătesei Ți Si. Singura cerere cu care ea s-a declarat de acord a fost ca atunci cînd noului împărat i se va naște un fiu, acesta să fie considerat fiu adoptiv și urmaș al împăratului Tungdji. Descendentul unuia dintre membrii Consiliului de stat, un mare prieten al familiei noastre, mi-a povestit ulterior cum a decurs ședința consiliului în care Dzaï Tien a fost desemnat împărat primind devisa Guangsü. În ziua aceea, împărăteasa Palatului de răsărit Ți An a lipsit, era de față numai Ți Si. Adre-

sindu-se prinților și demnitarilor îngenuncheași în fața ei, Ți Si a spus: „Not, surorile, am căzut de acord. Să alegem pe altcineva n-am dori”. Ți An, singura care avea o anumită influență asupra ei n-a apărut și nu și-a spus părerea. Toată lumea și-a dat bine seama că nici lacrimile, nici rugămintele nu mai puteau fi de folos.

De atunci, de fiecare dată cînd Ți Si acorda bunicului meu distincții și titluri, el își arăta recunoștința, dar refuza să le primească**. Numai titlul de mare prinț în veșnică moștenire a fost obligat să-l păstreze, pentru că i s-a interzis să renunțe la el. Cîțiva ani mai târziu, singura lui îndatorire era să se îngrijească de studiile tinărului împărat.

Bunicul a slujit cu precauție și teamă, a fost prudent și prevăzător. Ți Si i-a acordat lui și soției sale dreptul de a umbra în palanchin de culoarea pierșicii, dar el n-a îndrăznit nicodată să se folosească de acest privilegiu. Este interesant că bunicul, în al doilea an al domniei lui Guangsü fără a avea în vedere nimic concret a înaintat un raport. El scria că s-ar putea ivi cîndva un om care, luînd în considerație înalta poziție a bunicului și bazîndu-se pe o serie de precedente din timpul dinastiei Ming, l-ar propune pentru unele înalte titluri. Dacă s-ar întîmpla așa ceva, acel om să fie considerat un ticălos și un om de nimic. Bunicul a rugat ca raportul lui să fie păstrat la palat, pentru a fi folosit în caz de nevoie împotriva unor astfel de oameni nedemni. Au trecut mai bine de zece ani și, într-adevăr, odată s-a întîmplat ceea ce prevăzuse el. În al cincisprezecelea an al domniei

lui Guangsü, Wu Da-tsang, inspector al treburilor fluviale, a supus o petiție în vederea acordării unui înalt titlu onorific tatălui împăratului. Cînd a dat cu ochii de cerere, Ți Si s-a făcut foc și pară, iar Wu Da-tsang, înfricoșat, s-a înapoiat — sub pretextul doliului după mama sa — în satul natal, unde a stat trei ani fără a cuteza să scoată măcar capul din casă.

Potrivit obiceiului, se considera că din momentul căsătoriei tîndrul devine adult. Dacă împăratul Guangsü s-ar fi căsătorit, Ți Si ar fi trebuit să-i predea puterea. Acesta era însă ultimul lucru pe care ea îl dorea. De aceea, încă înainte de căsătoria lui Guangsü, din inițiativa bunicului meu, împărătesei văduve i-a fost adresată rugămintea respectuoasă de a continua „guvernarea fărăii”.

Un parc pentru o flota

Nu încapă îndoială că odată cu venirea lui Guangsü la palat, bunicul meu și-a dat și mai bine seama de caracterul cumnatei sale, care în această perioadă se înrăise și mai mult. Un eunuc care îi făcea companie la șah i-a spus odată lui Ți Si în timpul jocului: „robul bate calul augustei străbunici”. La care ea a strigat furioasă: „iar eu bat întreg neamul tău!”. Eunucul a fost flitl afară din palat și ucis în bătaie. Ți Si își păzea cu strînicie fiecare fir de păr. Odată, eunucul care o pieptăna a descoperit clevea fire de păr rămase pe pieptene. Nefericitul s-a zăpăcit și a vrut să le ascundă, dar Ți Si l-a văzut în oglindă și eunucul a fost bătut pînă și-a dat sufletul. Cei care trebuiau s-o slujească povesteau că așteptau cu groază să le vină rîndul să se afle în apropierea împărătesei văduve. Cu vîrsta, Ți Si a căpătat un tîrziu nervos

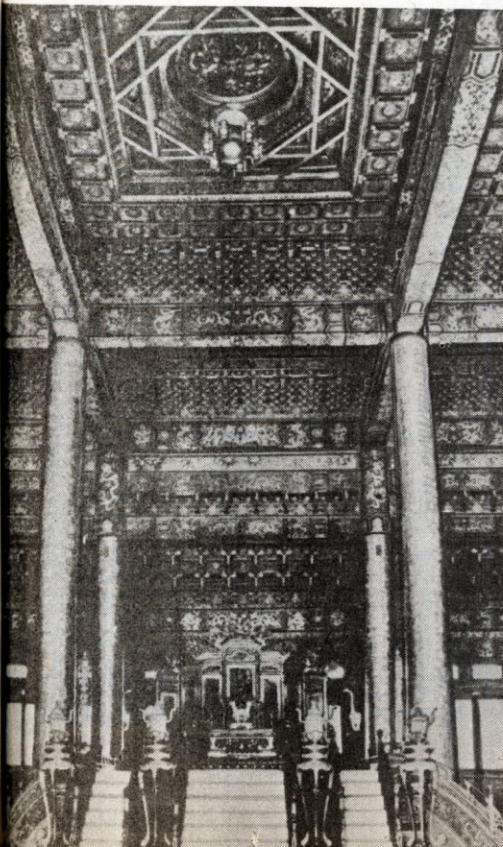
* Alegînd pe cineva dintr-o generație mai tină decît Tungdji, care fusese fiul ei, Ți Si s-ar fi aliat față de noul împărat în poziție de bunăică, în care caz pierdea calitatea de „mamă” și, respectiv, de regență — n. trad.

** Marele prinț Ciun, în calitate de tată al împăratului Guangsü, evita astfel să trezească suspiciunile lui Ți Si că ar rivni la înalte demnități și, eventual, chiar la regență — n. trad.

...un copil de doi ani, neînțelegând nimic...

...din ciudatului joc al urcării sale pe tronul imperial din
Palatul armoniei supreme

al feței, pe care ea căuta pe cât posibil să-l ascundă. Într-o zi un eunuc a intrizat cu privirea pe fața ei; de îndată Ți Si l-a întrebat: „ce stai?”. Eunucul n-a găsit ce să răspundă și a primit pe loc câteva zeci de lovituri de băț. Aflând despre aceasta, un alt eunuc se temea acum să mai ridice capul în prezența lui Ți Si. Ea a băgat de seamă și s-a răstit la el: „ce tot ții capul în jos?”. Eunucul s-a zăpăcit și a fost, de asemenea, bătut. Odată Ți Si a întrebat un eunuc cum este vremea afară. Acesta, care nu-și putuse schimba cu totul vorbirea de la fară, a răspuns: „e un geruleț de crapă pietrele”. Lui Ți Si nu i-a plăcut expresia „crapă pietrele” și eunucul a fost bătut la sînge.

Biciuirea slugilor, uneori pînă la moarte, nu era considerată ca un lucru cu totul din cale afară și îl îngrijora prea puțin pe marele prinț Ciun. Dar moartea împărătesei văduve Ți An în cel de-al șaptelea an al domniei lui Guangsü (1881) nu putea trece neobservată. Se spune că înainte de moartea sa, împăratul Sienfäng era îngrijorat ca nu cumva Ți Si, devenind împărăteasă văduvă, să acapareze puterea și să o lipsească pe împărăteasa legală de toate drepturile. De aceea, Sienfäng a lăsat un decret special prin care împărăteasa era îndreptățită ca, în caz de nevoie, să o controleze pe Ți Si. Credulă și lipsită de experiență Ți An i-a pomenit odată despre aceasta lui Ți Si. Subit, Ți Si a început să-i arate lui Ți An o deosebită prietenie, pînă cînd sub presiune a determinat-o să ardă decretul imperial. N-a trecut mult timp și Ți An pe neașteptate s-a stîns din viață. Unii spun că ar fi mîncat niște dulciuri trimise de Ți Si; alții — că ar fi mîncat o supă pe care Ți Si în persoană ar fi pregătit-o pentru ea. Moartea împărătesei Palatului de răsărit a însemnat o puter-

nică lovitură pentru bunicul meu. El a devenit și mai prudent, și mai temător, singurul său scop considerându-l cîștigarea bunăvoinței și încrederei lui Ți Si.

Cînd a fost însărcinat cu construirea unei flote maritime militare, el a preferat să cheltuiască cea mai mare parte din suma destinată pentru organizarea flotei chineze în vederea amenajării unui nou loc de agrement pentru împărăteasa văduvă — palatul și parcul de vară Ihäyuen. În timp ce construcția era în toi, în provincia Džili și în împrejurimile Pekinului au avut loc mari inundații. Cenzorul U Džao-tai a propus oprirea temporară a lucrărilor de construire a palatului, temîndu-se de agitații în rîndul sinistralilor. Singura urmare a acestei propuneri a fost suspendarea cenzorului din post și „înnaintarea dosarului pentru cercetarea judecătorească a cazului” său. În 1890, palatul de vară Ihäyuen a fost terminat, dar în același an bunicul meu a decedat. Patru ani mai tîrziu, așa-zisa flotă maritimă militară creată de el a fost distrusă în războiul japono-chinez. Dintre corăbiile pentru construirea cărora se cheltuiseră cîteva zeci de milioane de liang de argint n-a mai rămas decît barca de marmură din parcul Ihäyuen.

„Ai să conduci cum îți poruncesc eu”

În a noua lună a celui de-al treizeci și patrulea an de domnie al împăratului Guangsü (noiembrie 1908), Ți Si și-a sărbătorit în Palatul Ihäyuen aniversarea a 73 ani de viață. Peste puțin timp, însă, s-a îmbolnăvit de dizenterie și în a zecea zi de boală a hotărât pe neașteptate să numească un nou moștenitor al tronului. Două zile mai tîrziu,

Guangsü s-a stins din viață, urmat la o zi numai de înșăși Ți Si. În jurnalul tatălui meu din perioada respectivă se află următoarea însemnare:

„Data de 20. Sănătatea augustei împărătese văduve s-a îmbunătățit simțitor. Am primit înalta poruncă de a prelua treburile statului. La prînz am fost primit la Palatul Yiliuandien. Împărăteasa văduvă a acordat marelui prinț Ciun-Dzai Fäng — titlul de prinț-regent. Printr-un înalt decret se poruncește înfățișarea la palat a fiului marelui prinț Ciun, Pu Yi. Am încercat să refuz înalta favoare, dar decretul a rămas în vigoare. A refuza mai departe a devenit cu neputință și la a cincea oră a după-amiezii l-am adus pe Pu la palat. Din nou chemat la împărăteasă mi s-a spus că Pu rămîne să fie crescut și educat la palat”.

În acest fel Ți Si m-a proclamat moștenitor al tronului, iar pe tatăl meu, marile prinț Ciun, l-a numit în funcția de regent. Aveam în acel moment vîrsta de doi ani.

Despre moartea stranie a împăratului Guangsü am auzit multe. Bătrînul eunuc Li Tjang-ang mi-a povestit că, o zi înainte de moarte, împăratul era complet sănătos. Starea lui a început să se înrăutățească după ce a luat un medicament. Abia mai tîrziu s-a aflat că medicamentul îi fusese trimis de Ți Si. De obicei cînd împăratul se îmbolnăvea, medicamentele pe care le prescria în fiecare zi medicul principal al palatului trebuiau împărțite între toți dregătorii Departamentului curții, iar dacă boala era considerată serioasă, și între membrii Consiliului de stat. O rudă a unui dregător al Departamentului curții mi-a povestit că, înainte de moarte, Guangsü fusese bolnav de o ușoară răceală. El văzuse rețeta medicamentelor prescrise și diagnosticul medicilor, în care se indica că

pulsul împăratului este normal*. În afară de aceasta, Guangsü fusese văzut cu puțin timp înainte de moarte pe deplin sănătos, stînd de vorbă cu cineva într-o curte interioară a palatului. De aceea toată lumea a fost extrem de mirată aflînd despre boala subită a împăratului Guangsü. Și mai straniu este faptul că n-au trecut nici două ore de la anunțarea îmbolnăvirii sale, și s-a răspîndit vestea încetării lui din viață. În tot cazul, moartea lui Guangsü s-a petrecut în împrejurări foarte ciudate.

Există și o altă versiune. Cînd împărăteasa văduvă Ți Si și-a dat seama că nu se mai face bine, n-a vrut să moară înaintea lui Guangsü și de aceea l-a omorît. Și acest lucru este pe deplin posibil. Eu însă sînt înclinat să cred că în ziua în care m-a proclamat moștenitor al tronului, Ți Si nu se gîndea încă să moară. La două ore după sfîrșitul împăratului Guangsü, ea i-a ordonat tatălui meu, prințul-regent, următoarele: „ai să conduci toate treburile statului cum am să-ți poruncesc eu”. După hotărîrea sorții lui Guangsü, nu este de loc întîmplător că alegerea împărătesei văduve a căzut tocmai asupra unui astfel de regent și a unui astfel de moștenitor. Pe atunci Ți Si încă nu bănuia că sfîrșitul ei este atît de aproape. Ca bunică a împăratului, ea nu mai avea dreptul să continue regenja, dar între ea și noul împărat-copil urma să se afle un regent pe de-a întregul docil poruncilor ei. Astfel, ea ar fi putut conduce fara în continuare cum o tăia capul.

Desigur, Ți Si nu credea că va trăi veșnic. După părerea ei, însă, prin hotărîrea pe care o luase, ea făcuse totul pentru a păstra tronul în minile familiei Aisin Giorro.

* În medicina tradițională chineză, starea sănătății se apreciază prin consultarea foarte amănunțită a pulsului — n. trad.

Ciștigătorii ultimului nostru concurs din 1973

La cel de-al treilea concurs al revistei noastre din anul trecut, au participat 11581 cititori din țară și străinătate, cu 6180 răspunsuri exacte la toate întrebările obligatorii. Iată aceste răspunsuri:

1. a) Pierre Larousse; b) 1866. 2. Dimitrie Cantemir.
 3. a) Grănicerii născuți; b) Arcole; c) 15-17 noiembrie 1796.
 4. Terra Australis Incognita. 5. 22 noiembrie 1942.
 6. Tien-an-măn (Piața Porții păcii eterne). 7. Metternich.
 8. P.P. Carp. 9. Viața românească, 1906.
- Prin tragerea la sorți s-a stabilit următoarea listă a premiazilor:

PREMIUL I

Un televizor „LUX”

1. Tuxson Viola — Mediaș, jud. Sibiu

PREMIUL II

Cite un aparat de radio „MAESTRO”

1. Hamunga Ion — Ploiești
2. Saghin Silvia — București

PREMIUL III

Cite un aparat de radio „TRAVIATA”

1. Ciobanu Aurelia — București
2. Boldur Valentina — Craiova

PREMIUL IV

Cite un aparat de radio „ALBATROS”

1. Cirmaci Gheorghe — Bacău
2. Frunză Nicolae — Tecuci, jud. Galați

PREMIUL V

Cite un aparat de radio „AIDA”

1. Vasarhelyi Mona — Oradea
2. Mihăilescu Constantin — Iași

PREMIUL VI

Cite un aparat de radio „CORA”

1. Hărăbor Lucian — Iași
2. Molnar Francisc — Teaca, jud. Bistrița-Năsăud

PREMIUL VII

Cite un aparat foto „LIUBITEL”

1. Bălbănu Antonia — București
2. Fanalt Liviu — București

PREMIUL VIII

Cite o servietă

1. Pop Coman Ioan — Oradea
2. Manoliă Maria — Rieciu, jud. Mureș
3. State Virgil — Brașov
4. Diaconu Ion — București
5. Tănase Constantin — Vernești, jud. Buzău
6. Massu Mariana — Pitești
7. Mihăilescu Nicolae — București
8. Vasile Ion — București
9. Stimate Anton — București
10. Drăgan Ioan — Tg. Ocna, jud. Bacău
11. Lăzărescu Cristian — București
12. Ivanov Maria — București
13. Sandic Maria — București
14. Dumitrache Anton — Pitești
15. Vintu Gheorghe — Mediaș, jud. Sibiu
16. Stanciu Rodica — București
17. Andrei Elena — Sc. gen. Casota, jud. Buzău
18. Cutișă Mihaela — Tg. Mureș
19. Mavrodin Dimitrie — București
20. Iepure Samuil — Ciumbud, jud. Alba
21. Velea Vasile — Turcoaia, jud. Tulcea
22. Iepure Eugenia Sarica — Deva, jud. Hunedoara
23. Ichim Ion — Gh. Gheorghiu-Dej, jud. Bacău
24. Sasu Miron — Făgăraș, jud. Brașov
25. Petcu Iulian — Constanța
26. Nicolae Marian — Ploiești
27. Bojoga Gheorghe — Plevna, jud. Botoșani
28. Pătrașcu Vasile — Moreni, jud. Dâmbovița
29. Haref Traian — Constanța
30. Dron Constantin — Ploiești
31. Lăsel Mișcu — Craiova
32. Miștode Nicolae — Buhuși, jud. Bacău

33. Caracșeanu Mircea — Brăila

34. Zimuz Mihail — Galați
35. Terna Sergiu — Bala Mare
36. Ghilulescu Cornelia — Dîști, jud. Dolj
37. Horvath Elena — Măcin, jud. Tulcea
38. Rășcu Alexandru — Satu Mare
39. Nicolae Mihail Bedrulea — București
40. Resedea Mircea — Balomir, jud. Hunedoara

PREMIUL IX

Cite un abonament pe 12 luni

1. Albel Eugen — București
2. Vákás Albert — Tugnad, jud. Harghita
3. Romenci Claudiu — Lugoj
4. Gavrilăscu Nicolae — Focșani
5. Ionescu Maria — București
6. Nedeleșcu Ioan — București
7. Solomon Dumitru — București
8. Belu Florica — Răcoasa, jud. Vrancea
9. Corlăteanu Gheorghe — oraș Gh. Gheorghiu-Dej, jud. Bacău
10. Ionescu Leonida — București
11. Marica Scarlat — Alexandria, jud. Teleorman
12. Pargă Vasile — Brașov
13. Tudor Petre — București
14. Cristea Mircea — Brașov
15. Sasu Eugen — București
16. Pătrașcu Serghei — Iași
17. Ghiluz Dan — București
18. Dintean Mihail — Reșița
19. Zamfir Dorina — Siliștea-Corabia, jud. Olt
20. Șchiopu Tepeș Dorina — Voșlobeni, jud. Harghita

PREMIUL X

Cite un abonament pe 6 luni

1. Baltag Maria — București
2. Nițulescu Ion — Giurgiu, jud. Ilfov
3. Nichita Cornel — Mihail Bravu, jud. Ilfov
4. Ciocan Geo — București
5. Costache Tiberiu — Tirgoviște
6. Toma Constantin — Hunedoara
7. Iordache Dumitru — București
8. Radu Gheorghe — Constanța
9. Stoica Romul — Galați
10. Pavel Cornelia — Oradea
11. Constantinescu Bordeni Elena — București
12. Zamfirescu Dan — București
13. Costea Radu — București
14. Cojocaru Gheorghe — Tirgoșul Vechi, jud. Prahova
15. Mares Constanța — Bacău
16. Pietraru Costin — București
17. Popovici Gheorghe — Girov-Turturești, jud. Neamț
18. Patrici Grigore — Gh. Gheorghiu-Dej, jud. Bacău
19. Făraș Ion — Mediaș, jud. Sibiu
20. Ionescu Constantin — Sibiu
21. Ilant Cornel — Sănic, jud. Prahova
22. Iloale Constantin — Bala Mare, jud. Maramureș
23. Beldeanu Rodica — București
24. Fekete Ioan — Turda
25. Boerolu Lucreția — Cerașu, jud. Prahova
26. Grecu Ioan — Bala Mare
27. Ilies Teodor — Brașov
28. Putrezeanu Maria — București
29. Iordache Vasile — Săveni, jud. Botoșani
30. Avasiloiel Petru — Cluj

(Continuare în p. 99)

O TRAIECTORIE LUMINOASĂ PE CERUL GENEVEI

Dr. GHEORGHE MATEI

Septembrie 1930...
La Geneva se reuneau,
în cea de-a XI-a sesiune
a Adunării Societății Națiunilor,
reprezentanții
statelor ce alcătuiau
acest for internațional.
Printre delegați
se aflau 8 prim-miniștri,
25 miniștri de Externe,
numeroși oameni
politici și diplomați.
Pe agendă figurau
probleme complexe, reflectind
consecințele grave
de ordin internațional
ale crizei economice care bîntuia
întreaga lume capitalistă.
În momentul deschiderii sesiunii,
sala era arhiplină.
În lojile ziariștilor
se găseau
aproape 400 reprezentanți
ai presei internaționale.

După cuvîntul inaugural, s-a trecut la alegerea noului președinte. Alegerea s-a desfășurat, după apelul nominal, prin vot secret. Din 50 voturi exprimate, reprezentantul României, Nicolae Titulescu a obținut 46 (un vot a fost anulat, căci purta doar indicația „România”, fără a indica vreo persoană). Era cea mai mare majoritate înregistrată vreodată — de la înființarea Societății Națiunilor — la alegerea președintelui acestui for. Aplauze puternice și prelungite au salutat desemnarea în înalta funcție a prestigiosului reprezentant al țării noastre.

Ecoul acestui eveniment a ajuns imediat în țară și s-a repercutat cu o forță impresionantă în opinia publică românească. Cotidianul *Dimineața* remarca în numărul său din 16 septembrie 1930, că Nicolae Titulescu a ajuns la președinția Adunării Ligii Națiunilor (cum i se spunea pe atunci la noi) tocmai în clipele cînd aceasta avea de discutat „chestiuni care întrec în importanță pe toate cîte le-a abordat pînă astăzi Liga Națiunilor”. În continuare, același ziar scria: „Un român prezidează deci una din cele mai importante și mai decisive sesiuni ale Ligii. El prezidează 50 de state, reprezentate prin cele mai de seamă personalități ale vieții publice, prezidează o adunare din care face parte un Briand, un Henderson, un Hymans, din care face parte ministrul de Externe al Germaniei și încă 24 miniștri de Externe. Tuturor acestora, prin glasul d-lui Titulescu,

România le-a spus de la tribuna Ligii: «Politica internațională trebuie să biruiască relele care ne pîndesc. În acest scop, fiecare trebuie să aducă în colaborare sa cele trei condiții fără de care nimic nu se poate îndeplini: comprehensiunea, voința și generozitatea. Ceasul nu e al vorbelor. Ceasul e al actelor. De aceea e nevoie ca hotărîrile Adunării să fie acte și anume acele acte, pe care umanitatea le așteaptă de la ea”.

O autoritate zimbitoare

Presa de peste hotare, documentele aflate în arhivele de la Palatul Națiunilor din Geneva, de care am avut prilejul să iau cunoștință, consemnează modul în care proeminentul om politic și de cultură român era privit de opinia publică internațională. Încă în ziua de 10 septembrie 1930, cînd se desfășura scrutinul pentru desemnarea președintelui celei de-a XI-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor, înainte chiar de cunoașterea rezultatului acestuia, ziarul francez *Paris-Midi* scria că alegerea reprezentantului român „este sigură” și aprecia că el „va conduce dezbaterile în maniera-i binecunoscută, adică cu claritatea, cu vioiciunea și cu zimbitoria-i autoritate”. La 11 septembrie 1930, marile cotidene pariziene s-au ocupat amplu de personalitatea noului președinte al forumului de la Geneva. *Le Temps* a publicat pe larg biografia lui Nicolae Titulescu. *Le Figaro* releva că

Președinția d-lui Titulescu

D. Titulescu, după alegerea sa ca președinte al L. M. asaltat la ieșire de ziaristi și fotografi

GENEVA. — Alegerea d-lui Titulescu ca președinte al celei de a șasea sesiuni anuale a Societății Națiunilor, este deosebit de importantă pentru țara noastră și pentru întreaga lume. Titulescu este desemnat a merge la Londra, în activitatea sa, dar este și un om de seamă în politica internațională.

Nu este reprezentant al țării noastre.

În ziua alegerii d-lui Titulescu și tot în această zi trebuie răstăruită explicația că d-nea a acceptat alegerea.

Un român prezidează deci una din cele mai importante și mai deosebite sesiuni ale Ligii. El prezidează 51 de state, reprezentate prin cele mai de seamă personalități ale vieții.

parte un Irlandez un Henderson, un Hyams, din care face parte ministrul de externe al Germaniei și încă 24 de miniștri de externe.

Tuturor acestora, prin glasul d-lui Titulescu, România le-a spus dela înălțimea tribunei la-giți.

„Politica internațională trebuie să înfruntă relele care se pândesc. În acest scop trebuie să se aducă în colaborarea sa cele trei condiții fără de care nimic mare nu se poate întreprinde: comprehensiunea, coaliția și generozitatea. Căsușă nu e al vorbelor. Căsușă e al faptelor. De aceea, e nevoie să îndrăgim activitatea și să facem acte și anume aceste acte, pe care umanitatea le așteaptă dela ea”.

★

Nu vrei să termin aceste rânduri fără a spune câteva cuvinte și despre rolul președinției Adunării. Agendele sale sunt foarte numeroase, extrem de importante și foarte obositoare. În această privință realitatea sună diametral opusă aparențelor. El nu prezidează numai dezbaterile, împreună cu secretarul general al Ligii, el dă directivele întregii activități a Adunării. La aceasta se adaugă obligațiile de reprezentare, pe căl de strălucite, pe atât de obositoare.

„Monșieur le président” personalizat în timpul sesiunii la Liga și activitatea lui se întinde asupra activității și în lot de-cersul anului pentru — — — — — fust aies.

prin „aplaude călduroase a fost întâmpinat succesul eminentului delegat român, ale cărui calități, inteligență și inimă sint apreciate de toți”. La rândul său, **Le Journal** remarcă: „Nici nu poate fi concepută o personalitate mai bine adecvată acestei funcțiuni”. Enumerând calitățile pe care le considera indispensabile președintelui unui for internațional, același ziar conchidea: „Toate aceste calități omul de stat și diplomatul român le posedă în cel mai înalt grad și odată cu ele, o artă oratorică ce atinge aproape perfecțiunea...”. **Le Petit Parisien** ținea să reliefeze: „D-l Titulescu nu numără la Geneva decât prieteni, toată lumea recunoaște serviciile strălucite pe care le-a adus Societății Națiunilor, în timp de zece ani, acest orator splendid, acest negociator tenace și subtil, care este unul dintre primii oameni de stat din Europa. Cea de-a XI-a adunare se va bucura de o președinție plină de strălucire și autoritate”. La 12 septembrie 1930, **Le Journal des débats**, redind, de asemenea, un tablou al personalității lui Nicolae Titulescu, scotea în evidență, pentru explicarea succesului renumit de el la Geneva, un element nou — legătura dintre calitățile și prestigiul său personal și cel al țării al cărei fiu și demn reprezentant era. În acest sens, ziarul respectiv nota: „Sufraga-

giile au mers spre reprezentantul României într-un număr atît de mare, ca un semn de considerație pentru persoana și țara sa”. Referindu-se la autoritatea deosebită de care Nicolae Titulescu se bucura la București, datorită înșurșirilor lui de jurist erudit, de diplomat desăvîrșit și de orator scripitor, **Le Journal des débats** conchidea că era natural ca el să întru-nească sufragiile delegațiilor; membrii Adunării Societății Națiunilor au vrut însă, în același timp, să-și dovedească simpatia față de țara sa.

În Belgia, ziarul **La Meuse** din 12 septembrie 1930, într-o corespondență din Geneva, evidențiază spiritul constructiv cu care noul președinte al Adunării Societății Națiunilor a abordat probleme multiple și grave ce se ridicau în fața organizației internaționale. „Chiar de la începutul lucrărilor, președintele ei, d-l Titulescu, ministrul României la Geneva, i-a adus la cunoștință că omenirea așteaptă de la ea fapte concrete. Niciodată un președinte al acestei vaste asociații, de peste 50 de state, n-a spus cu atîta fermitate cuvinte mai juste”. Un alt organ de presă belgian, importantul ziar **La Libre Belgique**, în numărul său din 13 septembrie 1930, observa, sub semnătura trimisului său special la Geneva: „De prea multe ori — de la primele președinții ale d-lor

Paul Hymans și Von Karnebeck — conducerea lucrărilor adunării a căzut în mâini destul de șterse [...] Odată cu d-l Titulescu, care a mai jucat un rol important la Geneva, la Haga și în alte părți, ne întoarcem la o președinție eficientă [...] Dicțiunea sa și pronunția în limba franceză sînt desăvîrșite și nu lipsite de eleganță. Cuvîntarea sa, rostită cu o voce sigură, a avut dublul merit de a fi scurtă și totodată substanțială”.

Abaterrea de la uzanțe — o adevărată binefacere

Și în cursul lucrărilor Adunării Societății Națiunilor a fost evocată personalitatea noului președinte. Vorbind în plenul adunării, ministrul de Externe englez, Arthur Henderson vedea în alegerea lui Nicolae Titulescu rezultatul unei metode ce consta în luarea în considerare a persoanelor celor mai calificate pentru această funcție. „Fără a voi să critic în vreun fel președinții anteriori — spunea Henderson cu o amabilitate impusă de circumstanțe — trebuie totuși să afirm că, dacă metoda în vigoare ne va permite să realegem ca președinte pe d-l Titulescu, n-avem nici un motiv să schimbăm sistemul actual”.

Cînd, la 7 septembrie 1931, Adunarea Societății Națiunilor s-a reunit în cea de-a XII-a sesiune, situația internațională devenise și mai încordată. Militaristii japonezi se aflau în pragul atacării Chinei (în octombrie aceiași an aveau să invadeze Manciuria); în Europa, forțele fasciste și revizionist-revanșarde își intensificaseră activitatea. Înarmările, tensiunile și temerile pentru soarta păcii sporeau pretutindeni în lume. În asemenea împrejurări grele, problema alegerii președintelui organizației internaționale căpăta noi și deosebite semnificații.

La propunerea și insistențele mai multor delegații, Adunarea Societății Națiunilor a decis ca în fruntea ei să fie ales tot reprezentantul României, Nicolae Titulescu, rupîndu-se astfel cu uzanța ce se crease, de a nu alege de două ori ca președinte aceeași persoană.

Relatînd despre ședința inaugurală a celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor, ziarul *Tribune de Genève*, din 8 septembrie 1931, releva viile comentarii și semnificația ieșită din comun a realegerii. „Alegerea d-lui Titulescu la președinția adunării — nota ziarul respectiv — creează un precedent plin de consecințe. În discursul său sobru și de o ținută atît de serioasă, noul președinte a declarat că socotește realegerea sa ca o măsură excepțională”. În continuare, se subliniază: „Din punct de vedere practic, alegerea domnului Titulescu, care a intru-

nit de la primul scrutin majoritatea abso-lută, trebuie salutată ca o adevărată binefacere. El a fost anul trecut un președinte model...”. În aceeași zi, cotidianul francez *Le Journal* scria: „Președintele unei adunări, mai ales al unei adunări internaționale, nu are o funcție onorifică. Cîte ședințe ale comisiei pregătitoare pentru dezarmare nu ar fi fost economisite dacă d-l Loudon [olandez, președintele comisiei respective — n.a.], pe lîngă calitățile sale de om cinstit și civilizât, ar fi avut măcar jumătate din aptitudinile d-lui Titulescu! D-l Titulescu este în mod incontestabil un președinte complet. Are de toate: autoritate și suplețe, inspirație promptă și abilitate tactică, gestul și vocea”.

După ce amintea că Nicolae Titulescu și-a încheiat cuvîntarea inaugurală a celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor printr-o „vibrantă chemare la solidaritate și unitate” și că adunarea „l-a aplaudat cu căldură”, ziarul francez *L'Ami du peuple* din aceeași zi venea să dea expresie sentimentelor de îngrijorare și nesiguranță care sporeau, drept urmare a „inactivității” puterilor occidentale în fața uneltrilor forțelor agresive, războinice.

The Times, din 8 septembrie 1931, scria: „Onoarea realegerii la președinția adunării este fără precedent. Delegații arată aprecierea lor cu privire la modul eficient în care d-l Titulescu a prezidat dezbaterile în septembrie trecut, realegîndu-l”. Evenimentul era încadrat în contextul situației internaționale, tot mai complexe și sumbre, cu repercusiuni asupra organizației internaționale cu sediul la Geneva. Legat de această situație, se releva semnificația apelului lansat de Nicolae Titulescu, pentru părăsirea manierei discuțiilor sterile și interminabile, impunîndu-se acțiuni concrete și constructive. Ziarul *Daily Herald* se ocupa, de asemenea, de desfășurarea ședinței inaugurale a celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor și de realegerea reprezentantului român ca președinte al adunării, considerînd că acest act îmbracă o semnificație deosebită.

O forță europeană

Perioada care a urmat a adus noi și tot mai evidente confirmări ale prestigiuului și autorității de care s-a bucurat Nicolae Titulescu în opinia publică internațională. „Puțini oameni de stat se pot mîndri de a avea poziția internațională a d-lui Nicolae Titulescu, animatorul din ultimii doisprezece ani ai diplomației române” — scria revista franceză *Le Mois* din iulie 1933. Era momentul cînd s-a semnat, la Londra, Convenția de definire a agresorului, avînd la bază propunerea

făcută de Litvinov, delegatul Uniunii Sovietice la Conferința dezarmării. Ținându-se seama de contribuția de primă importanță pe care ministrul de Externe român a adus-o la perfectarea și semnarea acestui semnificativ document de către o serie de state, inclusiv România, el a intrat în literatura politico-juridică a timpului sub denumirea de „Convenția Litvinov-Titulescu”.

Organe de presă din numeroase țări evidențiau luciditatea și clarviziunea șefului diplomației românești în problemele europene, aportul său, de o deosebită valoare, la cauza securității colective și a păcii. „Nici un om de stat al continentului nu este mai lucid și nu are o mai mare forță de convingere. Am salutat întotdeauna în personalitatea domniei sale una din cele mai mari forțe ce s-au afirmat până acum pentru menținerea tratatelor, adică pentru apărarea păcii...” — aprecia cunoscutul comentator Pertinax, în *Echo de Paris*, din 28 noiembrie 1934.

Cunoscutul om politic francez, Louis Barthou, declara, în luna decembrie a celuiiași an: „Experiența și autoritatea d-lui Titulescu sînt o forță europeană”; iar Jean Paul Boncour, ținea și el să releve în paginile ziarului românesc *Adevărul*, din 23 decembrie 1934: „Eminentul d-voastră ministru de Externe, prin politica sa atât de judicioasă față de marea dv. vecină, ne-a arătat temelia apropierii

noastre de Soviete [...]. Și după ce am conferit cu d-sa, am pășit la negocierile noastre cu Rusia”. Aceste negocieri s-au soldat cu încheierea, în mai 1935, a Tratatului franco-sovietic de asistență mutuală, conceput ca un element esențial al făuririi unui sistem de securitate colectivă pe continentul european, țel pentru realizarea căruia Nicolae Titulescu și-a dedicat întreaga-i forță și capacitate.

Au urmat ani plini de dramatice evenimente pe plan național și internațional, cu cunoscutele urmări asupra lui Nicolae Titulescu. Din perspectiva vremii, figura acestui strălucit exponent al spiritului românesc apare însă cu atât mai plină de strălucire.

Îmi vin în minte cuvintele cu care un apropiat colaborator al lui Nicolae Titulescu, Thanassis Aghnides, om politic și diplomat grec, fost subsecretar general al Societății Națiunilor și aflat în prezent la Geneva, își încheia amintirile și impresiile pe care mi le-a împărtășit cu ani în urmă*. De cîte ori vizitează Palatul Națiunilor — spunea el — i se pare că „zidurile mai transmit încă ecoul discursurilor lui Titulescu. Acest om de o vioiciune fermecătoare a marcat puternic epoca sa și a lăsat o traiectorie luminoasă pe cerul Genevei”.

* Vezi *Magazin Istorie*, nr. 4/1968.

CUM LUCRA NICOLAE TITULESCU

L. G. LEGREL

Pe la începutul anului 1932, cunoscutul economist și om politic Virgil Madgearu — cu care, la un moment dat, în calitate de ziarist, aveam obligația să lau zilnic contact (eram reporter la ziarul *Prezentul* și redactam, împreună cu Tudor Șoimaru și Victor Rodan, săptămînalul de satiră politică *Încotro?*) — m-a întrebat dacă aș fi dispus să-i fac un serviciu personal. Cu condiția, bineînțeles, să păstrez discreția cuvenită. Era vorba despre un mesaj pe care trebuia să i-l înmînez lui Titulescu, la Geneva. Am primit imediat, deși nici pînă azi nu știu ce conținea voluminosul plic ce mi-a fost înmînat.

Titulescu locuia la Hotelul Des Bergues. Am sosit la Geneva pe la 12, oră pe care o socoteam potrivită pentru îndeplinirea „misiunii”. De la gară, am plecat direct la hotelul la care locuia Titulescu. L-am întrebat pe portar la ce cameră îl găseșc. „Ultimul etaj, dreapta”. „Numărul camerei?” am repetat eu. „Toate camerele” — mi-a răspuns el. „Ultimul etaj, dreapta”.

Ce era să fac? Am urcat la ultimul etaj și am sunat la prima ușă. A deschis doamna Titulescu. M-am prezentat și i-am spus că am o scrisoare urgentă din partea lui Madgearu și că trebuia să o dau — conform instrucțiunilor — numai domnului Titulescu, „în mină”.

D-na Titulescu m-a privit, s-a gândit preț de câteva clipe, după care mi-a spus, zimbînd: „Dacă e urgentă și trebuie să i-o dați «în mină», încercați la ușa a treia”.

Ceea ce am și făcut. Dar, chiar înainte de a se deschide ușa, i-am auzit vocea supărată: „Cine mă deranjează? Să nu intre nimeni!”.

Atunci, d-na Titulescu mi s-a adresat cu calm: „Dacă vreiți fi pot da și eu scrisoarea, «în mină»... Nu-i prea place să fie deranjat cînd lucrează...”.

Ceva mai tîrziu, după ce citise scrisoarea, Nicolae Titulescu m-a primit foarte amabil și mi-a spus: „Am să-i comunic răspunsul”.

În cele două zile cît am stat la Geneva (obținusem o cameră la același hotel), am avut ocazia să văd cum lucra Titulescu. Într-adevăr, „nu începea să lucreze decît după miezul nopții”^{*}. De aceea îi era necesar un interlocutor cu care să se întîrînească pînă la această oră. La masa de seară își ținea invitații într-o șuetă prelungită. Una din principalele griji ale secretarilor era să-i găsească, din timp, invitați pentru masa de seară. Și nu era deloc greu. Titulescu era un *causeur* de prima clasă. Puțini erau diplomații anilor 1927-1939, care să nu fi petrecut cel puțin o seară cu el. Dintre aceștia, cel mai des invitați erau Aristide Briand, Eduard Beneș și Maksim Litvinov.

Pe la 1-2 noaptea sesuza că are de lucru. Lucra uneori pînă la 8-9 dimineața, alteleori și mai tîrziu. Nu suporta nici un fel de mișcare în jurul lui, nici un zgomot. La orice hotel trăgea, dacă nu

găsea apartament la ultimul etaj, închiria camerele alăturate celor reținute pentru el, ca și cele de deasupra și dedesubtul celei în care lucra. Pentru a nu fi deranjat, nici măcar secretarii nu aveau camere mai apropiate. Între acestea și biroul lui era totdeauna o cameră goală.

Titulescu avea peste tot prieteni, dar și mulți dușmani. Cînd, în 1931, a fost reales președinte — fapt unic în analele Societății Națiunilor — aproape toate ziarele mari din Occident au salutat în cuvinte elogioase faptul. În țară, oficiul guvernului nu a acordat evenimentului nici o importanță. Aceasta, în ciuda faptului că succesul lui Titulescu era, de fapt, un succes de prestigiu al României în arena internațională, pe care opinia publică l-a întîmpinat cu legitimă satisfacție. Dar spre mirarea tuturor, ziariștii care se așteptau să asculte un comunicat oficial, l-au auzit pe Argheolanu citind o prezentare a ședinței Consiliului de Miniștri în care, despre Titulescu, nu se pomenea nici măcar un cuvînt.

Citind în *Magazin istoric* fragmente din *Memoriile* lui Anthony Eden, am imaginat între acesta și Titulescu o paralelă care mi se pare semnificativă. Ambii au

^{*} B. Brănișteanu: N. Titulescu, Editura Socec, 1945.

făcut parte dintre oamenii de stat care au înțeles, din timp, ce consecințe va avea politica lui Hitler și Mussolini. Eden a părăsit guvernul conservator al lui Chamberlain pentru a nu se solidariza cu politica acestuia. În aceeași perioadă, Titulescu devenise o adevărată obsesie pentru unele cancelarii vest-europene, unde, pe un ton răspicat, demonstra greșeala ce se face cu politica de „concesiuni” față de Hitler și Mussolini.

Îmi amintesc perfect de o caricatură apărută în ziarul **Le Figaro**, la sfârșitul lui 1936, când Titulescu nu mai avea nici o calitate oficială: un birou elegant, cu mesele trîntite, cu scaunele răsturnate, cu tablourile de pe pereți smulse, cu perdelele rupte. Titlul caricaturii: „Dl. N. Titulescu a avut o scurtă întrevvedere cu ministrul de Externe al Franței”, sugera vehemența argumentelor diplomatului român. Pentru că, în toate ocaziile ce i se prezentau, la Londra, la Paris, la Geneva, Titulescu își expunea — cu întreaga vigoare a talentului și a temperamentului său — îngrijorarea față de lipsa de prevedere a cancelariilor apusene. Că a avut dreptate, a dovedit-o istoria. Prea bine se știe că Nicolae Titulescu nu fusese niciodată văzut cu ochi buni nici de rege, nici de primul ministru Tătă-răscu. Instigat în special de Argetoianu, regele căuta să se debaraseze de Titulescu. La 29 august 1936, Carol primise demisia guvernului, pentru ca imediat să-l reîn-sărcineze — tot pe Tătă-răscu — cu constituirea noului guvern, guvern care s-a format în aceeași zi, cu aceiași miniștri,

minus Titulescu, înlocuit cu Victor Antonescu.

Marele om de stat a putut fi înlăturat din guvern, dar prestigiul său — nu numai în rîndurile opiniei publice interne, ci și în cercurile politice din străinătate — era atât de mare, încît fostul președinte al Ligii Națiunilor avea posibilitatea să-și continue (cu amărăciune, poate, dar fără ca aceasta să-i diminueze forțele) activitatea antihitleristă și antirăzboinică.

„Ceea ce am vrea să subliniem este că strălucirea sa s-a stins pentru totdeauna — scria despre Titulescu, în martie 1937, **Lumea nouă**, oficiosul grupării de dreapta a succesorului de mai tirziu al lui Titulescu, M. Manoilescu. Domnia-sa a avut o perioadă de splendoare, o lungă epocă de falsă strălucire. A avut un apogeu. De acum, însuși declinul e la ultima fază. Dl. Titulescu nu mai are viitor. E un om sfârșit: «un uomo finito». Așa-zisul „om sfârșit” era însă departe de a se fi retras în umbra anonimatului. Cititorul presei de epocă putea să afle, cu o lună mai tirziu, în **Adevărul**, din 24 aprilie 1937, că omul politic pe care presa de dreapta — confundind realitatea cu propriile-i iluzii — îl vedea „în declin”, „...a avut importante întrevederi cu fruntașii politici ai Franței. Azi, domnul Titulescu a fost invitat la dejun de domnul Leon Blum, președintele consiliului. La acest dejun a participat și domnul Delbos, ministrul de Externe. În cursul lunii mai, domnul Titulescu va vizita Londra, unde va avea întrevederi cu fruntașii politici ai Angliei”.

MARELE DIPLOMAT ÎMPOTRIVA DEZMĂȚULUI LEGIONAR

OCTAV LIVEZEANU

1936 a fost un an în care presiunea legionaro-fascistă s-a manifestat deseori apăsător în viața publică a țării. La chemarea Partidului Comunist, opunîndu-se atacurilor bandelor verzi, forțele democratice de stînga urmăreau să se grupeze într-un Front popular antifascist: acesta a zăgăzuit, în februarie 1936, acțiunea extremei drepte, înfrîngînd-o în alegerile parțiale de la Mehedintși și Hunedoara.

Dar elementele de extrem-reacționism care tulburau și primejdiau grav viața țării, aveau nu o dată acoperire guvernamentală. Dovadă și evenimentul la care mă voi referi, petrecut la finele lunii iunie 1936, concomitent cu începutul șicanării lui Titulescu de către guvernul din care făcea parte.

În țară, acțiunile huligano-fasciste luaseră proporții. Ziarele democratice erau arse, de cum ieșeau de la rotativă, în ciuda eroicelor eforturi ale muncitorilor și ale gazetărilor democrați de a apăra distribuirea ziarelor.

Încurajați de atitudinea guvernului liberal și în special a ministrului de Interne, Inculeț, 5 000 legionari au hotărât să vină la București, cu vagoane speciale, puse la dispoziție de autorități, pentru a distruge tipografiile și chiar pentru a dărâma, literalmente, clădirile în care se aflau redacțiile ziarelor **Adevărul**, **Dimineața** și **Cuvîntul liber**. Acțiunile huliganilor urmau să aibă loc duminică și luni, 28 și 29 iunie.

Situația era foarte critică și pentru că unii oameni politici burghezi pe care-i cunoaștem că ar fi putut acționa în sprijinul rezistenței față de agresivitatea legionară — dr. N. Lupu, Grigore Iunian și Dem Dobrescu — se aflau în grupări politice diferite și aproape că nu aveau relații personale. În plus, doctorul Lupu se găsea la Paris, la conferința pregătitoare a Congresului pentru pace, pe care Reuniunea universală pentru pace îl organiza, în septembrie 1936, la Bruxelles.

De comun acord cu conducătorii presei amenințate de legionari — cu Constantin Graur și Tudor Teodorescu Braniste — am plecat la Paris, miercuri, 24 iunie, pentru a-l pune la curent pe dr. Lupu cu situația ivită în țară și a-i cere să întreprindă o **acțiune politică**, menită să împiedice săvârșirea crimei.

Avizat că sosesc, dr. Lupu era într-o fierbere neobișnuită, chiar pentru temperamentul lui de om veșnic agitat. Într-o clipă, după ce a sesizat întreaga situație, a exclamat: „Titulescu!”

În miez de noapte — eram în 26 iunie — l-am căutat pe Titulescu la Geneva. Cei doi oameni politici s-au înțeles să se întâlnească a doua zi. Dr. Lupu a plecat, chiar în noaptea aceea, la Geneva.

Ne aflam deja în ziua de 27 iunie, ajunul proiectatului marș legionar spre București. Îndată ce a aflat despre ce este vorba, Titulescu a comunicat guvernului la București, că dacă se vor petrece cu adevărat cele ce i-au fost aduse la cunoștință, și dacă nu va fi frînată acțiunea dreptei fasciste, atunci el va demisiona din guvern.

Luat prin surprindere, guvernul a capitulat și a oprit, în gara Chitila, trenurile care porniseră spre București. Nu însă fără a agrava „procesul” Titulescu care s-a soldat — după cum se știe — cu scoaterea marelui diplomat din guvern, în august 1936.

Acestea sînt faptele și ele au fost consemnate și într-un articol al lui Tudor Teodorescu-Braniste, în **Jurnalul de dimineață**, din iarna anului 1944.

„NU CER LUMII DECÎT SĂ MĂ LASE SĂ O IUBESC ȘI SĂ O SERVESC”

Documentul pe care-l prezentăm este o atestare patetică a marelui diplomat și om de stat român, Nicolae Titulescu, care exprimă situația din 1939 a celebrului exilat. Scrisoarea către nepoata sa Cornelia Nenișor a fost redactată la începutul crizei europene, care avea să ducă, patru luni mai târziu, la declanșarea celui de-al doilea război mondial, împotriva căruia Titulescu luptase din răspuțeri. Cuvintele sale arată în mod clar cât de zadarnice au fost eforturile acestui clarvăzător diplomat chiar și atunci cînd era atît de departe de

iubita lui țară. În acel timp, soția sa era grav bolnavă și chiar sănătatea lui destul de șubredă. Cu toate acestea, bolnav și exilat, el a încercat să pună în slujba României întreaga experiență, ca și deosebita sa pricepere diplomatică. N-a fost vina sa dacă cuvintele nu i-au fost luate în seamă de către guvernanții români de atunci.

Dr. Walter BACON
Universitatea din Denver, S.U.A.

Dragă Nelly*,

Hotel Ritz
Paris
12 mai 1939

Pricep că ai fost emoționată la vestea transportului unei părți din lucrurile noastre în străinătate.

Și eu sînt astînc emoționat. Deși am presimțirea că nu e pentru totdeauna, simț o strîngere a inimii la gîndul că în parte trebuie să-mi desfac casa mea din Kisseleff [astăzi sediul Asociației de drept internațional și relații internaționale — n.r.).

Dar ce vrei! Nu e vina mea.

Rabd și sufăr de trei ani și nu văd un semn de înțelegere măcar.

În august se vor împlini 3 ani de cînd am fost izgonit din Minister**, după ce cu o lună înainte mi s-a refuzat demisia, într-o formă fără precedent chiar în țara noastră, necum în străinătate.

Nici azi nu știu de ce s-a procedat așa cu mine.

A căzut peste mine acea teribilă boală din 1936, ca s-o numim boală, căci constatarea profesorului Năgeli din Zürich [...] stau mărturie ca să ne spuie ce a fost, și tot n-au dezarmat contra mea cei ce nu mă iubesc și dau bazele judecăților asupra mea. Știi în ce hal de slăbiciune m-am tîrît la Londra în iunie 1937 pentru a face conferințe în Parlamentul Britanic, Universitate etc. [...]. Rezultatul a fost contrariu. Am fost acuzat că am lucrat contra țării mele [...]. Și munca mea istovitoare, în loc să fie izvor de vorbe bune a fost izvor de urgisire.

De atunci toți românii au primit ordin să mă boicoteze.

Eu totuși nu m-am descurajat. M-am înapoiat în țară hotărît să stau și să lucrez acolo [...].

Cîteva zile mai tîrziu am constatat că sînt boicotați în mijloacele de existență, societățile la care cerusem să fiu avocat, după ce au primit cererea cu entuziasm, eschivîndu-se una cîte una.

Am văzut că nu pot cîștiga plîne la București, și am plecat, cu gînd de întoarcere însă. Mi-am spus: dacă voi sta ca un pustnic la Cap Martin un an, se va convinge ori și cine de ce e în mine și că sînt curat. Am stat la mîndăstire 10 luni, și aș fi stat și mai lung dacă boala Caterinei [doamna Titulescu — n.r.] nu mă silea să reiau contactul cu Parisul.

Degeaba. Situația mea s-a înrăutățit și mai tare.

În septembrie trecut am fost la un pas de război [aluzie la pactul de la München — n.r.).

Văstînd că lucrurile devin din nou grave în martie [ocuparea restului Cehoslovaciei de către trupele naziste — n.r.] și considerînd că, cu toate nedreptățile suferite, eu trebuie să fac primul pas, am telegrafiat pentru a-mi pune serviciile în slujba țării. N-am primit nici un răspuns, nici măcar o mulțumire pentru gest, mulțumire care nu angaja la nimic.

Atunci, ce să fac?

Cu dureri în suflet trebuie să iau decizia de a mă instala măcar provizoriu unde îmi cîștig viața și unde nu sînt considerat ca răufăcător.

La București se interzice ori și cui să mă vadă. Nu primesc nici răspunsuri la telegramele ce trimit de onomastică.

Cum judeci și tu?

Ieri, de pildă, am fost primit, nu știu cu cîtă afecțiune, de un fost președinte de Consiliu, membru în guvern, și de un fost președinte de Consiliu cu mari șanse de a fi rechemat.

Azi la dejun am pe ambasadorul [Alexis] Léger, subsecretarul de stat de la Externe și desează s-a invitat singur la noi la masă, în salonul ce am, președintele Camerei [Edouard] Herriot.

(Continuare în p. 68)

* Scrisoarea este redactată în limba română și se află la Biblioteca Centrală de Stat, secția Manuscrise, Ms. N. 48, T. 65; în redarea textului s-au păstrat formele ortografice din original.

** Vezi Magazin istoric, nr. 9/1969.

Așa vă place istoria?

CARACALLA

UN DESPOT PE TRONUL CEZARILOR

Prof. univ. dr. docent
D. TUDOR

Începînd din secolul III e.n., provinciile Imperiului roman devin o punte de lansare pentru împărații de origine străină, care se folosesc de puterea armatei ca să preia conducerea și să creeze o dinastie proprie. Lor li se datorează introducerea unor culte religioase orientale, obiceiuri străine, dar mai ales forma despotică a exercitării puterii.

Septimius Severus (193-211), de origine africană, întemeietorul dinastiei Severilor*, este unul dintre împărații care, bizuindu-se pe propria sa voință și energie și pe ostașii săi, mai mult decît pe Senat, impune ideea că puterea supremă este un bun de familie, transmisibil din tată în fiu. În timpul lui, împăratul devine dominus noster, deus noster („stăpînul nostru, zeul nostru“), iar soldații care au luptat pentru ascensiunea sa se bucură de mai multe favoruri decît membrii Senatului, priviți cu neîncredere — și chiar cu ostilitate — de unicul stăpînitor al imperiului. La moartea lui Septimius Severus, puterea rămîne în mîinile celor doi fii ai săi: Caracalla Bassianus și Septimius Geta, proclamați împărați sub îndrumarea mamei lor, Iulia Domna.

Va domni însă numai unul dintre ei și acesta va fi Caracalla (211-217).

Moartea rivalului

Înainte de a-și da sufletul, Septimius Severus ar fi recomandat fiilor săi: „Trăiți în unire, învațați pe soldați și disprețuiți pe ceilalți“ (Cassius Dio, LXXVI, 17)**.

Dar înțelegerea între frați, atît de mult dorită de părinte, se stîrne o dată cu el. Cei doi, avînd fiecare în gînd ideea răz-bunării, dormeau în cantonamente separate, se ospătau la mese diferite și se în-conjurau de gărzi puternice. Cînd, după moartea lui Severus, Senatul îi acordă apoteoză și divinizarea, se deschise marea luptă dintre frați, căci fiecare căuta să scape de celălalt ca să rămînă împărat unic. Opinia publică, înalții demnitari ai statului, Senatul și armata formară două tabere. Cei mai mulți se grupară pe lîngă Geta, cel ce afișa blîndețe, modestie și cumpătare. Dimpotrivă, Caracalla se ară-tă aspru și răutăcios, grija lui fiind numai de a-i cîștiga pe soldați.

Mama căuta din răspuțeri să înlăture o dramă și încerca să-i impace. La un moment dat, Caracalla și Geta se înțele-seră să-și împărță imperiul: Orientul revenea lui Geta, Europa și Africa lui Caracalla. Antiohia sau Alexandria urma a deveni capitala unui Imperiu roman de răsărit. În timp ce aranjau această împăr-țire în fața unei asistențe posomorite, Iulia Domna interveni, spunîndu-le:

„Copiii mei, văd că ați aflat mijlocul de a vă împărță pămîntul și marea, și din cuvintele voastre am putut pricepe că apele Pontului despart cele două conti-nente unul de altul; dar pe mine, care

v-am născut, cum mă veți împărță între voi? Biata de mine, cum să fac oare să mă împarț și să nu mă despic în două, pentru a putea rămîne cu fiecare dintre voi? De aceea, mă gîndesc: omoriți-mă mai întîi pe mine, luați-vă fiecare cite o parte din mine și îngropați-o. În felul acesta mă veți putea trage și pe mine la sorți, așa cum ați făcut cu pămîntul și cu marea“ (Herodianus, IV, 3). Încetăț de plîns, mama îi cuprinse pe amîndoi cu brațele și încercă, zadarnic, să-i impace. Adunarea se risipi și tragedia continuă.

Iulia Domna reuși să salveze unitatea imperiului, dar nu și moartea unuia din-tre fii.

Caracalla hotărî să-și îndeapărteze concurentul la domnie, pentru care mama arăta mai multă afecțiune. Uciderea lui Geta a fost dramatic povestită de către Cassius Dio (LXXVII, 2):

„Antoninus (Caracalla) își propuse să-și ucidă fratele în timpul Saturnaliilor (sărbă-torilor) dar renunță: crima nu putea fi tăi-nuită, căci s-ar fi făptuit în vîzul lumii. De atunci, multe lupte avură loc între ei, ca între cei ce-și întind reciproc curse, și multe precauții se luară de o parte și de alta. Cum numeroși gladiatori și sol-dați îl ocroteau zi și noapte pe Geta, în casă și pe stradă, Antoninus convinse pe mama sa să-i chema singuri într-o cameră, spre a-i impaca. Dar, abia intrat, o ceată de centurioni pregătiți mai înainte de Antoninus, se năpustiră să-l taie pe Geta, care, de îndată ce-i văzu, fugi, se atîrnă de gîtul mamei sale și, lipindu-se de piep-tul ei, se văita strigînd: «Mamă, mamă, tu, tu care m-ai adus pe lume, ajută-mă, că mă omoară». Dar aceasta, astfel înșe-lată, văzu pe fiul ei pierînd în chipul cel mai groaznic, chiar în brațele ei [...]; ea se umplu toată de sînge, așa încît nu mai

* Vezi Magazin Istoric, nr. 12/1970.

** Fragmentul publicat face parte din volumul: D. Tudor, *Figuri de împărați romani* (II), în curs de apariție la Editura Enciclopedică.

luă în seamă rana de la mină, pe care o căpătase. Nu-i fu permis nici să se tînguască, nici să-l plîngă pe fiul său, pierit înainte de timp, într-un mod atît de cumplit".

După săvîrșirea omorului, Caracalla alergă prin sălile palatului, strigînd în gura mare că scăpase de o mare primejdie ce i-o pusese la cale Geta. El vorbi soldaților de „cursa” ce-i fusese întinsă de către frate, aduse jertfe zeilor ce-l protejaseră și făgădui nesățioșilor pretorienți cîte 2500 drahme atti-

ce de fiecare (o drahmă attică avea 4 g argint în greutate). În cele din urmă și soldații din garnizoana Romei, partizani ai lui Geta, se grăbiră să tacă, de îndată ce gura le fu astupată cu atîta bănet. Mai greu au fost de cîștigat soldații din Legiunea II Parthica, cantonați la Albano, care mult timp i-au închis porțile lui Caracalla.

După o noapte petrecută în castrul pretorian, în dimineața următoare, Caracalla porni spre Senat, îmbrăcat în platoșă ascunsă sub toga senatorială, păzit de soldați înarmați, pe care îi rîndui între băncile senatorilor. Se plînsese de complot; ochii îi scăpărară de furie, atunci cînd privi spre partizanii lui Geta din Senat. Cuvîntarea lui Caracalla îi făcu pe mulți senatori să îngălbenească și să tremure, fiindcă știau ce-i așteaptă. Cu toate că tiranul anunță o amnistie generală pentru fugari, condamnați și suspecți, moartea lui Geta era semnalul unor numeroase masacre, confiscări de bunuri, exiluri etc. Nu fură cruțați nici servitorii de la palat ai lui Geta, atleții, cunoștințele, artiștii, profesorii etc., care simpatizaseră cu cel ucis.

Tot după mărturia lui Cassius Dio, cunosător direct al acestor tragice evenimente, peste 20 000 persoane ar fi căzut jertfă răzbnării lui Caracalla. Între victimele ilustre figurează: juristul Papinianus, pe atunci prefect al pretoriului, care refuzase a face apologia fratricidului, prefectul Romei, o soră a împăratului Commodus, Pompeianus, nepot al lui Marcus Aurelius, fiul împăratului Pertinax etc.

Furia fratricidului se abăt看 mai ales împotriva memoriei lui Geta, declarat

Coregentă a imperiului, Iulia Domna a preluat conducerea administrativă a statului

dușman public. Peste tot, în Roma și provincii, numele lui fu șters din inscripții, iar statuile lui sfărîmate. Se strînsesă după aceea mone-dele cu chipul lui Geta, pentru ca nimic să nu poată amintici fusese împărat, cîteva luni, alături de fraatele său.

Mama îndurerată se resemnă treptat, suferința fiindu-i stinsă de ambiția nemăsurată de-a-și păstra situația de împărăteasă la curtea lui Caracalla. Ea uită cu desăvîrșire de tragicul eveniment, atunci cînd

fiul o încunună cu laurii de coregentă a imperiului, se arată ascultător față de ea și-i lăasă în mină întreaga conducere administrativă a statului, ca el să se îngrijească numai de armată, reazimul monarhiei.

„Împăratul soldaților“

Fiul cel mare al lui Septimius Severus și al Iuliei Domna s-a născut, în ziua de 4 aprilie 188, la Lugdunum (Lyon), primind numele de Bassianus, dat după al bunicului său matern, preot al templului zeului Elagabalus din Emessa. Dacă ținem seama de o informație lăsată de Tertulianus (deci un contemporan), doica și mulți sclavi din jurul copilului ar fi fost creștini. De mic, odrasla imperială a fost educată de către dascăli greci și latini de seamă, aleși cu grijă de Iulia Domna. Cînd, în anul 196, a fost proclamat Caesar, tatăl său i-a schimbat numele în acela de Marcus Aurelius Antoninus, nume oficial prin care dorea să-l lege de celebra dinastie dispărută a Antoninilor (96-193). Istoricii moderni, în parte și cei antici, îl numesc însă pe împărat **Caracalla** (mai rar **Caracallus**). Această poreclă i s-a dat după numele unei mantale groase, cu poale lungi, veșmint de origine galică și germanică numit **caracalla**, pe care împăratul îl îmbrăca cu predilecție, mai ales cînd se găsea în taberele cu climă aspră. Pasiunea lui pentru această îmbrăcăminte l-a determinat să o distribuie gratuit și plebei din Roma.

Pînă cînd Caracalla a primit calitatea de **imperator destinatus**, în anul 197, tatăl

său l-a încărcat cu numeroase titluri onorifice și sacerdotale. Izvoarele istorice ni-l prezintă pe fratele său Geta, ca avînd o fire mai agreabilă, cu fizic mai plăcut și mai cult decît Caracalla.

Aelius Spartianus, biograful lui Caracalla (colecția **Viețile împăraști**) ni-l înfățișează pe fiul cel mare al lui Severus, în timpul copilăriei, ca avînd o fire liniștită, cuminte, afectuoasă, prietenoasă, dornică de învățtură, darnică, blîndă etc., „toate acestea, însă, numai cît a fost copil” (*Vita Caracallae*, I). Dar odată depășită vîrsta copilăriei, sub influența tatălui, datorită propriilor sale înclinații și cu gîndul de a ajunge un nou Alexandru Macedon, tinărul a devenit rezervat, grav, cu înfățișare aspră și răutăcioasă, încît nu se mai recunoștea în el copilul de altădată. A avut un caracter perfid, de o cruzime mai mare decît a tatălui său, îi plăcea mîncarea și băutura și era urît de ai săi.

Toți istoricii antici și majoritatea celor moderni l-au descris pe acest „împărat al soldaților” în culori sumbre. Unii istorici moderni au căutat să-l reabiliteze, spunînd că Herodianus, Cassius Dio și Spartianus i-au fost ostili. Ei aduc ca un contraargument și faptul că, pe timpul domniei lui, s-au observat o bună administrație și unele inițiative lăudabile în ceea ce privește legislația, cum a fost **Consti-**

tuția antoniniană prin care se acorda cetățenia romană tuturor locuitorilor liberi ai imperiului. Din inițiativa lui Caracalla au fost create și o serie de edificii impunătoare, printre care colosalele terme din Roma, care îi poartă numele și care impresionează și astăzi prin dimensiunile lor.

De la tatăl său a învățat să fie un bun conducător de oști, de unde și admirația sa pentru Alexandru Macedon, Hannibal, Sulla, Tiberius etc. Marea lui adorație pentru Alexandru Macedon se vede și din felul cum, în reprezentările sculpturale, ține capul aplecat spre umărul stîng, întocmai ca Alexandru în statuile executate de sculptorul Lysippos. Caracalla a alcătuit o falangă de 16 000 soldați macedoneni, dotată cu armamentul din timpurile străvechi: cască din piele crudă de bou, pieptar țesut în trei ițe, scut de bronz, lance lungă, săgeți scurte, sandale și sabie scurtă. A persecutat pe filozofii aristotelieni pentru că marele lor învățător ar fi fost complice al morții lui Alexandru.

Urînd recomandarea tatălui său dată pe patul de moarte, toată atenția lui s-a îndreptat spre armată, pentru care a cheltuit mult. Cum mama sa îi spunea adesea că risipește prea mulți bani cu ostașii, el răspundea, arătîndu-i sabia: „N-ai grijă, mamă, atît timp cît vom dispune de aceasta, nu ne vor lipsi banii” (Cassius Dio,

O ceată de centurioni se năpustiră spre Geta

Papinianus cel foarte înțelept și iscusit

Caracalla și Papinianus. Istoria a unit aceste două nume prin evenimente dramatice.

După săvârșirea fratricidului, împăratul Caracalla i-a cerut lui Papinianus, pe atunci prefect al pretoriului, să facă apologia crimei sale în fața Senatului și poporului. Juristul a refuzat: „Este mai ușor să comiți un fratricid — a replicat el — decât să-l scuzi”. Împăratul insistă, Papinianus i-a răspuns că acuzația adusă unui nevinovat echivalează cu o crimă. Fermitatea juristului l-a infuriat pe împărat, care a ordonat să fie executat. Soldații s-au grăbit să aducă ordinul la îndeplinire, omorându-l pe Papinianus chiar în fața lui Caracalla. Dar, deși i-a dorit moartea, împăratul a reproșat ucigașului că a folosit securea, dezonorându-l astfel pe Papinianus, acesta „avînd dreptul”, conform rangului său, să fie executat cu sabia.

Istoricul Spartianus, relatează că, înainte de a cădea răpus de lovitura de secure, Papinianus ar fi strigat că cel care îl va înlocui în funcția de prefect va fi un nesăbuit dacă nu-l va răzbuna. Să fi prevăzut oare juristul sfîrșitul împăratului? Unii istorici contestă această versiune, relatată de Spartianus, el fiind singurul autor care o consemnează. A rămas însă înregistrat în istorie faptul că Papinianus a fost omorît din porunca împăratului Caracalla sub învinuirea de a fi fost partizan al lui Geta. Iar tradiția a făcut din juristul roman un martir al științei dreptului și un erou al independenței de spirit.

Aemilius Papinianus (142-212) s-a născut în Siria, la Emessa (ca și mama lui Caracalla). Prieten, colaborator și apoi rudă prin alianță a lui Septimius Severus, el a devenit, la vârsta de 28 ani, avocat al fiscului, funcție deținută de Severus înainte de a fi împărat. La începutul sec. III se afla în fruntea pretoriului, calitate care îl făcea să fie considerat după împărat primul personaj al imperiului. Izvoarele îl numesc prudentissimus („foarte competent”), sapientissimus („foarte înțelept”), disertissimus („foarte iscusit”). Opera lui constă din două culegeri de texte juridice: Quaestiones („Întrebări”), alcătuite din 37 cărți și Responsa („Răspunsuri”) cuprinzînd 19 cărți, precum și din lucrările De adulteriis („Despre adultere”), și Definitiones („Hotărîri”). A scris, de asemenea, și o monografie în limba greacă asupra magistraturilor provinciale.

Culegerea Quaestiones a fost compusă după planul Digestelor (digesta — în limba latină: „lucruri puse în ordine”), conținînd așadar opinii ale juriștilor romani asupra unor importante probleme de drept. Unui plan similar se conformează și Responsa, consacrate chestiunilor juridice ale epocii. Remarcabilă prin tăria principiilor, prin valorificarea necesităților practice ale vieții, prin critica sobră și imparțială pe care o face, prin puterea creatoare și originalitatea concepțiilor avansate față de cele ale juriștilor din epoca lui Augustus și Hadrian, opera lui Papinianus se înscrie în marile creații spirituale ale Romei antice.

Dar nimic nu a făcut atîta onoare memoriei lui ca celebra Constituție a lui Theodosius și Valentinianus (Legea citațiilor din 426 e.n.), care ordonă judecătorilor să respecte în hotărîrile lor opinia majorității jurisconsultilor și, în caz de divergență, să urmeze pe cei care adoptă opinia lui Papinianus.

Poate că la superioritatea morală ce i-a fost conferită de urmași a contribuit și legenda morții sale eroice. Valoarea operei sale rămîne, însă, pentru acel moment istoric, incontestabilă, după cum rămîne consemnat și faptul că Papinianus nu s-a lăsat impresionat de despotismul lui Caracalla. Ceea ce a și surprins reflectorul istoriei.

Radu NICULESCU,
doctor în drept

LXXVII, 10).

În campanie Caracalla se comporta ca un ostaș de rînd. Alături de soldați săpa șanțuri, construia poduri și era cel dintîi la datorie, acolo unde se cereau brațe puternice. „Mîncarea ce i se servea era simplă: uneori bea și mîncă chiar din vase de lemn. Pinea lui era cea obișnuită; avea obiceiul să macine cu brațele lui atîta făină cît să-i ajungă, făcînd aluatul

și punîndu-l la copt pe cărbuni, după care mîncă. Fugea de tot ce putea fi costisitor, recurgînd numai la lucrurile comune și la îndemina celui mai sărman dintre soldați. Iar ei îl numeau mai mult tovarășul lor de arme, decît împăratul lor, fapt pentru care și el se prefăcea bucuros. Cea mai mare parte a drumului o străbătea pe jos, alături de ei, urcîndu-se numai arareori în car ori pe cal, iar armele și le

ducea singur [...] Datorită acestor fapte și a altora asemănătoare, armata ținea la el ca la un mare prieten al soldaților, admirându-l în același timp vigoarea trupului" (Herodianus, IV, 7).

Septimius Severus căutase să-și inițieze fiul în litere, virtute și exerciții fizice. Dar Caracalla nu s-a preocupat decît de întărirea corpului prin gimnastică, înot și călărie. Nu era prost vorbitor și nici lipsit de inteligență spontană, „dar cuvînta ce-i venea la gură” și nu se rușina de ceea ce spunea. „Nu a iubit niciodată pe nimeni cu adevărat, ura pe toți cei ce se remarcău cu vreo faptă bună și mai ales pe cei pe care se prefăcea că-i iubește, îi ucidea pe mulți în diferite chipuri” — declară Cassius Dio (LXXVII, 11).

Același istoric se plînge că împăratul jefuia averile senatorilor, le cerea bani, provizii, locuințe pentru soldații săi, suportarea unor cheltuieli pentru spectacole ș.a. Caracalla comitea ilegalități și risipea banii fără să mai țină seama de sfaturile Iuliei Domna, căreia îi încredințase greaua și complicata administrație a imperiului.

Multe fapte ale lui Caracalla i-au confirmat faima de asprime, cruzime, despotism. Nu este, totuși, mai puțin adevărat că el s-a arătat față de mama sa un fiu devotat, un soldat capabil, un împărat tolerant față de supuși. Caracalla n-a dispus personal nici o persecuție împotriva creștinilor și a avut o atitudine deferentă față de toate religiile din Roma și din provincii. Se spune că în copilărie a apărut cu vehemență un tovarăș de joacă, maltratată fiindcă era de credință iudaică, și că a cutezat să-l mustre pe tatăl său, Septimius Severus, pentru că îngăduia asemenea fapte. Drepturile cetățenești acordate prin constituție sînt și ele o dovadă că între omul și împăratul Caracalla nu a existat întotdeauna o perfectă identitate.

Pe urmele idolului

Din cei șapte ani de domnie, Caracalla a stat cinci ani numai în mijlocul trupeilor de la Rin și Dunăre (213-214), apoi în Orient (214-217).

Herodianus (IV, 7) afirmă că împăratul a părăsit Capitala în 213 „scîrbit de conștiința propriilor sale fapte și plictisit de viața de la Roma”. Pleca să pună ordine în viața garnizoanelor de pe malurile Dunării. Prin asasinarea lui Geta își făcuse numeroși dușmani. Mulți îl numeau în bătaie de joc „Geticus”, cuvînt cu dublu înțeles: învingător al geților sau învingător al lui Geta. Trecînd prin Gallia și-a presărat drumul cu multe condamnări la moarte, printre victime fiind și guvernatorul provinciei Gallia, Narbonensis. În Raetia (pe teritoriul Bavariei de azi), i-a respins pe alamanii invadatori, triburi germanice necunoscute pînă atunci și

victoria i-a adus titlul de **Germanicus maximus**. După afirmațiile lui Herodianus, el s-ar fi împăcat atunci „cu toate neamurile germanice”, cu care ar fi încheiat tratate de prietenie, ar fi îmbrăcat costumul german, țesut din fir de argint și cu perucă blondă, apoi și-ar fi recrutat o gardă personală dintre cei mai chipeiși „barbari”. Alte informații ne arată însă că el a continuat luptele cu neamurile germanice, între care se amintesc **cenni** și **chatti**. Pe aceștia i-a putut domoli numai cumpărîndu-le pacea cu mulți bani, deoarece „...se aruncau cu atîta furie asupra romanilor, încît smulgeau cu gura din propria lor carne săgețile cu care erau rănii de osroeni [arcași sirieni], pentru ca brațele lor să nu înceteze a ucide pe romani” (Cassius Dio, LXXVII, 14).

În primăvara anului 214, Caracalla a părăsit Roma pentru totdeauna, însoțit de Iulia Domna și de M. Opellius Macrinus, prefect al pretoriului. Alaiul împărătesc s-a îndreptat spre Dunăre.

Prezența lui Caracalla și a Iuliei Domna la Dunăre este atestată prin multe inscripții și monumente sculpturale ce s-au ridicat în onoarea lor de către orașe și armată, în anul 214. După ce a străbătut Dacia, împăratul cu mama sa au zăbovit cîteva luni la Porolissum (Moigrad, jud. Sălaj), unde era nevoie să fie întărită granița de nord a provinciei. Acolo li s-au ridicat de către soldați monumentale statui de bronz, ale căror sfîrșimături au fost descoperite recent de către arheologii români. Din Dacia, împăratul a organizat scurte incursiuni pe pămînturile stăpînite de iazigi și de cvazi, apoi suita imperială a trecut Dunărea în Moesia și Tracia, îndreptîndu-se spre Strimtoarea Hellepont.

Ajuns în Macedonia, Caracalla a ordonat să fie expuse pretutindeni portretele lui Alexandru Macedon, a recrutat o faimoasă legiune macedoneană și a îmbrăcat costumul idolului său militar. O violentă furtună i-a pus viața în primejdie, pe cînd traversa strimtoarea, dar în cele din urmă a ajuns cu bine la Troia. După ce a vizitat ruinele cetății lui Priam, ca și Alexandru Macedon odinioară, s-a dus în pelerinaj la mormîntul lui Achile pe care l-a acoperit cu o mulțime de cununi și flori. Maladiva sa imaginație, obsedată de isprăvile eroilor homerici, l-a împins să parodizeze funeraliile lui Patrocle, prietenul lui Achile ucis în timpul asediului Troiei. Comedia este relatată astfel de către Herodianus (IV, 8):

„Între liberișii săi se află un oarecare Testus, la care ținea foarte mult și care avea funcția de secretar al împăratului. Acesta, după spusele unora, ar fi murit otrăvit tocmai în timpul șederii lui în Troia, ca să poată fi înmormîntat ca Patrocle; iar după spusele altora, s-ar fi prăpădit de o boală oarecare. Ei bine,

Mosaică din terme, aflată la Muzeul Vaticanului

Antoninus dădu poruncă să fie adus cadaavrul și să se înalțe un rug alcătuit din lemne de felurite esențe; pe mort îl așeză în mijlocul lor, și după ce ucise o mulțime de animale, dădu foc la toate, luă un vas și făcu libații, invocând vînturile. Fiind însă foarte chel spre tîmple, se făcu de ris, căutînd o șuviță de păr pe care să o poată arunca în foc; de aceea își tăie tot părul pe care-l mai avea”.

De la Troia s-a dus la Nicomedia, unde a stat o iarnă întreagă, ca să-și pregătească efectivele în vederea proiectatelor lupte cu parții. Aceștia au căutat să evite lupta cu Roma, satisfăcînd pretențiile împăratului.

La Antiohia, alaiul imperial a fost primit cu onorurile cuvenite. În timpul popasului din acest mare oraș, Iulia a pus ordine în administrația multor provincii din Orient. Din Siria, Caracalla și-a anunțat vizita oficială în Egipt, ceea ce i-a bucurat mult pe cei din Alexandria. Alexandrinii s-au pregătit să-l primească pe împărat cu mult fast, cu jertfe, torțe, miresme de parfumuri arse și sunete din trîmbițe. Împăratul a intrat în capitala Egiptului în fruntea unei mari armate și s-a dus direct la mormîntul lui Alexandru Mace-

don, unde „depuse mantia sa de purpură, inelele bătute cu pietre prețioase pe care le purta la degete, cîngătoarea și tot ce avea mai de preț asupra-i” (Herodianus, IV, 8). Populația exalta de bucurie, nebănuind că o așteaptă o mare nenorocire, pe care o pregătea tainic perfidul împărat.

Pe timpul asasinării lui Geta, acești alexandrinii, „zefflemitori din fire și abili în a scorni porecle și anecdote”, luaseră în deridere cele petrecute la Roma și ironizaseră prin caricaturi statura scundă a unui împărat ce avea pretenția să-l imite pe Alexandru și pe Achile. Sosise momentul să le plătească aceste obrăznicii. Și le-a plătit, ucigînd fără milă o mare parte a populației civile.

Pe cînd se afla în Egipt, Caracalla a primit știrea că noul rege al parților, Artabanos, s-a declarat ostil față de Imperiul roman. Împăratul i-a trimis atunci o solie cu daruri prețioase, rugîndu-l să-i dea în căsătorie pe fiica sa. Prin această uniune matrimonială — declara Caracalla în scrisoarea sa — se va alcătui o singură împărăție ce va stăpîni întreaga față a pămîntului, datorită vitejiei cavaleriei parte și iscusinței legiunilor romane.

La început, regele Partiei s-a împotrivit propunerii de căsătorie, dar în cele din urmă, sub amenințarea lăncilor romane, l-a acceptat ca ginere pe împăratul Romei. În felul acesta, Caracalla a pătruns, fără împotrivire, în inima regatului part cu întreaga armată, manifestînd intenții pașnice, ca unul ce se duce să-și ia mireasa. Artabanos nu s-a așteptat la atîta viclenie din partea unui tiran. În fruntea unui mare alai de sărbătoare, îmbrăcat cu straie de toate culorile împodobite cu fir de aur, cu dansuri în acompaniament de fluiere, naiuri și tobe, socrul și-a întîmpinat ginerele, aducîndu-i cupe de vin în mîini. Pe cînd „barbarii” erau amețiți de vin și își lăsaseră caili cu armele deoparte, Caracalla a dat ordin armatei sale să se năpustească asupra lor. Au fost răpuși o mulțime de parți, fără cai, dezarmați și împiedicați să fugă din pricina costumelor lor cu poale lungi și strîmte. Artabanos, smuls din învîlmășeală, a reușit totuși să scape. „Nunta lui Caracalla” de pe cîmpia Ctesifonului, capitala partă, s-a încheiat cu jafuri bogate.

Pumnalul „credinciosului”

Martialis.

Fiul lui Severus și al Iuliei obișnuia să consulte oracole, magi, astrologi și pe toți șarlatanii practicilor vrăjitorești. Între

aceștia se număra și magul Maternianus, din Roma, neîmpăcat dușman al lui Macrinus, prefectul pretoriului. Ca să-și lichideze rivalul, Maternianus i-a trimis lui Caracalla o scrisoare bine sigilată, denunțându-l pe Macrinus că se pregătește să-l omoare pe împărat. Pachetul cu scrisori sosit de la Roma a trecut însă mai întâi prin biroul prefectului pretoriului. Acesta, recunoscînd scrisul magului, a deschis scrisoarea și și-a dat seama de primejdia ce-l amenința.

Prefectul pretoriului a pus îndată la cale un complot. În acest scop, el a atras de partea sa pe centurionul Martialis din garda personală a lui Caracalla, ce nu se despărțea niciodată de împărat. De cîteva zile, centurionul era și el foarte alarmat și amărît, deoarece, fără judecată, Caracalla îi ucisese fratele, iar pe el îl batjocorea, numindu-l fricos și laș. Ca și prefectul pretoriului, Martialis știa ce-l așteaptă și în cele din urmă a acceptat indemnul de a-și răzbuna fratele.

La puțină vreme, împăratul și-a stabilit cartierul la Carrhae, în Mesopotamia. În ziua de 6 aprilie 217, cînd Caracalla împlinea vîrsta de 29 ani, el și-a exprimat dorința de a merge în pelerinaj la templul zeiței Luna, ce se afla departe de oraș. Bineînțeles, din suita sa de călăreți nu putea lipsi „credinciosul” Martialis. Pe la jumătatea drumului, Martialis, care-l iscodea în fiecare clipă, văzîndu-l singur, a pornit în fugă spre el și i-a împlîntat pe la spate un pumnal, pe care, fără să se bage de seamă, îl ținea mai înainte în mînă. Rana a fost mortală; lovitură a nimerit drept în ceafă, așa că Antoninus și-a dat pe

neașteptate sufletul, fără ca cineva să-i fi putut sări în apărare. „De îndată ce-l văzu căzut jos, Martialis sări pe cal și o rupse la fugă. Însă călăreții germani, pe care Caracalla îi prețuia în mod deosebit și din care își alcătuisese garda personală, băgară de seamă cei dintii ce se întimplase și porniră în urmărire. În cele din urmă și-l străpunseră cu sulițele” (Herodianus, IV, 13).

Moartea prematură a ucigașului nu a putut da în vileag amestecul lui Macrinus în acest complot. El cel dintîi a alergat lîngă cadavrul lui Caracalla, „prefăcîndu-se îndurerat și cuprins de o nespusă jale”, în mijlocul soldaților care plîngeau sincer această pierdere. Macrinus a ars cadavrul lui Caracalla cu ceremonialul obișnuit împăraților, a depus cenușa într-o urnă și a trimis-o Iuliei Domna, ce se afla în Antiohia. Bănuind firul conspirației, îndurerata mamă a hotărît să se răzbune pe Macrinus și a cerut soldaților să o ajute. Dar Macrinus, proaspăt proclamat împărat, aflînd urzile Iuliei, i-a retras garda personală și a invitat-o să părăsească Antiohia. Lipsită și de această înaltă cinstire, silită să coboare, ca o simplă muritoare, în viața civilă, mîndra împărăteasă a preferat umilinței morții. Din știrile lăsate de către Cassius Dio, s-ar fi lăsat să moară de boală și de foame, la doar cîteva luni după asasinarea fiului ei cel mai mare, a cărui urnă cu cenușă a fost depusă în mausoleul Antoninilor din Capitală. Fiul său prezumtiv, Heliogabalus, i-a ridicat un templu, l-a înscris ca *divus* și i-a organizat un cult post mortem, denumindu-l Antoninus Magnus.

„NU CER LUMII DECÎT SĂ MĂ LASE SĂ O IUBESC...”

(Urmare din p. 60)

Cei ce mă controlează — știu bine că ce îți scriu trece prin control — pot să o confirme. Așadar, la noi în țară boicot. Aici răsfăț.

Nu-ți vorbesc de Anglia, unde prietenii mei mă cheamă mereu. Cum e vorba de o ședere mai prelungită trebuie să caut locuință privată, căci pentru perioade prea lungi, hotelul oricît de blînd m-ar trata — și o face cu mine — e prea costisitor. Și dacă știam că așa sfîrșesc lucrurile, părăseam de mult viața de hotel.

Iată deci, dragă Nelly, cum am fost adus și stau și în sudul Franței și într-un apartament la Paris, unde mă reclamă și interese profesionale. În sudul Franței numai, e să înnebunești! Nu știu ce oribilă provincie devine Monte Carlo cînd pleacă lumea.

Lă 6 seara cumpăr L'Eclaircur du Soir și s-a terminat. Și pe cînd viața foșnește în jurul meu, eu care am abandonat 20 de ani cea mai strălucită profesiune — și activă și fructuoasă — pentru serviciul public, de trei ani stau singur, expropriat de singura activitate care mă atrăgea și totuși nu-mi schimb sentimentele. Nu cer lumii decît să mă lase să o iubesc și să o servesc. În așteptarea ceasului de a o putea face trebuie să-mi pun sufletul sub ocrotire.

Păstrez totuși speranța să văd că peste cîtva timp sînt considerat altfel, iar nu mereu ca inamic și [să] mă întorc pentru a face curs la Universitate.

Și iată cum am ajuns la situația care te emoționează, nu atît însă cît pe mine, crede-mă.

Străinul e tot străin. Și prin tot ce am făcut pînă azi, cred că am dovedit că sînt român și-mi iubesc țara.

Te sărut, împreună cu ai tăi,

Nicu”.

BALADA OMENIEI

I. MICU

Era prin anul 1956. Trecînd prin apropierea gării din Oradea mi-a reținut atenția cîntecul îngînat de o țărancă. Se vorbea în acel cîntec despre Bikàs. M-am apropiat și am intrat în vorbă. Femeia atît a putut să-mi spună: „A fost un erou, iubea poporul...”.

Mai tirziu, aflîndu-mă într-un cămin cultural din județul Sălaj, am auzit pe cineva recitînd aceste versuri:

„Dar poporul din fabrici și sate
Nu te poate uita,
Ai fost apărătorul celor săraci.
Ne vom răzbuna pentru tine!
Bikàs, ne vom răzbuna pentru tine!”

Jozsa Béla — revoluționarul poet* — i-a închinat o poezie în care făcea același legămint.

Bikàs! Celui care a cunoscut mișcarea muncitorească dintre cele două războaie mondiale, acest nume conspirativ îi evocă momente impresionante. Sub acest nume a activat și a devenit cunoscut comunistul Mauriciu Encsel — muncitor metalurgist. Era un om vînjos, de statură robustă și cu suflet sensibil la suferințele altora. Prin viața și faptele sale, Bikàs devenise un simbol al luptătorului neînfîcat pentru dreptate socială, pentru prietenie și înțelegere între oameni. Și așa s-a păstrat în amintirea celor pentru care s-a jertfit.

Tinerețe zbuciumată

Cel de-al șaptelea frate al lui Mauriciu, Gheza Encsel, ne povestește:

„S-a născut la Jirișul de Criș, în județul Bihor, la 22 martie 1898. Tata, muncitor la căile ferate, cu greu își putea întreține cei șapte copii. Mauriciu, deși nu împlinise încă 13 ani, s-a angajat într-una din fabricile de la Oradea, ca să învețe meseria de metalurgist și să-și câștige bucata de pline. La căminul de ucenici de la Oradea a luat contact cu mișcarea sindicală și cu încetul s-a încadrat în lupta revoluționară din această parte a țării. Cel care i-a călăuzit primii pași în mișcarea revoluționară a fost Bela Breiner”.

În 1914, la vîrsta de 16 ani, acum om cu meserie, a plecat la Budapesta și s-a angajat ca muncitor metalurgist. În perioada primului război mondial a desfășurat o intensă activitate antimilitaristă, fapt pentru care a fost arestat. În timpul celor 133 zile ale Republicii Sovietice Maghiare a luptat cu arma în mînă în cadrul armatei revoluționare. După în-

frîngerea revoluției, a fost arestat, schingiuit și internat în lagăr de către autoritățile horthyte alături de mii de luptători ai gărzilor roșii. Înapoiat în România s-a încadrat în lupta pentru transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român. A participat la activitatea de pregătire a lucrărilor primului Congres al partidului, devenind, în scurt timp, un activist de nădejde. Împreună cu alți luptători revoluționari, la chemarea P.C.R. a organizat acțiuni demonstrative de stradă, întruniri în cadrul cărora participanții s-au pronunțat pentru eliberarea luptătorilor implicați în procesul din Dealul Spirii. Mauriciu Encsel a fost și un colaborator activ al presei muncitorești. O vreme, din însărcinarea P.C.R., a lucrat în redacția ziarului **Apărătorul proletar**, colaborînd și la gazeta **Munkásélet** („Viața muncitorească”), organul de presă în limba maghiară al Consiliului General al Sindicatelor din România.

Era în 1930. „Cu ocazia înmormîntării unui muncitor căzut victimă spărgătorilor de grevă — cum își amintea cu ani în urmă un tovarăș al său de luptă, Constantin Trandafirescu — muncitorii au fost mobilizați pentru o grevă de protest. Bikàs,

* Vezi Magazin Istorie, nr. 12/1968.

pe atunci președinte al Comitetului sindical al metalurgistilor din Capitală și alți cîțiva muncitori au fost arestați și crunt bătuți".

Avîntul luptelor de clasă din perioada crizei economice 1929-1933 au pus și mai mult în evidență calitățile sale de luptător neobosit în slujba intereselor vitale ale celor mulți și exploatați. Mauriciu Encsel a militat pe tărîmul organizării luptei celor rămași fără lucru și ca activist de seamă în cadrul Blocului Muncitoresc-Țărănesc. Necesitatea îndeplinirii obiectivelor P.C.R. privind organizarea luptei principalelor detașamente ale proletariatului din România, pentru ieșirea din criză pe cale revoluționară, au impus trimiterea lui ca instructor al C.C. al P.C.R. pe lângă Comitetul regional Cluj, unde și-a îndeplinit cu prisosință misiunea.

Taxiul minune

O dovadă a prețuirii de care se bucura în rîndul tovarășilor săi a fost și alegerea sa ca delegat la Congresul V al P.C.R., unde, așa cum consemna **Scinteia** ilegală, s-a ridicat cu instinctul său sănătos muncitoresc, contra tuturor acelor care, după experiența dureroasă a luptei fracționiste, nu înțeleseseră să pună toate forțele lor în interesul cimentării unității partidului".

În activitatea sa revoluționară, Mauriciu Encsel s-a găsit de multe ori în situații dificile. Astfel, cu prilejul întoarcerii sale dintr-o misiune ilegală în Cehoslovacia, sosit la graniță, împreună cu o tinărahă ceică care îl însoțea, pe o noapte în care ploua cu găleata, a căzut în minile unei patruli de grăniceri cehoslovaci. Pentru încercare de trecere frauduloasă a graniței a fost condamnat la o lună închisoare. Acasă îl așteptau treburi urgente. Imediat după ce a părăsit celula, s-a și îndreptat spre graniță. De data aceasta pe cărări ascunse a pătruns în Ungaria, iar de acolo — tot pe ocolite — a pornit spre casă. Un cunoscut din Oradea — lucrător la căile ferate — cu care ținea legătura, a încercat să-l strecoare pe la Episcopia Bihorului. Acest lucru nu a fost posibil, și atunci, cu îndrăzneala care îl caracteriza, a luat-o de-a dreptul peste cîmp, ajungînd cu bine la destinație.

Unul dintre frații săi era șofer pe un autoturism. La nevoie, conducea și Bikás, aducînd astfel mari servicii partidului la București. Se povestește că în 1929, pentru o adunare sindicală ilegală, ținută într-o casă de pe șoseaua Chitilei, Mauriciu

Encsel a transportat cu mașina la locul indicat nu mai puțin de 60 persoane. Relatările lui Constantin Trandafirescu dau detalii asupra modului în care cei doi Encsel transportau delegații din provincie la casa conspirativă din strada Mitropolitul Grigore unde, în 1932, a fost ales Comitetul muncitorilor de la mine și transporturi.

O singură dată era să dea greș „șoferul” de pe „taxiul minune”. Prin anul 1932, transporta importante cantități de material ilegal. Odată a primit sarcina să mute o mașină tipografică dintr-un loc într-altul. Totul fusese pregătit și automobilul, încărcat cu o mare greutate, aștepta în garaj. Patronul nu știa nimic. Dimineața, cînd autoturismul, supraîncărcat, a dat să pornească, patronul a observat că motorul se cam opinteste. La insistențele sale de a opri, Mauriciu a mărit brusc viteza, strigîndu-i din mers: „Are ceva la motor”.

Și totul s-a sfîrșit cu bine...

Viața va fi foarte prețioasă după victorie

Un important rol a avut Bikás în cadrul Ajutorului roșu — organizație de masă condusă de partid, care avea ca obiectiv principal sprijinirea pe diverse căi a celor din închisori și a rudelor acestora. A fost ales mai întîi în Comitetul local București, apoi în Comitetul central. Organizația trebuia să asigure apărarea celor arestați în fața instanțelor judiciare. În acest sens el a ținut o strînsă legătură cu Lucrețiu Pătrășcanu, cu care se întâlnea deseori în locuința sa sau în cele ale fraților săi.

Merite importante a avut Mauriciu Encsel în organizarea amplelor acțiuni din 1929, pentru amnistierea deținuților politici. Omul care simțise pe propria sa piele ce însemnau sbririi Siguranței, dovedea multă sensibilitate față de suferințele tovarășilor săi. De aici marea pasiune și dăruire cu care a activat în această organizație. Un tovarăș de luptă — Lăb Martin — povestește că a învățat multe din felul de comportare a lui Mauriciu, pe care îl întâlnea adesea în locuințele conspirative. „Un asemenea om e greu de uitat. Oamenii îl simțeau că-i de-al lor”. Altul îl caracterizează în felul următor: „Era ca un părinte. Totdeauna vesel și binedispus. Cînd vreunul, într-o clipă de entuziasm declara: «Sînt gata să-mi dau și viața pentru cauza partidului» — el replica: «De acord, dar e bine să-ți o salvezi, căci va fi prețioasă după victorie»”.

În marile acțiuni greviste de la „Der-mata” și în mișcarea de masă din 1933 de la C.F.R. Cluj, într-o deplină solidaritate au luat parte muncitorii români, unguri, germani, sârbi și de alte naționalități. Mauriciu Encsel era convins că numai uni-rea tuturor obidiților într-o singură mare armată a revoluției va pune capăt sărăciei și vrajbei.

O bună parte a muncii sale de partid și-a desfășurat-o în mijlocul populației sârbe din Banat. În acest colț de țară, unde alături de români, munceau și su-fereau din greu oameni aparținând altor naționalități, numele lui Bikás era rostit cu respect.

... Și, într-o zi a „căzut”. Era 5 iulie 1933. Un alt tovarăș al său deluptă pove-ștește întâmplarea: „Femeia care aducea cu regularitate material de propagandă a coborât, în ziua aceea, înainte ca trenul să fi intrat în gară. Cu toate acestea a fost observată de un polițist care, bănuitor a reținut-o. Când a văzut pe ea pus mîna, și-a «declinat competența». Oamenii Si-guranței ascuși pe aproape, așteptau. Și, din nenorocire, de data aceasta, angre-najul conspirativ n-a funcționat bine. Bikás a căzut în capcană. S-a luptat cu cei care încercau să-l prindă. S-au tras focuri de revolver și în cele din urmă a fost imobilizat. În câteva ore, tot orașul Timișoara știa că Bikás a căzut în mîinile Siguranței”.

Din ceea ce s-a petrecut în spatele gra-țiilor se cunosc numai frînturi. Gardianul cu nr. 38 al închisorii din Timișoara se lăuda că Encsel Mauriciu fusese omorît printr-o lovitură dată în cap. Tovarășii săi de luptă, care după citeva zile au tre-cut prin aceeași celulă, au găsit o inscrip-ție trasată cu sînge pe pîrciul de ciment care ținea loc de pat: „Tovarășe, nu tră-da!” Era scrisul lui...

În zilele acelea, comisarul Toma le spunea deținuților: „Pe patul ăsta a crăpat secretarul vostru. Aici o să muriți și voi!”.

Versiunea oficială lansată de autorități, că Mauriciu Encsel ar fi trădat și apoi s-ar fi spînzurat, era o odioasă înscenare. Și astăzi dacă intră cineva în celula aceea, vede că acolo un om nu se putea spînzura. Gratiile ferestrei erau mult prea sus... Numeroase manifeste ilegale au demascât crima. **Scîntela** din august 1933, în artico-lul **A fost asasinat tovarășul Encsel**, arăta: „Partidul Comunist Român pierde — prin asasinarea tovarășului Encsel, pe unul dintre luptătorii săi hotărîți și devo-țați”. El a fost unul dintre acei revolu-ționari de profesie care — după cum spu-nea Lenin — dau activității lor revoluțio-nare toată viața lor. Articolul amintit preciza în încheiere: „Masele muncitoare de la orașe și sate nu vor lăsa nerăz-bunată asasinarea tovarășului Encsel!”.

o Clio anunță o Clio anunță o Clio anun ■ Tezaur arheologic dintr-un trecut milenar

Sub auspiciile Comitetului chinez pentru organizarea Expoziției descoperirilor arheologice și a Oficiului pentru organizarea expozițiilor din cadrul C.C.E.S., în baza acordurilor încheiate între Republica Socialistă România și Republica Populară Chineză, capitala țării noastre găzduiește în sălile Muzeului de Artă al R.S.R., din luna decembrie 1973, expoziția: Descoperirile arheologice ale Republicii Populare Chineze.

Sînt prezentate publicului român o parte din rezultatele săpăturilor arheologice recente, efec-tuate în mai multe provincii ale R.P. Chineze, în urma cărora au fost scoase la lumină nenumărate vestigii de o importanță deosebită pentru studierea și cunoașterea istoriei poporului chinez.

Întîmpinată cu un deosebit interes și în celelalte capitale europene în care a fost organizată în anul 1973 (Paris și, respectiv, Londra), expoziția constituie, atît pentru specialiști cît și pentru marele public din țara noastră, un binevenit prilej de a lua contact cu măturile multor milenii de istorie și civilizații chineză, evocate prin intermediul celor 221 exponate aparținînd perioadei sec. V î.e.n.-sec. XVII e.n. și provenite din 16 provincii ale R.P. Chineze.

Un străvechi clopot din bronz și un paravan de lac măiestrit sculptat; o broderie cu amănunțime jucuri de culori și o simplă faurîrie; un straniu giulgiu cusut din plăcuțe de jad, semeț și solitar ca o armură medievală și o statueta reprezentînd doi jucători de table împietriți în așteptarea unui ne-aruncat zar; citeva pere carbonizate și o impresionantă eșarfă mortuară dintr-o țesătură policromă de mătase, datînd de peste 2000 ani (vezi policromiile din nr. 10/1973 al revistei Magazin istoric); toate aceste exponate originale sînt admirate și prețuite de vizitatorii expoziției.

Îndul privorului se îndreaptă evocator către mîinile celor care, neștiți, cu talentul și dă-ruirea artiștilor desăvîrșiți, au creat acest inestimabil tezaur de civilizație.

„Nu vreau nici bogăție, nici glorie, de loc! Cîsă opresc doar timpul, cu-ai lui dragoni de foc!”, rostește, pe la mijlocul sec. VIII e.n., poetul Li Tai-pe. Dorința i-au îndeplinit-o cu prisosință semenii săi, înaintașii ei urmași, care, fără a stăvilii curgerea firească a timpului în istorie, au extras din eferemul trecătoare clipe semnul de viață al celui mai autentic creator — poporul — trecîndu-l, prin artă, eternității.

I. LĂCUSTĂ

„VOM CONVINDE PE POPOR SĂ CEARĂ ȘI SĂ VREE...”

Deceniile 8-9 ale secolului trecut se înscriu ca una din cele mai importante perioade ale vechii noastre mișcări socialiste. Militanții români s-au remarcat în domenii din cele mai diferite: politic, publicistic, propagandistic sau organizatoric, o vastă activitate, desfășurând în direcția însușirii și popularizării literaturii marxiste. „Ideile de bază ale întemeietorilor socialismului științific, Marx și Engels — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvântarea rostită la Adunarea festivă consacrată împlinirii a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare — au pătruns în România în mod nemijlocit la puțin timp după apariția lor și au cunoscut o largă răspândire prin publicarea în limba română a unor lucrări ca: Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință, Originea familiei, a proprietății private și a statului, Manifestul comunist, Capitalul și altele. În felul acesta, militanții socialiști, partea înaintată a proletariatului român, au putut veni în contact direct cu gândirea cea mai avansată a epocii, cu teoria socialismului științific”.

Printre principalii protagoniști ai acestei rodnice activități s-a aflat și Ioan Nădejde, unul dintre primii traducători în limba română ai lucrărilor lui Marx și Engels. Scrisoarea inedită pe care o publicăm mai jos, trimisă de Nădejde unui prieten aflat la studii în străinătate, cuprinde referiri la activitatea propagandistică, politică și organizatorică a socialiștilor români în anul 1886. Din document se desprinde faptul că lucrările întemeietorilor marxismului reprezentau, pentru Nădejde și prietenii săi de idei, autentice instrumente de cunoaștere și înțelegere a mecanismelor vieții social-politice din România acelor ani.

Marin FLORESCU

„Prietene,
Întîi ȧră-mă că n-am răspuns la timp, dar am fost foarte ocupat cu treburile. Acum prind prilejul din zbor.

În privința criticii lui Gherea mi se pare că te înșeli¹. Cum, nu e adevărat că un om moralmente superior celor de rînd va afla mai degrabă părțile păcătoase ale organizației sociale? Apoi dacă omul va fi artist, dramaturg, comic, prin urmare merit a lavi retele prin reducerea lor la ridicul, apoi zic nu va fi el mai în stare decît alții a rîde mai tare, a rîde tocmai de ce trebuie de ris, a rîni mai grozav pe cei ce trebuie de luat în ris. Se înțelege că presupunem și talent artistic și superioritate intelectuală și morală. Un artist cît de talentat, dacă va fi însă reacționar va rîde și va găsi ridicule primele încercări ale unor lucrări care sînt la începutul dezvoltării lor, căci toate începuturile sînt grele. Aș putea formula cugetarea lui Gherea în următoarea comparație: Artistul progresist va privi cu simpatie încercările copilului care acum se învață a îmbla și dacă-l va vedea căzînd, fie cît de ridicul, se va sili să-l ajute, nu să-l facă de abaz [?] [?]. Va rîde însă de ultimele încercări ale unui moșneag hodorigit care se va încerca să-și păstreze oareșicare puțință prin [...] alte excitante. Firește, vorbesc de comedii; despre artistul tragic, va fi altă chestie. Eu cred că risul comic nu cere numai talentul de a face spiritul găsînd legături de coaj ă l'âne*.

Despre evrei, spun numai alții că, fie cum ar fi muncitorii evrei, alții nu-s mai buni; noi trebuie să fim pentru dînșii; muncitorii de orice nație vor găsi în noi apărători și frați; apăsătorii, lipitorile, de orice nație și religie — dușmani.

În privința bagajului radical², răspund că nouă puțin ne pasă dacă radicalii au primit ori nu multe din punctele noastre. Deosebirea este că radicalii vreau să hărăzească

1) Frunțașul socialist Ioan Nădejde se referă la polemica declanșată, în iunie 1886, de C. Dobrogeanu-Gherea în paginile revistei socialiste *Teșene Contemporanul*, împotriva concepțiilor idealiste promovate de către Titu Maiorescu în domeniul esteticii și criticii literare.

2) Ioan Nădejde se referă la Partidul Democrat-Radical, constituit în 1886, ca urmare a regrupării curentului liberal-radical încheiat în perioada anterioară în jurul cărurarului și omului politic democrat C. A. Rosetti, mort în 1883. Pe plan social-politic, radicalismul reprezenta interesele micii burghezii românești de la orașe, aflată într-un permanent conflict cu marea burghezie, care împreună cu moșierimea deținea și exercita întreaga putere politică în stat. Încă de la apariția Partidului Democrat-Radical, socialiștii s-au pronunțat — după cum reiese și din scrisoarea lui Nădejde — pentru apărarea finței politice a „partidei socialiste”. Ei au subliniat de nenumărate ori că ceea ce-i apropie de radicali sînt doar revendicările practice incluse în programul minimal de acțiune, iar ceea ce-i deosebește fundamental de aceștia este felul final: lupta pentru înlăturarea orînduirii capitaliste și înlocuirea ei cu societatea socialistă.

* „Între cocoș și măgar” — n.r.

asemenea reforme și poporul neînțelegându-le, se înțelege că nu sînt de vreun folos. Dacă ai da cea mai bună mașină unor oameni sălbateci, ce le-ar folosi? De aceea noi vom organiza muncitorii pentru apărarea acelor interese imediate ce le înțeleg ei singuri și să facem propagandă ca să-i facem să priceapă ce folos ar putea trage din votul universal, din alegerea magistraților, din despărțirea bisericii de stat, din organizarea producției prin popor și nu prin burghezii și apoi poporul organizat în partid distinct de cele de azi să ceară și să capete toate acele reforme. Atunci votul universal va fi în mîna maselor arma cea mai grozavă, atunci înarmarea poporului va lua cea de pe urmă amă din mîna burgheziei; alegerea magistraților și organizarea școalelor va lua pe celelalte. Vezi deci că noi dăm poporului căi legale⁵ pentru a lua țara în mîna sa, pentru a-și realiza bunăstarea ei singur. Mă mir cum de ai scris că noi cerem despărțirea bisericii de stat, cînd ar trebui să o ceară muncile! Nu spunem împede în program că nu noi cerem, ci vom îndemna și vom convinge pe popor să ceară și să vrea realizarea acestor puncte? [...].

Pentru lista de cărți socialiste e cam greu; vrei lucruri ce nu prea sînt cu puțință, dar voi face toate chîpșurile. Deocamdată dacă ai cetit Ce vor socialistii? și Carl Marx și economiștii și le ai admîși, poți zice că ești socialist; dacă sînt puncte obscure ar trebui să citești asupra aceluia și atunci am putea recomanda; oricum puncte: Duhrings Umwälzungen der Wissenschaft⁶ de Fr. Engels; Ursprung des Privateigentums, der Familie und des Staats⁷, Fr. Engels; Bauernkrieg⁸, Fr. Engels; Kommunistisch Manifest⁹ von K. Marx und Friedrich Engels; Die Frau und der Sozialismus¹⁰ von A. Bebel; Parlamentarismus von Lothar Mayer; Cours d'économie sociale¹¹ par Lafargue; Conferințele¹² (V) ale lui G. Deville; cu acestea ai avea completă teoria marxistilor.

Am uitat să zic ceva de impersonalitatea lui Maiorescu, dar venerabilul se contrazice singur. Și e evident că artistul nu poate să nu puie pecetea individualității sale pe operele ce comite.

Despre atacul împotriva Convorbirilor că vegetează mi se pare că n-ai ce zice. Nu-i vorba că n-au făcut nemica, dar n-au făcut ce puteau face cu puterile intelectuale și materiale de care dispuneau.

Salutare, I. Nădejde".

Adoptarea de către mișcarea socialistă a tacticii legale de luptă a fost o consecință a condițiilor interne în care aceasta a activat. În România modernă, cu toate mîsurile repuse ale claselor dominante și ale aparatului de stat, mișcarea socialistă a putut să-și desfășoare legal activitatea. Prezența, însă, în conducerea mișcării socialiste a unor elemente nelegale de proletariat, înconsecvențe din punct de vedere politic și ideologic a făcut ca activitatea legală a mișcării să se restrîngă mai cu seamă la propagandă în direcția educării socialiste a muncitorilor și la lupta pentru obținerea votului universal, manifestări cărora le-a fost acordată o pondere prea mare în ansamblul activității socialistilor, alții înainte de crearea, în 1893, a P.S.D.M.R., cîi și în timpul activității sale.

- 4) În intenția de a evidenția superioritatea de concepție și de conținut a programului practic al „partidului muncitorilor” față de preconciziile programatice vagi și înșelătoare ale Partidului Democrat-Radical, Ioan Nădejde reproduce, cu destulă aproximație, cîteva dintre revendicările practice imediate cuprinse în programul marxist Ce vor socialistii români? publicat în 1886 de C. Dobrogeanu-Gherea.
- 5) Este vorba de lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea publicată în 6 numere succesive ale Revistei sociale⁵, din 1884; examinează, în spiritul ideilor fundamentale cuprinse în Capitalul, o serie de categorii economice ca: marfă, valoare, muncă, forță de muncă, capital, rentă, profit, criza economică, plus-valoare și altele. În mod deosebit subliniază Gherea meritul incontestabil al lui Marx de a fi descoperit și explicat teoria plusvalorii, piatra unghiulară a economiei politice capitaliste.
- 6) Este vorba despre cunoscuta lucrare a lui Fr. Engels Anti-Dühring sau Domnul Eugen Dühring revoluționează știința, publicată la Leipzig în anul 1878. În ediție princeps lucrarea a circulat în România în perioada imediat următoare apariției sale, iar mai tîrziu, în anii 1891-1892, cîteva fragmente au fost traduse în limba română.
- 7) Este vorba despre importanta lucrare a lui Fr. Engels Originea familiei, a proprietății private și a statului, în traducerea germană corectă Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats, publicată la Zurich în 1884. Din inițiativa lui Nădejde, lucrarea a fost tradusă în limba română și publicată integral în șase numere consecutive ale revistei Contemporanul (nr. 17-24, din septembrie 1885 - mai 1886).
- 8) Referire la lucrarea lui Engels Războiul țărănesc german, publicată în 1850.
- 9) Manifestul Partidului Comunist de K. Marx și Fr. Engels, care s-a bucurat de o largă audiență și circulație și în țara noastră, încă din perioada imediat următoare apariției sale. Conducătorii recoltării române din 1848 și în primul rînd Bălcescu, făcuseră cunosțind cu literatura socialistă. În scrierile și activitatea sa, Bălcescu a fost influențat de ideile Manifestului, el studiindu-se printre primii istorici careau ridicat conceptul luptei de clasă la rangul unui instrument de investigație istorică. Manifestul a fost tradus și tipărit în 1892 la Iași, de către Panait Mușoiu. Datorită epurării rapide, Mușoiu a tipărit o nouă traducere, iar Nădejde a efectuat o traducere, care a apărut în preajma deschiderii congresului de creare a partidului politic al clasei muncitoare din România (1893).
- 10) Lucrarea lui August Bebel Femeia și socialismul, publicată în 1879, cunoscută de socialistii români a servit, prin ideile sale, intensei campanii desfășurate de mișcarea noastră socialistă și muncitorească pentru emanciparea femeii, campanie în care un rol important l-a jucat Sofia Nădejde.
- 11) Lucrarea frunțușului socialist francez Paul Lafargue Cours de économie sociale, a apărut la Paris în anul 1884; a fost binecunoscută militanților revoluționari din țara noastră, de vreme ce Nădejde o recomandă prietenului său aflat la studii în străinătate.
- 12) Nădejde are în vedere ciclul de expuneri făcute de publicistul social-democrat francez Gabriel Deville: în cadrul organizațiilor Partidului Muncitoresc Francez, pe marginea lucrării Capitalul, vol. I, de K. Marx, în scopul propagării, la nivel accesibil, a principalelor teze ale economiei politice marxiste.

GHEORGHE CRISTESCU:
10 octombrie 1882 - 29 noiembrie 1973

CETĂȚEAN ȘI TRIBUN REVOLUȚIONAR

10 octombrie 1898: Gheorghe, fiul lui Cristescu din Copaciu, județul Vlașca, împlinea 16 ani. Venise din București, unde fusese dat să-și năvețe meserie, să-și sărbătorească ziua de naștere, cit și calificarea lui ca lucrător plăpumar.

Casa sa părintească din Copaciu era binecunoscută de săteni. Țăranii veneau aici să se consulte cu tatăl tinărului, veteran din războiul 1877-1878, pe al cărui piept strălucneau numeroase decorații. Veteranul vorbea sătenilor despre lupta socialistă. În acea vreme, la sate luaseră o mare răspindire cluburile socialiste. Tinărul Gheorghe asista mîndru la activitatea tatălui său, care în discuțiile cu țăranii folosea același limbaj pe care îl auzise și el, la București, la diverse adunări socialiste. Intra și el în vorbă cu țăranii, povestindu-le cum luptă proletarii.

Așa a început Gheorghe Cristescu, la vârsta de 16 ani, să-și lege preocupările de mișcarea socialistă revoluționară. A pășit apoi în rîndurile mișcării muncitorești, alături de I.C. Frimu, C. Mănescu, M. Gh. Bujor, Otto Călin, Dimitrie Marinescu, C. Popovici etc.

Conferințele din 1907, a cercurilor socialiste „România muncitoare” și a sindicatelor, l-au ales în

Comitetul de conducere a Uniunii socialiste, iar cea din 1908 în conducerea Comisiei generale a sindicatelor. Din acel moment, timp de decenii a făcut parte din conducerea organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare.

Gheorghe Cristescu a fost un tribun proletar dotat cu talent oratoric și cu un excepțional simț de agitație de mase. Cuvîntările sale, presărate cu proverbe și vădînd un dezvoltat simț al umorului, se bucurau de o largă audiență. Numele său a devenit cunoscut în Capitală, apoi în întreaga țară; în campania electorală din 1912, P.S.D. i-a propus candidatura pentru Parlament.

În timpul războiului, împreună cu I.C. Frimu, Alecu Constantinescu și alți lideri socialiști, a rămas în București sub ocupația militaristilor germani și austro-ungari, pentru a organiza și conduce lupta de rezistență împotriva trupelor străine. Partidul Socialist, deși i se interzisese activitatea, fiind singura organizație politică ce a întreprins o asemenea acțiune în zona ocupată. Arestarea grupului conducător, în frunte cu Gh. Cristescu și I.C. Frimu, la 1 mai 1918, și condamnarea lor de către Tribunalul militar german a stîrnit vii pro-

teste în multe țări europene.

În condițiile avîntului revoluționar din anii 1918-1920, Gheorghe Cristescu a militat cu toată energia pentru transformarea Partidului Socialist în partid comunist. În vara lui 1920, împreună cu Eugeniu Rozvan, Ion Fluieraș, C. Popovici, Alexandru Dobrogeanu-Gherea și David Fabian, a făcut parte din delegația care a vizitat Rusia Sovietică pentru a studia realitățile din primul stat socialist și a discuta problema aderării la Internaționala Comunistă. Cu acest prilej a avut loc istorica întîlnire și convorbire a delegației române cu V.I. Lenin și cu alți conducători sovietici.

După congresul P.C.R. din mai 1921, de la tribuna căruia prezentase principalele rapoarte, Gheorghe Cristescu a îndeplinit sarcinile de secretar general al partidului, funcție pe care a deținut-o pînă la Congresul III, în toamna anului 1924. Pînă în 1926-1927 a continuat să funcționeze ca membru al C.C. al P.C.R. și al Comitetului executiv al Internaționalii Comuniste, iar din 1928 a făcut parte din conducerea Partidului Socialist-Unitar, din conducerea Blocului Muncitoresc-Țărănesc și a altor organizații legale de masă.

O parte
din membrii
delegației
care,
în 1920,
a vizitat
Rusia
Sovietică:
rîndul din față,
în centru —
Gh. Cristescu;
în rîndul doi,
primul
din stînga —
I. Fluieraș;
al treilea
din stînga —
C. Popovici,
înconjurări
de gazdele lor
vieneze
frații Hoppe
și soțiile
acestora
(fotografia
a fost făcută
la Viena,
în timp
ce delegația
se afla
în drum
spre Moscova)

Prodeat,
septembrie,
1929:
împreună
cu
militantul
socialist
Constantin
Popovici

Deși a fost deputat în Parlament doar în 1919-1922, numele lui a continuat decenii de-a rîndul să fie amintit în dezbaterile parlamentare, fie atunci cînd partidele burgheze se coalizau în fața „pericolului comunist”, fie cînd, luptîndu-se între ele, Partidul Liberal și grupările de dreapta acuzau partidele și grupările mai democratice de a fi sub „influența comuniștilor” lui Gheorghe Cristescu. Personalități științifice, culturale și politice, democratice s-au solidarizat cu el ori de cîte ori se afla pe banca acuzaților, în fața tribunalelor militare*.

Gh. Cristescu a militat consecvent pentru lichidarea disensiunilor din cadrul mișcării muncitorești, pentru unitatea de acțiune, pentru progres social și socialism.

La bătrînețe, Gheorghe Cristescu a avut fericirea să vadă înlăptuit visul de aur al clasei muncitoare, al poporului. Adeziunea sa deplină la politica P.C.R. și-a exprimat-o cu prilejul celei de-a 50-a aniversări a partidului. Cu acest prilej a arătat: „Am o mulțumire mare și o satisfacție deosebită cînd văd că tovarășul Nicolae Ceaușescu îndrumă politica partidului nostru pe aceeași linie pe care a avut-o mișcarea noastră muncitorească întotdeauna, căutînd să se adapteze neconștient la condițiile concrete care s-au ivit în decursul frămîntărilor noastre istorii”.

1 decembrie 1973. Miile de cetățeni ai Bucureștilor l-au condus pe cetățeanul și tribunul revoluționar Gheorghe Cristescu pe ultimul său drum. La Monumentul eroilor luptei pentru eliberarea patriei, pentru socialism, el odihnește alături de tovarășii cu care a luptat pentru cauza căreia și-au închinat cu toții întreaga lor viață.

N. G. MUNTEANU

* Vezi Magazin istorie, nr. 5/1971.

CRUCIADĂ ÎN EUROPA

**Memoriile comandantului-șef
al forțelor anglo-americane
pe fronturile din Africa de Nord,
Italia, Europa Occidentală**

DAVID DWIGHT EISENHOWER

Noiembrie 1942-mai 1943.

**În acest interval
forțele aliate debarcate
în Africa de Nord (operațiunea „Făclia“)
înfrâng trupele axei
dispușe în sudul Mediteranei.
Al doilea episod al memoriilor
Eisenhower¹**

**prezintă desfășurarea campaniei în Tunisia
care a dus la capitularea
diviziilor germano-italiene
din Africa.**

„Făclia“ arde pînă la capăt

La 8 noiembrie 1942, o dată cu cele 650 nave care acostaseră la țarmurile Africii de Nord franceze, „Robert sosise“³. Dar nu toate calculele efectuate în timpul pregătirii „Făcliei“ s-au dovedit corecte. Mai ales au apărut vicile ascunse ale calculelor întemeiate pe premise politice greșite. Este revelatoare, din acest punct de vedere, remarcă generalului Eisenhower: „Principiul fundamental pe care a fost concepută expediția se întemeia pe speranța că forțele franceze, oficialitățile și populația nord-vestului african vor permite intrarea noastră fără luptă și ni se vor alătura în războiul împotriva Germaniei“. Urmarea acestei prezumții, construită în mare măsură pe informațiile furnizate de Robert Murphy, a fost insistența ca, în faza inițială, întreaga operațiune să aibă o „fațadă americană“, dat fiind puternicul antagonism dintre Marea Britanie și regimul de la Vichy. Astfel, în sectorul Alger, unde forța expediționară era preponderent engleză, intrarea în scenă a Armatei 1 britanice și preluarea comenzilor de către generalul-locotenent Kenneth A.N. Anderson, trebuiau să fie efectuate numai după ce Divizia 34 americană ar fi deținut ferm orașul. Se presupunea că în acest mod vor fi eliminate reticențele autorităților, care reprezentau regimul marșalului P. Pétain. Mai mult, diplomația americană a insistat ca generalul Charles de Gaulle, care se afla în fruntea Comitetului național francez de la Londra și care la 18 iunie 1940 lansase celebrul său apel la Rezistență, să fie ținut de-o

parte. Americanii se autoconvinseseră că participarea lui de Gaulle ar fi stîrnit opoziția comandanților garnizoanelor franceze, deoarece dacă acesta „era un francez loial, atunci ei trebuiau să se considere niște lași“.

În dimineața zilei de 8 noiembrie, premierul W. Churchill l-a invitat pe generalul de Gaulle să-i facă o vizită la amiază. Întrevederea, la care asista și ministrul de Externe, A. Eden, s-a desfășurat într-o atmosferă încordată. Churchill l-a adus la cunoștință că, de cîteva ore începuse operațiunea „Făclia“; că la insistența americanilor „«Francezii liberi» sînt excluși“ și că generalul Giraud se afla la Gibraltar, urmînd să preia, de îndată ce va fi posibil, comanda forțelor franceze dislocate în Africa de Nord-Vest.

Nici 24 ore nu trecuseră de la debarcare și Eisenhower s-a convins că Giraud nu putea exercita vreo influență. Dar la Alger se afla în acel moment, printro întîmplare, amiralul F. Darlan⁴. Autoritățile americane au început de îndată convorbiri cu acesta, în vederea ralierei forțelor franceze. Dar chiar din prima zi a debarcării, în timp ce capetele de pod erau consolidate, Hitler a ordonat declanșarea operațiunii „Attila“⁴. A doua zi Führerul l-a convocat, la München, pe ministrul de Externe al Italiei, contele G. Ciano și l-a comunicat asentimentul pentru acaparea imediată a Corsicei și

1) Vezi Magazin Istoric, nr. 1/1974.

2) Hitler era convins că scopul concentrării navale anglo-americane din apropierea Gibraltarului îl constituia o debarcare în spatele forțelor lui Rommel la Tripoli sau Benghazi. La 6 noiembrie Goering, care comanda aviația germană, a avut următoarea convorbire cu marșalul Kesseling, comandant-șef al sectorului sud, cu sediul la Roma:

Goering: După părerea mea ei vor încerca să debarce în Corsica sau Sardinia, la Derna sau Tripoli.
Kesseling: Mai probabil debarcarea va fi într-un port nord-african.

Goering: Da, dar nu într-unul francez.

3) Născut în 1881. Comandant al flotei franceze (1936-1940). Colaborator apropiat și succesori desemnați al lui Pétain (1940-1942). După ce deținuse funcția de prim-ministru (februarie 1941-aprilie 1942), a trecut la comanda forțelor armate, post în care l-a surprins debarcarea în Africa de Nord franceză.

4) Ocuparea teritoriului metropolitan francez rămas după armistițiul sub jurisdicția autorităților de la Vichy. În urma acestei operațiuni, întreaga Franță a fost ocupată de Wehrmacht, iar flota franceză de la Toulon, pentru a nu fi capturată, a fost sabordată. Primul ministru al regimului de la Vichy, Pierre Laval a fost convocat de Hitler la München, odată cu Ciano. În timp ce Laval fuma în anticameră și discuta cu persoane de mîna a doua, Hitler a dat ordinul de ocupare a întregii Franțe. Atît Laval, cît și Pétain au aflat de acest ordin a doua zi (11 noiembrie 1942), în momentul cînd trupele germane trecuseră de acum linia de demarcație.

Tunisiel, pe care Mussolini o revendicase încă de la începerea celui de-al doilea război mondial. Forțele blindate germano-italiene au pătruns, la 14 noiembrie, în Tunisia. Între timp, însă, americanii ocupaseră, în Algeria, Bône (Anaba), iar englezii, în Libia, Tobruk.

Pertractările cu Darlan au stîrnit un val de frămîntări în cercurile politice și o puternică ostilitate în rîndurile opiniei publice din Marea Britanie și Statele Unite. La Londra, Camera comunelor s-a întrunit într-o ședință secretă pentru a discuta situația. La 17 noiembrie, Churchill i-a telegrafiat lui Roosevelt: „Noi nu putem trece cu vederea serioasele prejudicii politice pentru cauza noastră, nu numai în Franța, dar și în întreaga Europă, creînd sentimentul că am fi dispuși să tratăm cu quislingii⁵ locali”. În aceeași zi Roosevelt a declarat la o conferință de presă că „aranjamentul” cu Darlan este „numai un expedient temporar, justificat doar de constrîngerea bătăliei” (în desfășurare). La 24 decembrie, Darlan a fost asasinat în condiții obscure de către un tânăr ofițer francez și turtuna politică iscată de tratativele la care participa s-a potolit.

Churchill și Roosevelt au văzut în buletinele soșite din Africa de Nord semnele viitorului. În aceeași zi de 19 noiembrie, în care trupele sovietice începuseră la nord-vest de Stalingrad o uriașă contraofensivă, Roosevelt i-a propus lui Stalin o înțîlnire în trei, în vederea coordonării viitoarelor acțiuni. În același sens i s-a adresat lui Churchill. Schimbul de scrisori a continuat și în luna decembrie. Între timp, la 11 decembrie, s-a încheiat prima etapă a bătăliei Stalingradului, după joncțiunea trupelor sovietice în zona stației de cale ferată Krivomuzghinskaja. Stalin s-a arătat reticent față de participarea la o conferință, invocînd ofensiva în plină desfășurare. Din cu totul alte motive s-a opus Churchill, unei înțîlniri în trei. La 12 decembrie i-a scris lui Roosevelt: „Singura întrebare pe care ne-o vor pune rușii sau singura care contează pentru ei va fi: veți realiza al doilea front în 1943, cînd și cu ce forțe?”. De aceea a insistat ca înțîlnirea să se desfășoare în doi, cu participarea conducătorilor militari britanici și americani.

Prima zi a noului an 1943 a coincis cu începerea ultimei etape a bătăliei de la Stalingrad. Cu fiecare zi ce trecea, devenea tot mai evident că gruparea de trupe încercuite de către armata sovietică nu mai avea scăpare. La 13 ianuarie, cînd

ofensiva de la Stalingrad se apropia de apogeu, Stalin i-a scris lui Roosevelt pentru a-i cere lămuriri asupra cauzelor pentru care operațiile din Africa fuseseră frînate.

Acalmia de pe frontul nord-african se datoră mai puțin unor cauze de ordin militar local și mai mult noii runde de dispute strategice anglo-americane, prilejuate de pregătirea dosarelor înțîlnirii Roosevelt-Churchill, stabilită să se deschidă la Casablanca. Strategii americani continuau să considere Mediterana un cîmp de bătălie temporar, care odată realizat, urma să se treacă la „război”, respectiv la concentrarea trupelor pe insulele engleze în vederea atacării Germaniei. Șefii de stat major britanici insistau însă pentru continuarea „Faciei” în vederea scoaterii Italiei din război și atragerii Turciei de partea aliaților.

Strategiile divergente și modul în care urmau să fie înfruntate au format obiectul unei extrem de atente pregătiri la Londra. Churchill a indicat șefilor de stat major „să nu-i preseze pe americani, sau să-i forțeze pentru a obține un acord, ci să cîștige timp, picurînd apă peste piatră”. El a spus că va adopta o linie similară în convorbirile cu Roosevelt. Luînd în considerare pozițiile probabile ale americanilor, britanicii trebuiau să împingă discuțiile spre un compromis care să prevadă curățirea coastelor nord-africane de forțele germano-italiene și ocuparea de către anglo-americani a Siciliei, în vederea „asigurării căii de transport prin Mediterana”.

„Symbol”, denumirea de cod a conferinței de la Casablanca, a început în seara de 14 ianuarie 1943, într-un secret desăvîrșit, într-o suburbie a marelui oraș marocan, unde, într-o oază de palmieri din vecinătatea oceanului de peruză, autoritățile americane rechiziționaseră Hotelul Anta și vilele înconjurătoare. Întreaga zonă era împrejmuită cu sîrmă ghimpată, soldați de gardă și tunuri în stare de alarmă, iar deasupra ei zburau neconcentri avioane de luptă. În linii mari, convorbirile au urmat scenariul pregătit la Londra⁶. La 18 ianuarie s-a hotărît ca planurile strategice pentru 1943 privind Germania să urmărească: operațiuni în nordul Africii prin care să fie amenințate sudul Europei, Insulele Dodecanez, Grecia, Creta, Sardinia și Sicilia, a cărei capturare a și fost hotărîtă. În același timp vor fi pregătite forțe de debarcare în Anglia în vederea traversării Canalului „în cazul în care puterea Germaniei în Franța va scădea, fie în urma retragerii

5) Majorul norvegian Quisling, fost ministru de Război, a jucat un rol important în facilitarea invadării țării sale de către Germania. În timpul ocupației a fost prim-ministru. Executat la Oslo în 1945. În timpul celui de-al doilea război mondial, termenul de „quisling” era sinonim cu trădător, colaboraționist al naziștilor.

6) R. Murphy avea să noteze: „eCompromisul a fost adoptat. El a fost menit să convingă pe americani reticenți de a accepta strategia care i-a imobilizat mai mult de doi ani să lupte în această tradițională sferă de influență britanică”

Infringerea hitleriștilor la Stalingrad și ofensiva victorioasă a eroicei armate sovietice a condus o cotitură în desfășurarea războiului

trupelor ei, fie din cauza unei prăbușiri interne”.

Conferința de la Casablanca a examinat și hotărât acțiunile împotriva Japoniei, a dat prilejul, la insistențele Statelor Unite, la o împăcare de ochii lumii între generații de Gaulle și Giraud. În ultima zi a conferinței, duminică, 24 ianuarie, Roosevelt a declarat unui grup de corespondenți militari, adunați ad-hoc: „Eliminarea mașinii de război germane, japoneze și italiene înseamnă capitularea necondiționată a Germaniei, Italiei și Japoniei”.

În timpul conferinței, Roosevelt i-a cerut lui Eisenhower să precizeze data când vor putea fi încheiate operațiunile din Africa împotriva axei. Răspunsul a fost prompt: 15 mai. La „Symbol” s-a stabilit ca Armata 8 britanică, care înainta de la Tripoli spre sudul Tunisiei, să treacă în subordinea lui Eisenhower. De asemenea, Statul major combinat l-a desemnat pe acesta, comandant suprem al operațiunii „Husky” (debarcarea în Sicilia).

Martoră a unor strategii divergente, conferința de la Casablanca s-a încheiat prin definirea de obiective pe termen scurt, acceptabile pentru ambele părți: în Mediterana, Sicilia, iar în Pacific, teritoriile

din sudul său. N-a fost elaborat nici un plan pe termen lung pentru infrângerea puterilor axei. Aceste probleme au rămas deschise pentru negocieri ulterioare. Generalul Albert Wedemeyer persifla rezultatele ca fiind o „pierdere a pantalonilor” de către strategii militari americani, din rindul cărora, de altfel, făcea parte. Pentru Churchill lucrul cel mai important era că trupele americane din nordul Africii rămăneau în Mediterana, că opinia lui Marshall de a nu se lua nici un alt angajament în afara ocupării Siciliei putea fi răsturnată de avalanșa evenimentelor și că, în consecință, răzgulul trebuia folosit pentru a dispune de toate mijloacele în vederea pătrunderii în Italia și Balcani. Americanii nu aveau nici un dubiu asupra acestor intenții. Era însă cert că deschiderea celui de-al doilea front rămănea înconjurată într-o nebuloasă.

Pentru Eisenhower, care încă de la 23 noiembrie își mutase cartierul general de la Gibraltar la Alger, ordinele primite în vederea scoaterii forțelor axei din Africa și debarcării în Sicilia erau clare. Acum ele trebuiau executate. „Făclia” urma să ardă pînă la capăt.

Eugen PREDA

CAMPANIA TUNISIANĂ

Un profit decisiv obținut în această perioadă a fost posibilitatea de a stabili întregul nostru sistem de comandă pe o bază permanentă și solidă, conform înțelegerii de la Casablanca. Toate forțele aeriene trecuseră sub comanda marelui aviației Tedder¹, al cărui adjuncți erau generalul Spaatz²; generalul Alexander³ fusese însărcinat cu conducerea forțelor armate terestre pe frontul tunisian. Eliberat de răspunderea uneia dintre armate, handicapat cu care generalul Anderson⁴ era nevoit să se implice, Alexander își putea concentra întreaga atenție asupra coordonării tactice zilnice.

Imediat după 1 martie l-am înlocuit pe Fredendall cu Patton în postul de comandant al Corpului 2. După cum îi informasem

și pe Fredendall nu aveam intenția să cer să fie retrogradat, nici să-i impun înfringerile de la Kasserine⁵. Responsabilitatea acelei săpătimini de neșansă, revenea multora, inclusiv mie. Morala Corpului 2 fusese însă zdruncinată și oamenii trebuiau stimulați. Nimeni în armată nu-l întrecea pe Patton în privința aceasta, în vreme ce, după părerea mea, Fredendall era mai potrivit pentru munca de instrucție în țară, decât pentru cea de comandant, pe frontul de luptă. L-am sfătuit pe generalul Marshall să-i încredințeze lui Fredendall comanda unei armate în Statele Unite, unde a devenit, de altfel, general-locotenent.

Conducerea energică a generalului Patton și severitatea disciplinei impuse de el și-au dovedit eficiența, și în scurt timp Corpul 2 a fost gata de atac. Trupele se călșiseră în luptă și învinseseră din experiență să acorde o mult mai mare importanță instrucției, disciplinei și rapidității în acțiune. Căutând, toate aerodromurile din est au fost recucerite și ocupate de aparatele noastre, câștigul acoperind astfel pierderile în tancuri, oameni și echipament.

Condițiile meteorologice și cele de teren, mult mai bune iarna, în deșert, decât în regiunea de nord, au

permis Armatei 8 a generalului Montgomery⁶ să avanseze spre vest, pentru a face joncțiunea cu flancul drept al dispozitivului nostru din Tunisia. Lupta principală trebuia să aibă loc pe linia Mareth⁷, o poziție defensivă construită în trecut de francezi de-a lungul frontierei tunisiene, unde ne așteptam să întâmpinăm o rezistență fermă din partea forțelor aiei. Pentru a-i veni în ajutor lui Montgomery, generalul Alexander ordonase Corpului 2 armată americană să-și concentreze forțele în regiunea Gafsa⁸ de unde să încerce o înaintare către est, pentru a-l obliga pe Rommel să-și retragă o parte cît mai mare din efectivul angajat pe frontul Armatei 8. Manevra a avut rezultatul dorit: pentru a-și apăra linia de comunicație pe care nu putea s-o lase expusă, Rommel s-a văzut nevoit să folosească în acest scop o parte considerabilă din trupe.

În seara zilei de 20 martie, generalul Montgomery era gata de atac. Lupta de pe linia Mareth a fost crîncenă. Printr-o manevră strălucită și rapidă de deplasare a trupelor în plină angajare, Montgomery a reușit să-l inducă în eroare pe inamic și să-l surprindă, obligându-l la o retragere precipitată spre nord. În scurt timp, flancul stîng al Armatei 8 s-a unit cu Corpul 2 al lui Patton, care înain-

- 1) Mareșalul aerului Arthur Tedder a fost, pînă la 11 ianuarie 1943, comandantul aviației militare britanice din Orientul Mijlociu. La 17 februarie 1943, o dată cu formarea comandamentului aerian al Mediteranei, a trecut în fruntea acestui comandament subordonat generalului Eisenhower numai pentru operațiunile din Africa de Nord-Vest.
- 2) Generalul maior Carl Spaatz, din aviația militară americană, a făcut parte din statul major al lui Eisenhower, unde a coordonat operațiunile aeriene. La 5 ianuarie 1943 a fost numit comandant șef al unităților aeriene anglo-americane în Africa de Nord-Vest. A deținut aceeași funcție o dată cu formarea, la 18 februarie, a Forțelor aeriene din Africa de Nord-Vest (N.A.A.F.).
- 3) Generalul Harold Alexander, comandantul șef al forțelor armate britanice din Orientul Mijlociu, a devenit, de la 19 februarie locțiitor al comandantului șef al teatrului de operațiuni din Africa (Eisenhower) și comandant al Grupului 18 armate din Tunisia.
- 4) General-locotenent K.A.N. Anderson, comandantul Armatei 1 britanice în Tunisia.

- 5) Localitate în sudul Tunisiei, în vecinătatea trecătoarerilor cu același nume. În cursul contraofensivei germane din februarie, tancurile din Afrika Korps au reușit să pătrundă prin trecătoare în urma unor evaluări greșite ale organelor de informații americane asupra direcției atacului principal. Generalul Fredendall și-a întemeiat notorietatea pe aceste informații. Situația a putut fi restabilită după lupte grele, desfășurate între 14 și 23 februarie.

- 6) Generalul B. L. Montgomery, învingătorul lui Rommel în bătălia din deșertul libian, fusese subordonat Comandamentului Orientului Mijlociu.
- 7) Localitate situată la sud-est de portul tunisian Gabes. „Linia Mareth” a fost construită în anul 1934-1939 între depresiunea Djerid și Mediterana.
- 8) Oraș în sudul Tunisiei, ocupat de Corpul 2 al Armatei S.U.A. la 17 martie.

tase vijelios spre est. În sfârșit, toate trupele noastre se aflau unite pe un singur front. L-am vizitat pe Montgomery curînd după lupta de la Mareth. Armata 8, condusă de el, avea o alcătuire foarte pestră, fiind probabil cea mai cosmopolită armată care a luptat în Africa de la Hannibal⁹ încôace. Ea îngloba, în afara unităților britanice, scoțieni, neozelandezi, indieni (inclusiv faimoșii Gurkhas, cu kuhuris lor, un fel de cușit încovoiat cu care decapitau dușmanul), polonezi, cehi, francezi liberi, australieni și sud-africani. Din nefericire, nu toți aveau să ajungă pînă în Tunisia. Cu Armata 8 veniseră și cîteva escadrile americane, primele care asistaseră la lupta din Africa împotriva germanilor și care participaseră la întreaga campanie, începînd de la El Alamein¹⁰.

Fricțiuni cu britanicii

Vrînd să taie calea germanilor care se retrăgeau din fașa lui Montgomery, generalul Alexander a lansat un atac la Fondouk¹¹, cu intenția de a-și croi prin defileul drum spre est, pînă la mare. La atac a participat flancul stîng al Corpului 2 american, dar întreaga operațiune era condusă de un comandant britanic. De altfel, singura divizie americană de care dispuneam era sumar instruită și, fiindcă fusese multe

săptămîni angajată în operațiunea de apărare a liniilor noastre de comunicație, nu avusese prilejul de a acționa ca unitate de sine stătătoare. Misiunea încredințată era dificilă și atacul a eșuat. Mai tîrziu, unitățile britanice au reușit să treacă prin defileu, dar fără mare folos, deoarece germanii avuseseră destul timp ca să se retragă în ordine spre nord. Generalul Sir John Crocker¹², comandantul Corpului britanic, a criticat sever, în fașa reprezentanților de presă, eșecul diviziei americane. A fost aproape singurul prilej de fricțiune între englezi și americani în perioada campaniei din Africa. Și el a fost cu atât mai regretabil, cu cît s-a dovedit pe deplin inutil. Ajutat de Alexander, am luat imediat măsuri pentru a pune capăt incidentului. Nimic nu crează mai des și mai ușor probleme între aliați, decît vorbăria inutilă, mai ales cînd este jignitoare. Cu ajutorul lui Alexander, i-am pus capăt. După cum se știe, în familie, cearta ia întotdeauna proporții exagerate.

Deși rezultatul atacului ne dezamăgise, retragerea precipitată a germanilor a redus linia frontului, elidînd astfel Corpul 2 care putea fi folosit în altă parte.

S-au iscat discuții, pînăndu-se întrebarea dacă acest corp de armată avea calitățile necesare pentru a participa la asaltul final. Statul major al lui Alexander era de părere că o mare parte din trupele respective trebuiau trimise înapoi în regiunea Constantine¹³ pentru o instruire suplimentară. Într-adevăr, pregătirea unora era necorespunzătoare. Totuși, Patton și cu mine nutream convingerea că acest corp putea lua parte la o acțiune ofensivă și că i se putea încre-

dea un sector important pe linia frontului. Soldații începuseră să fie din ce în ce mai supărați, nu atât din cauza felului în care erau tratați, cît mai cu seamă din pricina comentariilor jignitoare la adresa calităților combative ale americanilor, comentarii — emise inițial de prizonierii germani — care se răspîndiseră din vorbă în vorbă pe întreg teatrul operativ.

Am avut o întrevedere personală cu Alexander și am insistat ca întregul Corp 2 să fie folosit ca unitate combatană. Am adus mai multe argumente. În primul rînd, grosul forțelor armate terestre ale aliaților pentru a ține pe Germania în următoarele campanii, vor trebui recrutate din Statele Unite. Necesitatea unei instrucții pe scară largă era, așadar, evidentă. În al doilea rînd, în toate bătăliile anterioare, Corpul 2 fusese nevoit să lupte fragmentat în mici grupuri. Nu avusesse niciodată ocazia să-și măsoare forța ca unitate de sine stătătoare. În al treilea rînd, începînd din 1 martie, Corpul 2 își ridica case considerabil morale și avea dreptul să dea o probă pentru a dovedi atît propria lui competență, cît și cea a armatei americane.

Succesul ar fi întărit spiritul de unitate și le-ar fi dat americanilor sentimentul reconfortant de a-și fi făcut bine treaba, satisfacția meritată din plin după eforturile extenuante depuse pînă atunci în război. Numai printr-o victorie comună, obținută în egală măsură de ambele părți, se putea ajunge la o colaborare cu adevărat camaraderă. În sfîrșit, chiar și dorința soldaților de a participa la o operațiune în care, pentru prima dată, condițiile generale de luptă îi favorizau, era justificată. Victoria reală le-ar fi sporit elanul pentru încercările și mai grele prin care aveau să treacă.

Alexander a fost imediat de acord cu mine. El a

9) General caragînțiu (247-183 i.e.n.), unul dintre cei mai renumiți strategii ai antichității.

10) Localitate în Egipt, situată la vest de Alexandria, de unde la 23 octombrie 1942 a început ofensiva lui Montgomery, care a fost înconjurată de înfrîngerea trupelor axei din Libia.

11) Localitate lîngă trecătoarea cu același nume, de unde începe cîmpia de coastă tunisiană, pe calea de acces spre portul Souase. În timpul ofensivei germane din februarie s-a presupus că aici va avea loc atacul principal, ceea ce a dus la inutilă concentrare de forțe.

12) Generalul-locotenent J. T. Crocker comanda Corpul 9 britanic. A fost înlocuit la 30 aprilie 1943.

13) Nord-estul Algeriei.

propus, iar eu am aprobat, readucerea Corpului 2 din spatele Armatei 1 și plasarea lui în flancul nordic din fața Bizertei¹⁴. Această amplasare cerea o deosebită precizie în munca statului major, pentru a evita încălcarea liniilor de aprovizionare ale Armatei 1 britanice, dar statele majore ale lui Patton și Anderson au lucrat cu atîtă eficiență, încît nu s-a produs nici o încredințare. Școlile militare antebelice ar fi considerat această manevră de nerealizat. Planul elaborat cu migală de ceașornicar și controlul riguros al convoaielor, la întretărirea șoselor principale, i-au asigurat succesul.

Venise momentul să pcedeze la o nouă schimbare în comanda Corpului 2. Spre sfîrșitul lui februarie, mi se adăturase în calitate de „inspector” general Omar Bradley¹⁵. Pe lîngă calitățile sale personale remarcabile, O. Bradley dobîndise o mare experiență în cadrul luptelor din martie și începutul lui aprilie. Cauza determinantă a schimbării a fost eliberarea generalului Patton pentru a se întoarce la cartierul general al Armatei 7 în vederea finisării pregătirilor de invazie în Sicilia, invazie care trebuia să aibă loc scurt timp după sfîrșitul campaniei africane. Cauza secundară, dar pe atunci oficială, căci firește adevărul nu putea fi încă dezvăluit pe de-a-niregul, o constituia faptul că de acum înainte programul tactic al Corpului 2 prevedea mai mult utilizarea infanteriei decît a tancurilor, așadar înlocuirea la comandă a unui tehnician tanchist cu un expert infanterist era logică. Bradley a preluat comanda la 15 aprilie 1943, după ce o parte a Corpului 2 își ocupase poziția pe frontul de nord.

¹⁴ Port și bază navală în nordul Tunisiei.

¹⁵ Generalul-locotenent Omar N. Bradley l-a urmat generalului-locotenent G.S. Patton la comanda Corpului 2, de la 15 aprilie 1943.

Pentru mine războiul antihitlerist însemna o cruciadă

Între timp, generalul Montgomery își continuase înaintarea spre nord pînă la linia Enfidaville¹⁶, unde o rezistență puternică a inamicului îl imobilizase.

nea cîteva poziții în adîncime spre flancul său vestic în regiunile muntoase; prima noastră mișcare a fost lansarea unor atacuri pentru a-l obliga să se retragă spre marginea cîmpiei tunisiene. Atacurile au fost declanșate la 23 aprilie și s-au obținut înaintări satisfăcătoare de-a lungul întregii linii; coordonarea între aviație și infanterie era acum infinit mai bună decît la începutul campaniei și toate atacurile noastre

D. Eisenhower (dreapta) și Harold Alexander, comandantul Grupului 18 armate din Tunisia

Totuși terenul era pregătit aproape în întregime pentru un asalt general, decisiv. Forțele aeriene profitaseră de ameliorarea condițiilor meteorologice pentru a hărțui linia de comunicații inamică dintre Italia și Africa; poziția axei devenise din ce în ce mai precară. Beneficiind de superioritatea aeriană asigurată, forțele navale își extinseseră aria de luptă sporind dificultățile inamicului. Trupele terestre, aveau un moral excelent și așteptau cu nerăbdare ordinelor de atac. Inamicul încă mai deși-

s-au desfășurat cu sprijinul eficient al aviației. Superioritatea artileriei noastre ne-a asigurat un avantaj suplimentar.

Cînd Alexander a atins în vest, linia de unde voia să declanșeze atacul final, ne-am dat seama că dacă Armata 8 și-ar fi continuat atacurile dinspre sud, pierderile noastre ar fi fost mari și cîștigul minim, din pricina naturii terenului de-a lungul liniei Enfidaville. Aveam totodată convingerea fermă că germanii se așteptau ca atacul principal să fie lansat de Armata 8, care dobîndise o asemenea strălucită reputație în acțiunea de urmărire a inami-

¹⁶ Importantă răscruce de drumuri în apropierea Mediteranei, la nord de Sousse.

cului prin deșertul vestic, înclt era logic ca dușmanul să creadă că o vom folosi pentru lovitura noastră de grație.

Bănuind că, în orice caz, inamicul avea să opună Armatei 8 forțe importante, generalul Alexander a transferat rapid și în mare secret din acest flanc, un număr din cele mai bune divizii ale Armatei 8, alăturându-le Armatei 1 britanice. Amplasarea odată efectuată, am putut începe asaltul final în ziua de 5 mai.

Curând, rezultatele au fost decisive. Pe aripa stângă, Corpul 2 american, împreună cu câteva detașamente ale „gumiterilor”¹⁷ francezi au înaintat în marș forțat triumfător și, în ziua de 7, au luat Bizerta. La fel, în sud, Armata 1 britanică, condusă de generalul Anderson, îndeplinindu-și obiectivul major, a sosit la Tunis cam în același timp în care Corpul 2 ajunsesse la Bizerta.

În ultimele zile ale campaniei tunisiene, interesul întregului teatru operațional s-a concentrat asupra celor două lupte locale din nord, una în sectorul britanic,

cealaltă în cel american. Ambele poziții erau deosebit de puternice și extrem de bine apărate, și aveau o importanță hotărâtoare pentru noi, în efortul final de a cuceri victoria.

În sectorul britanic era vorba de poziția Longstop¹⁸; bătăliile date de la începutul până la sfârșitul campaniei africane, pentru ocuparea ei, au costat probabil mai multe vieți decât oricare altă luptă de pe teritoriul Tunisiei. În sectorul american, punctul critic îl constituia colina 609, ocupată în cele din urmă de Divizia 34, spre marea satisfacție în special a comandamentului suprem american.

Divizia 34 avusese mai puțin ca oricare alta posibilitatea de a-și desăvârși instrucția și cucerirea acestor temute poziții 609 căpăta

semnificația unei dovezii definitive a maturizării forțelor americane terestre.

Imediat după această străpungere, Alexander a trimis unități blindate ale Armatei 1 britanice cu misiunea de a închide baza din Peninsula Bon¹⁹ unde bănuiam că germanii ar fi putut încerca să se retragă pentru a opune o ultimă rezistență, în genul celei de la Bataan²⁰. Rapiditatea acțiunii lui Alexander, efectuată în timp ce mii de soldați germani mai luptau încă în grupuri izolate în lungul frontului Armatei 1, a zădărnicit această ultimă speranță a inamicului. Din acel moment au urmat doar operații de curățire. Ici, colo, luptele au mai continuat până la 12, dar, începând cu ziua următoare, singurii supraviețuitori germani din Tunisia, cu excepția citorva plicuri răzlețe în munți, se aflau la loc sigur în spatele grătilor.

18) Dealul „Longstop”, aflat pe căile de acces spre Tunis, a trecut în repetate rânduri dintr-o mână în alta. În mai 1943, această poziție era în sectorul Armatei 1 britanice.

19) Peninsula care formează latura răsăriteană a Golfului Tunis.

20) Referire la planul elaborat cu participarea lui Eisenhower înaintea celui de-al doilea război mondial, ca în cazul unui atac japonez împotriva Filipinelor forțele americane să fie retrase în Peninsula Bataan, din Insula Luzon. În aprilie 1942, după o rezistență înverșunată, trupele americane din Bataan au capitulat.

17) Cuvânt de origine arabă, atribuit formațiilor militare auxiliare din Africa colonială franceză, alcătuite din luptători aparținând aceluiași trib.

Un prinz frugal, între două bătălii (D. Eisenhower pe frontul tunisian.)

Numai în ultima săptămână a campaniei, totalul prizonierilor capturați se ridica la 240 000 oameni, dintre care aproximativ 125 000 erau germani. Această cifră cuprindea tot ce mai rămăsese din Afrika Korps și un număr de soldați aparținând unităților fărâmițate germano-italiene.

Rommel²¹ însuși fugise înainte de dezastrul final, prevăzând, fără îndoială,

reșalul Messe²², însărcinat cu comandamentul nominal al tuturor forțelor, a predat contingentul italian. Când von Arnim în drum spre lagăr a trecut prin Alger, câțiva membri ai statului meu major au fost de părere ca în virtutea obiceiului de altădată, să-i îngădui să mă viziteze.

Acest obicei își avea originea în faptul că soldații mercenari de pe vremuri nu resimțeau, în rea

săptămâni sau luni, oaspețele de onoare al învingătorului său. Tradiția, după care toți soldații de profesie ar fi frați de arme, s-a păstrat sub diferite forme pînă în zilele noastre.

Pentru mine însă cel de-al doilea război mondial devenise o chestiune mult prea personală ca să fi putut accepta această mentalitate. Pe zi ce trece eram mai convins că, spre deosebire de celelalte războaie

Unul dintre prizonierii „suspuși” ai campaniei tunisiene: mareșalul italian Giovanni Messe (stînga)

inevitabilul și dorind net să-și salveze pielea. În felul acesta s-a prăbușit mitul invincibilității sale proprii și a nazismului. Von Arnim²³ s-a predat împreună cu trupele germane și ma-

litate, nici un fel de dușmănie față de adversari. Ambele părți luptau de dragul luptei, din datorie sau, și mai probabil, pentru bani. În sec. XVIII comandantul căzut prizonier era adeseori socotit, timp de

între mai multe națiuni, de rîndul acesta forțele care luptau pentru binele omenirii și drepturile omului aveau de înfruntat o adevărată conspirație a răului, față de care nu putea fi tolerat nici un compromis. Deoarece existența unei lumi normale era posibilă doar prin distrugerea totală a axei, războiul ajunsese să însemne pentru mine o cruciadă în sensul tradițional al acestui cuvînt, deseori greșit întrebuițat.

21) Rommel a părăsit Tunisia la 9 martie 1943, fapt care a fost explicat, la vremea respectivă, prin motive de boală.

22) Generalul colonel Jürgen von Arnim a fost succesorul lui Rommel, devenind comandantul Grupului de armate Africa.

23) Generalul Giovanni Messe a preluat, la 20 februarie, comanda Armatei 1 italiene, denumire care a înlocuit-o pe aceea de „Armata de tancuri germano-italiană”. La 12 mai 1943, Messe a fost avansat mareșal, cu o zi înainte de a se preda.

Militarii pot reacționa violent la un articol de ziar

I-am comunicat așadar șefului serviciilor mele de informații, generalul Kenneth Strong²⁴, să scoată de la generalii prizonieri cît mai multe informații, pe mine personal neinteresîndu-mă decît generalii care încă erau liberi. Nici unul dintre cei captivi nu a fost autorizat să mă viziteze. Astfel am procedat pînă la sfîrșitul războiului. Nu am adresat cuvîntul nici unui general german, pînă în 1945 cînd generalul Jodl²⁵ a semnat capitularea la Reims²⁶, chiar și atunci, m-am limitat să-l avertizez că va purta personal întreaga răspundere pentru modul în care vor fi respectate condițiile de capitulare.

Rezultatul campaniei tunisiene a fost, firește, pe deplin satisfăcător, dar comandamentul suprem era atît de ocupat cu pregătirea atacului sicilian, încît nu prea am avut răgaz să-l sărbătorim cum se cuvine. În ziua de 20 a avut, totuși, loc la Tunis, o defilare a victoriei pentru a marca sfîrșitul imperiului axei în Africa.

Proporțiile victoriei noastre sau, altfel spus, numărul mare de prizonieri, a îngreunat pregătirea operației siciliene. Aveam peste 250 000 prizonieri în lagărele din Tunisia, unde aprovizionarea și supravegherea erau precare și eva-

cuarea rapidă imposibilă, din pricina insuficienței mijloacelor de transport. Dar sfîrșitul campaniei a avut drept urmare eliberarea comandanților și a statelor majore de grija operațiunilor imediate, îngăduindu-le să-și concentreze atenția asupra problemelor ce aveau să urmeze. Elaborarea planurilor pregătitoare începuse încă din februarie, încredințată fiind unui grup special, atașat cartierului general aliat, dar lucrînd sub directă conducere a generalului Alexander. Prin integrarea acestui grup în statul major al lui Alexander, întregul proces al pregătirilor a fost considerabil accelerat.

Victoria din Tunisia a fost primită cu mare bucurie de toate statele aliate. Prieteni și dușmani și-au dat deopotrîvîseama că aliații se pusese, în sfîrșit, în mișcare. Germanii, care în timpul iernii precedente suferiseră greaua înfrîngere de la Stalingrad și fuseseră obligați să abandoneze celelalte acțiuni ofensive de pe frontul rusesc, pentru a trece la o defensivă disperată, erau nevoiți — după Tunis — să renunțe la orice speranță de extindere, mîrgînindu-se să încerce să păstreze teritoriile cucerite.

Pe teatrul de luptă african, cele mai importante urmări ale victoriei au fost progresul realizat în sudarea unității forțelor aliate și înființarea unei echipe de comandă, ale cărei influențe în întărirea încrederii și amicitiei reciproce se și făceau simțite. Este ușor de minimalizat obstacolele ce stau întotdeauna în calea bunei funcționări a mecanismului ce-l presupune comandamentul unor vaste forțe aliate. Unele pot fi detectate cu ușurință, de pildă acele legate de deosebirile de echipament, instrucție și tactică, procedee ale statelor majore și metode de organizare. Acestea sînt însă eclip-

sate de orgolii și de prejudecățile naționale.

În războiul modern, datorită mijloacelor dezvoltate de informare prin care masele sînt de îndată puse la curent cu evenimentele petrecute pe cîmpul de luptă, cel mai mic diferend este amplificat și se prea poate ca soldatul care își riscă viața să fie influențabil și pătimaș. Chiar și cei mai căliți veterani de obicei calmi și potoliți, pot reacționa violent la un articol de ziar, ce li se pare prea laudativ la adresa unei alte națiuni. Problema este delicată, spinosă și importantă; în cazul unor acțiuni aliate succesul poate fi obținut numai dacă conducătorii, atît din guverne, cît și de pe cîmpul de luptă, realizează cerințele impuse de situație și refuză să violeze principiul fundamental al unității, fie în public, fie în cadrul contactelor personale și confidențiale cu subordonații și statele lor majore. O condiție esențială a victoriei sigure este respectarea permanentă a conceptului de unitate și a loialității față de comandanții aliați. În momentul în care acești comandanți pierd încrederea guvernelor lor sau a majorității subordonaților lor principali, trebuie înlocuiți.

Aceasta a fost marea lecție pe care Tunisia a dat-o aliaților; o altă concluzie, la fel de importantă din punct de vedere tehnic, a constituit-o aprecierea instrucției. O instrucție completă din punct de vedere tehnic, psihologic și fizic constituie o armă de atac și de apărare pe care fiecare națiune o poate da soldaților ei înainte de a-i trimite la luptă; cum războiul se abate asupra unei democrații cînd aceasta se așteaptă mai puțin, instrucția trebuie realizată în mare măsură în timp de pace.

Versiunea românească a
memoriilor
Dana CRIVĂȚ,
Mădălina NICOLAESCU

²⁴) General englez.

²⁵) Alfred Gustav Jodl — șef al Statului major operațional al Înaltului comandament al armatei germane. Condamnat la moarte, în 1946, de Tribunalul militar internațional de la Nürnberg, pentru crime de război.

²⁶) Capitularea prizonieră în fața aliaților occidentali a avut loc la 7 mai 1945. A doua zi, la Berlin a fost semnată capitularea necondiționată a Germaniei, în prezența reprezentanților U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii și Franței.

ÎN VIZITĂ LA ISTORICII IUGOSLAVI ȘI ALBANEZI

La Belgrad, Institutul de istorie contemporană este situat în Piața Marx-Engels, cu alte cuvinte în plin centrul orașului, în aceeași impunătoare clădire care găzduiește Muzeul Revoluției Popoarelor din Iugoslavia.

Directorul institutului, profesorul universitar **Pero Moracea**, unul dintre cei mai reputați istorici iugoslavi, mă primește în cabinetul său tapisat cu rafturi pline de cărți. Alături de d-sa, oficiul de gazdă îl mai îndeplinește prof. dr. **Zivko Avramovski**. Încă de la început, atmosfera e mai mult decât colegială și discuția se înnoadă repede. Cei doi istorici îmi vorbesc pe larg despre ampla activitate a institutului. Directorul stăruie îndeosebi asupra unui eveniment care a avut loc doar cu câteva zile înaintea venirii mele la Belgrad — reuniunea științifică internațională cu tema **Al III-lea Reich și Iugoslavia în perioada 1933-1945**.

„Hotărârea cu privire la ținerea acestei reuniuni a fost luată de către Uniunea instituțiilor care se ocupă de istoria contemporană a națiunilor și naționalităților din Iugoslavia, îmi spune prof. P. Moracea, și mi s-a încredințat nouă pregătirea și organizarea reuniunii. Este important de amintit că scopul uniunii este acela de a realiza colaborarea tuturor institutelor științifice, naționale, regionale și locale din Iugoslavia în cercetarea istoriei contemporane, îndeosebi a istoriei comunității statale a popoarelor iugoslave din anul 1918 pînă în zilele noastre.

O formă importantă a acestei colaborări o constituie sesiunile științifice, la care se prezintă rezultatele obținute în activitatea de cercetare și se constată tematica ce a rămas insuficient clarificată. Pentru asigurarea conținutului muncii fiecărei reuniuni științifice se selecționează teme fundamentale. Iată temele citorva din ultimele reuniuni științifice: **Frontul popular în ajunul și în cursul celui de-al doilea război mondial, Strategia și tactica Partidului Comunist din Iugoslavia în pregătirea și înlăturarea transformărilor revoluționare (1919-1945), Lupta de eliberare națională 1941-1945 ca război al întregului popor și revoluția socială**.

Ultima reuniune științifică căreia îi este consacrat acest material constituie, într-o anumită privință, expresia unei calități

noi în dezvoltarea istoriografiei iugoslave a perioadei contemporane, continuă prof. Moracea. În ultimii 15 ani, după formarea Institutului de istorie contemporană (care se ocupă în special cu istoria mișcării muncitorești și a Uniunii Comunistilor din Iugoslavia) se lucrează sistematic la cunoașterea istoriei din această perioadă. Ponderea cea mai mare în cercetare o au problemele dezvoltării interne — apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești revoluționare, relațiile interne social-politice în cadrul Regatului Iugoslaviei 1918-1941, desfășurarea războiului de eliberare națională și a revoluției din anii 1941-1945*.

În ultimii cîțiva ani, uniunea amintită a instituțiilor care se ocupă de istorie și unele instituții iugoslave de arhivă au făcut microfilme după sute de mii de documente în cele mai importante arhive din străinătate. Prin acordurile de colaborare încheiate de instituțiile științifice iugoslave cu instituțiile științifice corespunzătoare din țările socialiste, s-a dat posibilitatea să se studieze — îndeosebi pe calea schimburilor de cercetători științifici — materialele de arhivă care se referă la relațiile bilaterale ale Iugoslaviei cu aceste state, respectiv la probleme mai largi ale Balcanilor, Bazinului dunărean și Europei Centrale în perioada 1918-1945.

La reuniunea consacrată relațiilor dintre Iugoslavia și cel de-al III-lea Reich, pe lângă cele 30 referate ale istoricilor iugoslavi, ne-au mai parvenit 18 referate ale unor istorici din R.F.G., R.D.G., Italia, Anglia, Polonia, Uniunea Sovietică, România, Franța, Ungaria, Cehoslovacia și Bulgaria. Invitații au participat și la lucrările întrunirii propriu-zise prin dezbaterile diverselor teze din unele referate, contribuind la elucidarea mai deplină și multilaterală a acestei tematici, cu precădere a evenimentelor și relațiilor balcanice, europene și mondiale din perioada anilor 1933-1945.

Apare evident, tocmai prin exemplul temei acestei reuniuni științifice însemnătatea stabilirii de contacte și a schimbului de păreri între toți cei care se ocupă de cercetarea unei perioade istorice.

* În legătură cu aceste teme vezi *Magazin Istorie*, nr. 1/1968; 10, 11/1970; 9, 10, 11/1972 etc.

Numai așa se pot cunoaște toate problemele relevante în deplina lor complexitate, numai așa pot fi verificate diferite teze, numai prin unirea eforturilor științei istorice este posibil să se ajungă la adevărul deplin", încheie directorul Pero Moraea.

Concluzie pe care aveau s-o confirme, la interval de mai puțin de o lună, două șesiuni științifice care au reunit pe istoricii iugoslavi și români la Craiova și București...

...Luna octombrie este deosebit de blândă la Tirana. Soarele își mai păstrează căldura de vară și razele lui inundă încăperile Institutului de istorie din Capitala Albaniei. Gazdele mele sînt directorul institutului, **Stefanaq Polo**, precum și istoricii **Muim Ciarni**, **Cristo Frasheri**, **Muzafer Koskuti**, **Niko Decika**, **Zija Shkodra** și **Vicon Koka**.

Convorbirea durează un număr de ore aproape egal cu numărul participanților. Aflu cu acest prilej nenumărate amănunte despre activitatea de cercetare a institutului și a celor care lucrează în cadrul lui și care au dat la iveală aspecte noi și dintre cele mai interesante ale vieții marelui dar viteazului popor de pe malul Mării Adriatice.

Ultimele descoperiri arheologice au adus o bogată informație despre străvechii locuitori ai acestor meleaguri — ilirii*. Săpăturile efectuate la Mat și la Mirdita au confirmat înalta pricepere în meșteșugul metalurgiei de care a făcut dovadă tribul pirustilor, făuritori de arme, unelte de muncă, podoabe și obiecte de uz cotidian. Luptători neînfricați, pirustii au participat la marea răscoală a ilirilor din anii 6-9 ai erei noastre și romanii nu i-au putut subjuga decât după exterminarea cvasitotalității oștirilor lor.

Ilirii s-au ilustrat nu numai pe cîmpul de bătălie. Geniul lor artistic s-a manifestat, printre altele, în domeniul cîntecului și dansului: texte recent descoperite arată că tribul dardilor se desfășa în mod curent cu veritabile concerte ale unor orchestre ai căror membri cîntau din fluiet, din nai, din harpă și dintr-un instrument cu coarde ce amintește intrucitva de cobza noastră. Imaginile acestor instrumente figurează de altfel gravate pe pietrele de morminte rămase din acele vremuri. Cît despre faimoasele dansuri cu săbii, despre care vorbesc cu admirație cronicarii greci și latini, ele se mai execută și astăzi, cu aceeași măiestrie, de către țărani din ținuturile muntoase ale Albaniei de Nord.

O vastă moștenire culturală a lăsat și tribul desaretilor, olari pricepuți și artiști ai ceramicii și ai fierului, bronzului și aurului. Într-un tumultuos, al cărui conținut a fost scos la lumina zilei la Kuci i Zi, în districtul Korcea, trei sculpturi aproape

identice, reprezentînd figuri umane, datează din ultimul mileniu înaintea erei noastre și par a fi obiectele unui cult în care înclinația mistică este cu mult depășită de gustul și rafinamentul artistic.

Directorul Institutului de istorie din Tirana, **Stefanaq Polo**, și colaboratorii săi mi-au mai vorbit despre cercetările lor de istorie medie. Un loc central îl ocupă acolo, așa cum e și firesc, figura eroului național al Albaniei, **George Kastriotul — Skanderbeg**** care, la Kruja, a rezistat invadatorilor otomani vreme de un sfert de veac, în cel mai lung asediu cunoscut pînă atunci în istorie. După zadarnice peregrinări la Roma și Napoli în vederea obținerii unui sprijin din partea papei și a cetăților italiene, după eșecul unei misiuni similare a fiului său la Veneția, **Skanderbeg** cu credincioșii săi albanezi, au înfruntat singuri pe cîmpul de luptă, apărînd astfel nu numai propria lor patrie, ci contribuind și la apărarea civilizației europene. Așa cum au făcut-o și marii domnitori ai Munteniei și Moldovei.

La rîndul său **Zija Shkodra**, fost student al Universității din București, mi-a vorbit într-o perfectă limbă românească despre cercetările sale în domeniul emigrației albaneze din evul mediu și perioadele următoare. Siliți de ocupații străine să-și părăsească pămîntul natal, zeci de mii de șqiptetari s-au stabilit în țările vecine sau în locuri mai îndepărtate, aducînd cu ei priceperea în meșteșuguri, o hărnicie exemplară și o dispoziție de nebiruit în fața greutăților. Țărani sau meseriași, neguțători sau arhitecți, oșteni sau artiști ei au contribuit într-o largă măsură la înflorirea economică și culturală a țărilor în care s-au statonnicit.

Cu o profundă emoție, **Zija Shkodra** mi-a tradus pasaje din lucrările sale în care se amintește generoasa ospitalitate oferită de români emigranților albanezi. El nu s-a putut abține să nu-mi citeze cuvintele de laudă adresate de **Nicolae Iorga** zidarilor și constructorilor soșii din Albania pentru a lucra în cele mai diferite colțuri ale țării noastre...

...Întîlnirile pe care le-am avut cu istoricii iugoslavi și albanezi au mai relevat un fapt deosebit de prețios: înaltul prestigiu de care se bucură istoriografia română în ochii specialiștilor din cele două țări. Lucrările autorilor noștri sînt cunoscute, studiate și utilizate frecvent de către colegii lor din Republica Socialistă Federativă Iugoslavia și Republica Populară Albania. Contactele ulterioare, care se anunță din ce în ce mai intense vor duce la o și mai intensă, și mai rodnică colaborare pe tărîmul atît de fascinant al cercetării trecutului popoarelor noastre.

Nicolae MINEI

* Vezi *Magazin Istorie*, nr. 11/1972.

** Vezi *Magazin Istorie*, nr. 1/1968.

1922-1924:

COROANA ÎN DUELUL DINTRE PARTIDE

Dr. IOAN SCURTU

● Un decor bizar în balconul clubului naționalilor ● Ce-i convenea lui Averescu nu-i convenea lui Maniu ● Să-i combatem pe liberali, dar să nu-i deranjăm ● Scandal și panică în Parlament ● Cite încercări, atâtea insuccese

Adevărul din 22 martie 1923, descria următoarea scenă petrecută cu câteva zile în urmă [sublinierile ne aparțin, ca și explicațiile din paranteze drepte]: „Domnul general Davidoglu a ordonat «Apă!» și furtunile pompierilor intrară cu putere în funcțiune, trimițând valuri strașnice de apă în ferestrele și balcoanele clubului democrat [sediul central al Partidului Național]. Un geam mare

de la ușa principală a clubului a rost făcut țândări, marele drapel tricolor arborat în balcon a fost sfișiat, iar apa a pătruns cu furie în interiorul clubului. Fruntașii opoziției [între care I. Maniu, I. Mihalache, dr. N. Lupu, Gr. Iunian, Al. Vaida-Voievod, Gr. Filipeșcu] îmbrăcați în impermeabile, au înfruntat bărbătește țîșniturile pompei, continuînd să manifesteze și să huiduiască, în timp ce un cetățean de la un alt balcon, agita o prăjină de care erau legați doi șobolani [reprezentînd, chipurile, pe frații Brătianu] și o bucată de caș-caval [...] Solemnitatea acestui straniu botez a durat timp de 20 de minute, adică tocmai atît cît a fost nevoie ca cei 100 de hectolitri de apă să fie evacuați din cisternă. Apoi generalii Nicoleanu, Davidoglu și armata au plecat triumfători“.

În acea zi de 18 martie 1923 avusesse loc în sala „Dacia“ o mare întrunire convocată de „opoziția unită“ — coaliție alcătuită din naționali și țărăniști. Autoritățile n-au întîrziat să reacționeze: considerînd că naționalii și țărăniștii s-au cam „înfierbîntat“, seara au trimis pompierii pentru a-i „răcori“.

Episodul descris în amănunt de presa vremii constituia numai o secvență a disputei dintre opoziție și guvernul liberal în anii 1922-1924.

La 19 ianuarie 1922, se constituise guvernul liberal condus de I.I.C. Brătianu. Reprezentînd interesele marii burghezii industriale și financiare, Partidul Național Liberal avea de înfruntat opoziția celorlalte formațiuni politice, care exprimau pozițiile burgheziei mici și

mijlocii, ale unei fracțiuni a marii burghezii aflată în concurență cu cea liberală, ca și ale unei grupări a moșierimii, dornică să supraviețuiască împrejurărilor generate de reforma agrară. Venirea liberalilor la putere* a adîncit și mai mult disensiunile dintre liberali și restul formațiunilor politice.

În această conjunctură s-au desenat diferitele eforturi ale opoziției de încheiere a unei coaliții, capabilă să se opună dominației liberale; lucru deloc ușor date fiind divergențele de păreri și interese generate de baza economică și socială a partidelor din opoziție, de metodele diferite, ca și de veleitățile diferiților lideri politici de a domina eventuala coaliție.

* Vezi în acest sens și articolul O guvernare de o singură lună sau hapul liberal al monarhului, *Magazin Istoric*, nr. 11/1973.

Șefii opoziției burgheze într-o „consultare“ imaginată de caricaturistul ziarului *Adevărul* din 3. II. 1924

Prima ediție a „opoziției unite“

Nemulțumirea față de instaurarea guvernului liberal s-a manifestat foarte repede. La sfârșitul lui ianuarie 1922 a avut loc o consfățuire consacrată înfrângerii unui bloc antiliberal. Inițiată de jurul mesei tratativelor reprezentanți a șase formațiuni: Partidul Național, Partidul Naționalist-Democrat, Partidul Poporului, Partidul Țărănesc, Partidul Conservator-Progresist și Partidul Conservator-Democrat. Consfățuirea n-a dus însă la nici un rezultat; reprezentanții celor șase partide au exprimat puncte de vedere atât de diferite încât nu s-a putut ajunge la o înțelegere.

Încercarea următoare s-a produs o lună mai târziu. Guvernul liberal avea nevoie de confirmarea Corpului electoral, care a și fost convocat pentru începutul lunii martie 1922. Opoziția n-a putut încheia nici de această dată un front comun; animozitățile erau prea mari, mai ales între averescanii abia plecați de la putere și celelalte partide. Dar s-a realizat un cartel electoral între Partidul Naționalist-Democrat (N. Iorga) și Partidul Conservator-Democrat (Take Ionescu), precum și o înțelegere de colaborare în câteva circumscripții din Transilvania între Partidul Național și Partidul Țărănesc. Folosind aparatul de stat, guvernul a îngăduit activitatea electorală a opoziției și a influențat rezultatul alegerilor în favoarea sa. Liberalii și-au asigurat astfel majoritatea în Parlament, putând trece la înfăptuirea programului de guvernare fără a fi stingerii de opoziție. Imediat după consultarea Corpului electoral, Mihalache, Stere și Pan Halippa au mers la Cluj pentru a discuta cu Maniu și Vaida-Voievod, în vederea răsturnării guvernului liberal. În urma tratativelor, s-a hotărât constituirea de către cele două formațiuni a așa-zisei „opoziții unite“. Potrivit acordului încheiat, noul organism nu recunoștea legalitatea Parlamentului și declara, aprioric, ca nule, legile pe care acesta, avea să le adopte.

Iuliu Maniu a încercat să-l determine pe N. Iorga să adere la acest acord, dar șeful Partidului Naționalist-Democrat a refuzat să colaboreze cu C. Stere și N. Lupu. La rîndul lor, în martie, liderii Partidului Național și ai Partidului Țărănesc au respins oferta lui Al. Averescu ca Partidul Poporului să se alăture acordului de la Cluj.

În aceste împrejurări, la 27 martie 1922, s-a deschis sesiunea Corpurilor legiuitoare. Discuțiile asupra validărilor au fost deosebit de furtunoase: partidele din opoziție au prezentat numeroase dovezi care atestau amestecul aparatului de stat

în alegeri, conchizînd că Parlamentul „nu exprima adevărată voință a țării“ și, ca atare, era „lipsit de bază legală și autoritate morală“. După încheierea validărilor, „opoziția unită“ s-a retras cu zgomot din Parlament.

În noua situație, cele două formațiuni au decis încercarea unor noi formule pentru înlăturarea liberalilor de la putere. Întrunit la 27 și 28 aprilie 1922, Comitetul central executiv al Partidului Țărănesc a autorizat Delegația permanentă să continue tratativele cu Partidul Național, pentru „o aranjare clară, precisă și definitivă a situației în maximum o lună de zile“. Partidul Țărănesc preconiza, în special, încheierea unui acord care să precizeze condițiile de participare la un guvern compus din reprezentanții celor două formațiuni. Dar conducerea naționalilor nu se arăta prea grăbită. Iuliu Maniu considera că programul țărăniștilor era prea „radical“ pentru a se realiza un asemenea acord*. Încercările de creare a unui program comun, din iunie 1922, ca și cele de unificare din mai 1923 și iunie 1924, n-au avut sorți de izbîndă deoarece „divergențele ideologice și programatice dintre cele două partide nu au putut fi conciliate“. Astfel că, la 15 iunie 1922, s-a perfectat doar un proiect de acord care prevedea lupta pentru răsturnarea guvernului și dizolvarea Parlamentului rezultat din alegerile organizate de P.N.L.

Ideea regroupării forțelor din opoziție era acceptată de către toți adversarii guvernului liberal; ei doreau să-i răpună pe liberali și să ajungă la putere, dar, în același timp, fiecare șef de partid încerca regrouparea prin impunerea programului grupării al cărei conducător era. Un maestru al acestei tactici s-a dovedit a fi Iuliu Maniu. La început, și-a propus să încheie acorduri de colaborare (eventual de fuziune) cu grupările mai slabe, bineînțeles, sub conducerea și pe baza programului partidului condus de el. Odată încheiată această etapă, din care Partidul Național avea să iasă întărit, Maniu considera că putea încerca fuzionarea cu țărăniștii de pe poziții de superioritate. Potrivit acestei tactici, în vara anului 1922, Maniu s-a dovedit receptiv la propunerile de colaborare avansate de Averescu. În noua conjunctură, cînd averescanii treceau printr-o perioadă de reflux și, mai ales, erau nemulțumiți de guvernarea liberală, el socotea că a sosit momentul să și-i subordoneze. În calculele sale, Maniu pornea de la premisa că, printr-o asemenea colaborare, ar fi evitat surpriza unei orientări a averescanilor către liberali, așa cum se întîmplase în februarie 1920**.

* Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1973.

** Vezi Magazin Istoric, nr. 7/1971.

Începerea tratativelor cu C. Argetoianu, emisarul lui Averescu, a debutat peste așteptările lui Maniu: plenipotențiarul generalului a propus, nici mai mult nici mai puțin, decît fuziunea celor două partide! Pe cît de dornic de colaborare (așa cum o înțelegea el!), șeful naționalilor n-a fost deloc încîntat de contopirea cu gruparea averescană. Ce avantaje putea să aibă liderul naționalilor dintr-un „mariaj” cu un partid a cărui popularitate se dusese pe apa simbetei odată cu guver-

la Alba Iulia, în ziua de 15 octombrie 1922. Patronînd evenimentul, guvernul își asigura, pe de o parte sprijinul nelimitat al coroanei, pe de alta, considera că își mărește capitalul politic.

Pe măsură ce se apropia ziua de 15 octombrie, șefii partidelor politice își precizau atitudinea. Iorga a hotărît să participe la serbări, „din devotament față de coroană”, dar ținea să adauge cu măliție: „bineînțeles, însă, cînd se va încorona d. Ion Brătianu, nu voi avea aceeași

Discuție între regele Ferdinand și I. I. C. Brătianu:

Regele: Ei, și acum ce-o să faci?

Brătianu: N-aveți nici o grijă sire, mi-am pregătit o altă diversivă!
(Adevărul, 19. I. 1923)

narea? În plus, Averescu rămăsese la fel de veleitar și, presupunea Maniu, ar fi pretins șefia noii formații, ceea ce nu intra în planurile conducătorului naționalilor. Așa încît, acesta a căutat să-l convingă pe Argetoianu că cel mai important lucru era realizarea unui bloc antiliberal, fiecare partid menținîndu-și propria organizație.

Arma secretă a lui Brătianu: încoronarea

În timpul acesta, liberalii n-au stat nici ei cu mîinile în sîn grăbindu-se să anunțe încoronarea lui Ferdinand și a Mariei

atitudine”. După mai multe ezitări, Averescu s-a decis și el să meargă la Alba-Iulia, pentru că, pînă la urmă, de hotărîrea suveranului depindea eventuala aducere a partidului său la putere.

La începutul lui septembrie 1922, Partidul Național a dat publicității un comunicat în care, după ce-și exprima „nestrămutatele convingeri monarhice și dinastice”, aprecia că încoronarea a fost coborîră „la rolul unei simple demonstrații de partid”, astfel încît se vedea nevoit, „cu durere în suflet”, să nu participe la serbările de la Alba Iulia. La rîndul său, Partidul Țărănesc își mărturisea și el devotamentul față de „monarhia constituțională”, dar critica faptul că serbărilor

incoronării „li s-a dat caracter de manifestare de partid“; în consecință, țărâniștii hotărâu să nu meargă la Alba Iulia. Poziția celor două partide — evident — a nemulțumit profund pe rege, avantajându-i pe liberali.

Țărâniștii sperau că, solidarizându-se cu naționalii, vor determina pe Maniu să accepte acordul cu privire la principiile unei viitoare guvernări în comun, cerut încă din aprilie. Dar acesta a respins din nou propunerea, invocând necesitatea colaborării și cu celelalte partide din opoziție. Ca urmare, Comitetul central executiv al Partidului Țărânesc a hotărât, la 10 noiembrie, să înceteze tratativele cu Partidul Național și să-și ia „libertatea de acțiune“. Astfel se încheia prima ediție a „opoziției unite“.

Racul, broasca și știuca...

Între timp, Partidul Național intrase în tratative de fuziune cu Partidul Conservator-Democrat, rămas fără conducător prin moartea lui Take Ionescu. La 21 noiembrie, presa anunța încheierea cu succes a tratativelor de unire a celor două partide pe baza programului Partidului Național și prin includerea în Comitetul central a mai multor takști (Mihai Cantacuzino, Toma Ionescu, P. Brățșanu, Stelian Popescu, G.G. Mironescu, Grigore Filipescu). Fuziunea marca începutul procesului de concentrare a forțelor politice din opoziție pe o platformă antiliberală. Partidul Național, care pînă atunci activase doar în Transilvania, și-a extins organizația în întreaga Românie, și-a mutat sediul central de la Cluj la București, a beneficiat de un mare organ de presă cum era **Universul** condus de Stelian Popescu; totuși, contopirea cu un partid slab, aflat în plin proces de descompunere, a contribuit prea puțin la sporirea forței politice a Partidului Național. Ea a marcat, în schimb, așa cum bine a sesizat Goga, „o categorică îndrumare spre dreapta“ a naționalilor. Nu este lipsit de semnificație faptul că, abia înregimentăți în Partidul Național, takștii au declanșat un puternic atac împotriva țărâniștilor și îndeosebi a unor membri de stînga ai acestui partid, cum erau C. Stere și dr. N. Lupu. Aceștia n-au întîrziat să riposteze, afirmînd că Partidul Național a primit în rîndurile sale niște naufragiați politici și reacționari notorii. Între ziarul **Universul** și **Aurora** (organul de presă al țărâniștilor) s-a declanșat o îndrîjită polemică, în timpul căreia relațiile dintre cele două partide s-au deteriorat foarte mult.

În această atmosferă, liberalii au hotărât să depună în Parlament proiectul noului **Constituției** a țării, menită să le întărească și mai mult poziția dominantă în viața economică și politică.

Proiectul rezerva României statutul unei monarhii parlamentare-constituționale consfințind unele drepturi și libertăți democratice (între care votul universal, dreptul de întrunire, organizare, libertatea presei, a conștiinței ș.a.), dar lăsa deschise numeroase porțițe pentru luarea unor măsuri repressive împotriva forțelor revoluționare. Prin conținutul său, el avantaja în mod vizibil marea burghezie industrială și financiară, liberală, ceea ce nemulțumea, desigur, celelalte pături ale burgheziei și partidele politice care le reprezentau.

Cum au reacționat grupările din opoziție? Partidul Naționalist-Democrat (Iorga) a declarat sus și tare că nu recunoaște dreptul Parlamentului, ales prin ingerințe, să dea țării o **Constituție**, dar a adăugat că, în cazul în care aceasta va fi semnată de rege, membrii săi o vor recunoaște ca lege fundamentală a țării. Partidul Poporului (Averescu) a avut o atitudine oscilantă. În schimb, țărâniștii, au susținut că acel Parlament trebuie împiedicat să dea țării o **Constituție**. Ca atare, congresul țărâniștilor ținut în noiembrie 1922, apreciind că tribuna parlamentară oferea o largă audiență poziției exprimate de partid, a hotărât ca reprezentanții lor să-și reia locurile în Adunarea deputaților și în Senat. Partidul Național s-a situat pe o poziție identică: în ianuarie 1923, deputații și senatorii săi și-au reluat și ei locurile în Parlament.

Și, bineînțeles, au continuat încercările de a se găsi o platformă comună de acțiune. Cei mai activi s-au dovedit liderii Partidului Național, ai Partidului Țărânesc și ai Partidului Poporului. Lucrurile au evoluat însă asemănător celor petrecute în cunoscuta fabulă cu racul, broasca și știuca: fiecare trăgea în altă parte, adică acolo unde îl mîneau propriile interese. În ședințele din 25-26 ianuarie 1923, dr. N. Lupu a propus să se organizeze lupta comună în Parlament și în afara lui pentru a zădărnici votarea **Constituției**, iar în cazul adoptării ei, să nu o recunoască. De acord cu aceste puncte de vedere, Maniu a mers și mai departe, cerînd nerecunoașterea **Constituției**, chiar în cazul în care ar fi fost sancționată de rege. Averescu dorea ca lupta să se limiteze la coordonarea unor acțiuni duase separat de cele trei formațiuni „prin toate mijloacele legale“. Generalul nu accepta organizarea unor acțiuni în comun și nici acțiunea extraparlamentară. El nu voia să-și supere adversarii din guvern și, pentru a câștiga bunăvoința regelui și, poate, și pe cea a liberalilor, a declarat public că, ajungînd la guvern, Partidul Poporului va recunoaște **Constituția** „ca legală și numai dacă va fi nevoie de mici modificări“ le va face „cu asentimentul opoziției“.

Discuțiile au continuat numai între Partidul Național și Partidul Țărănesc, care, la 3 martie, au hotărât refacerea „opozității unite”.

Opoziția fluieră...

În Parlament, reprezentanții „opozității unite” au rostit declarații vehemente împotriva guvernului și a forului legislativ ales de liberali, contestând acestuia dreptul de a vota o nouă lege fundamentală. În cadrul dezbaterilor, opoziția a căutat să împiedice buna desfășurare a

În acest timp, liberalii au interzis țăranilor să plece din sate fără „bilet de voie” din partea primarilor, iar la marginile Bucureștilor au fost instalate bariere. Armata a fost scoasă în stradă, pentru a împrăști adunările „opozității unite”. La 18 martie, în cadrul ciocnirilor din jurul sălii „Dacia”, mai mulți cetățeni au fost răniți.

Analizând disputa partidelor politice în legătură cu adoptarea **Proiectului de Constituție**, P.C.R. a desfășurat o amplă activitate de clarificare a maselor, lansând lozinca „Nici o încredere Partidului Libe-

Încercând să-i ia locul lui Acerescu în conducerea Partidului Poporului, Argetoianu s-a autoproclamat șef al acelei grupări. El n-a fost însă urmat decât de cîțiva frunțiși

— Ce ai făcut aseară?

— Ne-am organizat

— Vezi ce bine e cînd sînteți puțini? Într-o singură seară vă organizați...

(Adevărul, 4. I. 1924)

ședințelor Parlamentului prin fluierături și vociferări.

Din Parlament, disputa s-a mutat în stradă, unde s-au rostit discursuri. Sever Dan — secretarul general al Partidului Național — a susținut că dreptatea nu se mai putea cîștiga „decît cu ciomagul”. Dr. N. Lupu a declarat patetic: „Această Constituție nu trebuie să treacă și nu va trece [...] Dacă va trece, atunci va trece peste cadavrele noastre...” Maniu a cerut regelui „să nu se opuié poporului”, în timp ce I. Mihalache a ținut să afirme că „țara nu este nici moșia guvernului nici a Măriei Sale Regelui”.

ral, nici o încredere **Constituției** sale!”, demascîndu-i limitele. Partidul Comunist arăta că prevederile democratice incluse în acest proiect, fiind lipsite de garanțiile care să le asigure înfăptuirea, nu puteau avea — dat fiind caracterul orînduirii existente — decît un aspect formal.

La 26 martie 1923, **Proiectul de Constituție** a fost supus aprobării Adunării deputaților. Neputînd împiedica votarea acestuia, opoziția s-a retras din Parlament și a adresat „un ultim apel” regelui, implorîndu-l să nu sancționeze **Constituția**. Dar suveranul n-a luat în seamă acest apel;

la 28 martie, el a semnat **Constituția**, care a fost promulgată a doua zi. Partidul Național și Partidul Țărănesc s-au grăbit să declare că noua lege fundamentală era „fără putere de lege și de drept nulă”. Peste câțiva ani însă, liderii național-țărăniști își vor aminti cu jenă de această declarație; mai mult, ajungând la guvern, vor manifesta multă scrupulozitate în aplicarea mult criticatei **Constituții**, în special a acelor articole care îngreunau drepturile și libertățile cetățenești ale maselor.

Odată **Constituția** adoptată, colaborarea dintre Partidul Național și Partidul Țărănesc a pierdut unul din obiectivele de bază, ceea ce a impus o reexaminare a raporturilor dintre cele două grupări. În ambele partide ideea fuzionării prin-dea tot mai mult teren*. Chestiunea doctrinei și a programului viitorului partid a provocat, însă, serioase divergențe între cele două tabere.

Relațiile dintre Partidul Național și Partidul Țărănesc s-au deteriorat din nou. În septembrie 1923, naționali au atras în rîndurile lor gruparea țărăniștă a lui I. Pelivan, iar în octombrie a început editarea în București a ziarului **România**. Curînd după aceasta, ei au adresat Partidului Naționalist-Democrat o propunere de fuziune. Iorga a cerut ca ea să se facă pe baza programului naționalist-democrat iar noul partid să fie prezidat de el... Condiții pe care Maniu, bineînțeles, a refuzat să le discute.

Pe de altă parte, țărăniștii și-au reluat campania de propagandă în Transilvania, întemeindu-și acolo mai multe organizații. Ei criticau cu vehemență pe naționali, acuzându-i de reacționarism și neloialitate față de principiile democratice.

Argetoianu îl „decapitează” pe Averescu

Apreciind poziția realistă a țărăniștilor față de unele probleme principale ale vieții social-economice, P.C.R. a considerat că între cele două partide existau condiții de colaborare pe baza unei platforme minimele. La 25 octombrie 1923, C.C. al P.C.R. a adresat Comitetului central executiv al Partidului Țărănesc propunerea de realizare a unui Bloc muncitoresc-țărănesc pe baza următorului program: mobilizarea la luptă a maseilor muncitorești prin mitinguri și manifestări, în vederea răsturnării guvernului liberal; sprijinirea acțiunilor de masă printr-o campanie parlamentară și de presă; lupta împotriva stării de asediu și a limitării drepturilor și libertăților de-

mocratice, asigurarea independenței politice a statului ș.a.

Deși Virgil Madgearu, secretarul general al Partidului Țărănesc, a promis că va supune scrisoarea discuției Comitetului central executiv și va răspunde în două zile, liderii țărăniști au ținut documentul sub adîncă tăcere. Practica a demonstrat, de altfel, că țărăniștii își căutau aliați nu în rîndurile clasei muncitoare, ci în cele ale burgheziei.

Între timp, guvernul a anunțat că, în sesiunea parlamentară 1923/1924, va supune spre dezbateră și aprobare noi proiecte de legi**. Era vorba de noi măsuri în avantajul marii burghezii liberale. Simțindu-se lovit în baza lor economică, partidele din opoziție au început o nouă rundă de tratative. La sfîrșitul anului 1923 și începutul lui 1924, deosebit de activ s-a dovedit a fi Argetoianu. Considerînd că steaua politică a lui Averescu începuse să apună, el a încercat să-i aplice o... „colegială” lovitură sub centură. La 15 decembrie 1923, Argetoianu a lansat un manifest prin care se autoproclama șef al Partidului Poporului, afirmînd că „a decapitat pe generalul Averescu”. A fost, evident, o „întreprindere” forțată în scenă, pentru că noul conducător n-a fost urmat decît de cîtiva frunțișeri averescani între care D.R. Ioanișescu, A. Popovici-Tașcă și I. Fianu. Conștient de limitele grupării înființate, Argetoianu s-a grăbit să ia contact cu liderii partidelor din opoziție pentru a participa la crearea unei formațiuni puternice, în stare să preia succesiunea guvernului liberal. Succesivele de la care, bineînțeles, Argetoianu aștepta un portofoliu ministerial...

Concomitent cu această inițiativă s-a desfășurat și acțiunea Partidului Țărănesc, care, la 10 februarie 1924, a publicat o scrisoare către grupările politice din opoziție, chemîndu-le la crearea unui „Bloc” antiliberal. Acesta urma să acționeze pe baza următorului program: împiedicarea cabinetului liberal de a realiza „legiuirile de aplicare a **Constituției** sale și a legiuirilor de acapare a avuțiilor statului”, răsturnarea guvernului liberal, stabilirea unui „regim de legalitate”. Partidele coalizate trebuiau să se angajeze că nu vor accepta puterea decît dacă li se va îngădui „anularea legislației liberale” și asigurarea funcționării normale a regimului parlamentar-constituțional.

Răspunzînd scrisorii, Partidul Național și-a exprimat „satisfacția” față de propunerile avansate și nimic mai mult, în timp ce Averescu a apreciat că formula „Blocului” nu era suficientă, fiind necesară, după părerea sa, fuziunea celor trei „partide mari”, considerate de el a fi Partidul Național, Partidul Țărănesc și... Partidul Poporului. Partidul Națio-

* Vezi *Magazin Istorie*, nr. 5/1973.

** Vezi *Magazin Istorie*, nr. 10/1971.

nalist-Democrat (Iorga) și Partidul Poporului (fracțiunea Argetoianu) n-au dat nici un răspuns. Astfel că Delegația permanentă a Partidului Țărănesc a trebuit să constate „cu regret” că propunerea sa n-a găsit „ecoul așteptat”.

Argetoianu și-a continuat manevrele, reușind să câștige adeziunea lui N. Iorga. La începutul lunii martie 1924, Iorga a adus elogii publice lui Argetoianu, caracterizându-l drept „una din valorile serioase ale țării” și a declarat că „numai organisme unitare și puternice se pot impune”. De asemenea, el și-a exprimat „stima” pentru Partidul Național și a lansat atacuri vehemente împotriva lui Mihalache și a lui Averescu. Receptiv la

că ar fi bine să se înscrie, împreună cu aderenții săi, în Partidul Național. În consecință, Iorga a rupt tratativele.

Singura fuziune realizată a fost cea din 10 mai 1924, dintre Partidul Național-Democrat și Partidul Poporului (Argetoianu), noua formație politică adoptând numele de Partidul Naționalist al Poporului și avînd la bază programul naționalist-democrat; președinția a fost rezervată lui Iorga.

Între timp, pentru a nu rămîne izolat, Averescu a adresat lui Mihalache propunerea de fuziune a celor două formațiuni. Dar țărăniștii au refuzat repede oferta. În schimb, tratativele confidențiale între C. Stere și V. Goldiș mergeau

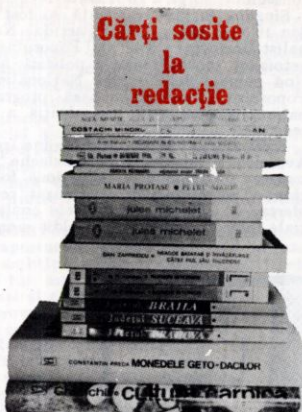

D. Mihalache: Numai dumneata îmi poți spune dacă se face ori nu Blocul opoziției. Cărlăreasa: Ies craii „cu trupul”, dar nu ies „cu gîndul”!

„amabilitatea” lui Iorga, Maniu i-a adresat la 15 martie o scrisoare, prin care i-a solicitat o întîlnire. La întrevvedere care a urmat, cei doi lideri s-au declarat, în principiu, de acord cu fuziunea, urmînd ca ea să fie discutată de organele conducătoare ale partidelor respective. La 3 aprilie 1924, Maniu a trimis o nouă scrisoare lui Iorga în care pretindea că Partidul Național avea un „trecut istoric” și un program care cuprîndea „toate postulatele partidelor celor mai radicale din stînga” și îi dădea de înțeles lui Iorga

pe o pistă bună: se ajunsese deja la un acord de fuziune a Partidului Național cu Partidul Țărănesc, pe baza unui program în zece puncte*. Calea spre această contopire se va dovedi însă foarte sinuoasă și presărată cu nenumărate obstacole. Abia peste alți doi ani, în octombrie 1926, prin renunțarea la punctele cele mai radicale din programul țărăniștilor, cele două grupări vor fuziona sub numele de Partidul Național Țărănesc.

* Vezi Magazin Istoric, nr. 7 și 9/1973.

● **C. Preda — MONEDELE GETO-DACILOR.**

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973: viața economică și politică a populației geto-dacice între sec. IV-I î.e.n., oglindită prin cercetarea evoluției procesului monetar.

● **Gh. Bichir — CULTURA CARPICĂ.**

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973: „istoria și cultura unor strămoși ai poporului român, carpii, cei mai puternici daci liberi din sec. II-IV e.n.”.

● **Jules Michelet — SCRIERI ALESE, 2. vol.**

Antologie, traducere și note de Angela Cișmaș. Prefață și tabel cronologic de Marin Bucur: selecție din principalele scrieri ale istoricului francez — Istoria Franței și Istoria revoluției.

● **Aurel Răduțiu — INCURSIUNI ÎN ISTORIOGRAFIA VIEȚII SOCIALE.**

Editura Dacia, Cluj, 1973: precursorii cercetării istoriei sociale în istoriografia românească, de la primii croniciari până la B.P. Hasdeu.

● **Ștefan J. Fay — ACEA NOAPTE, ACEA ZI DE IARNĂ '33.**

Editura Albatros, București, 1973: Ploiești 1 februarie 1933 — „povestea patetică a unor oameni adevărați, care, prin lupta lor eroică, au înscris, alături de muncitorii cefești de la Atelierul Grivița, una din cele mai răsunătoare pagini de istorie a clasei muncitoare din țara noastră”.

● **Gh. Platon — DOMENIUL FEUDAL DIN MOLDOVA ÎN PRAJMA REVOLUȚIEI DE LA 1848.**

Editura Junimea, Iași, 1973: orientarea și dezvoltarea domeniului feudal din Moldova, stabilite pe baza analizei unui bogat material documentar.

● **Dan Zamfirescu — NEAGOE BASARAB ȘI ÎNVĂȚĂTURILE CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIE.**

Editura Minerva, București, 1973: principalele probleme cercetate legate de autorul și geneza învățăturilor.

● **B.P. Hasdeu — SCRIERI ISTORICE, 2 vol.**

Editie îngrijită, prefață și bibliografie de Aurelian Sacerdoțeanu, Editura Albatros, București, 1973: reintroducerea în circuitul științific „a unor întuiții și sugestii geniale, pe baza unei erudiții uluitoare”.

● **G. Săcădat — SĂGEATA RĂZBURNĂRII.**

Editura Militară, București, 1973: faptele de vitejie ale adjutantului aviator Traian Dirjan din Grupul 9 vânătoare, căzut la datorie pe frontul antihitlerist.

● **Maria Protase — PETRU MAIOR.**

Editura Minerva, București, 1973: evocarea vieții și operei celui care „ilustrează prin excelență lupta școlii ardelenă” pe multiple planuri: social, național, politic, cultural.

● **V. Tomescu — HISTOIRE DES RELATIONS MUSICALES ENTRE LA FRANCE ET LA ROUMANIE. PREMIÈRE PARTIE. DES ORIGINES AU COMMENCEMENT DU XXe SIÈCLE.**

Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.S.R., București, 1973: într-o amplă disertație un capitol semnificativ din ansamblul relațiilor culturale româno-franceze.

● **Costache Mindru — FOCURI ÎN BĂRĂGAN.**

Editura Militară, București, 1973: luptele de la sfârșitul lunii august 1944 pentru lichidarea tuturor trupelor hitleriste din Bărăgan.

● **N. Popp, I. Iosep, D. Paulencu — JUDEȚUL SUCEAVA; P. Găstescu, I.S. Gruescu — JUDEȚUL BRĂILA; Gh. Niculescu, I. Velcea — JUDEȚUL PRAHOVA.**

Editura Academiei, București, 1973: continuarea seriei de monografii tipărită sub egida Institutului de geografie.

● **G. Adrian — IDEE RÂPEDE DESPRE RESBELUL DE PARTIZANI.**

Editie îngrijită și studiu introductiv de general-maior Constantin Antip: una din primele lucrări românești, tipărită în 1853, despre formele și modalitățile de desfășurare a războiului popular.

— Cititorii ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 702, București.

— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscritele și documentele anexe nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sint rugați să-și păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliiți să atragem atenția celor care ne scriu de mână, adesea cu creionul și foarte necetăț că le vom răspunde mult mai puțin prompt decât corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisorilor lor.

PROCESUL MOȘNENILOR

GHEORGHE RUSEN din București: după cum probabil ați remarcat, în nr. 12/1973 am publicat sub titlul Un proces țărănesc care a durat 150 ani, un articol despre lupta moșnenilor din actualele comune Stărcioaia și Chioiaș pentru ocinele strămoșești. Articolul trimis de do. se referă la o temă și o zonă geografică apropiate: procesul moșnenilor din județul Buzău, desfășurat, succesiv, la Judecătoria rurală Pătrălagea și la Tribunalul județean Buzău între anii 1944-1946. Considerăm că materialul transmis este interesant pentru cunoașterea împotrivirii satenilor față de samavolnicile boierilor, publicăm în rezumat datele esențiale.

Munții cuprinsi în perimetrul dintre riul Sâlnic — la est, riul Buzău — la vest și fosta graniță a Munteniei cu Transilvania — la nord erau stăpâniți în deălmăgie de aproximativ 40 cete de moșneni (la apariția Codului siletic din 1916), urmașii a doi moși comuni. Proprietatea lor asupra acestor pământuri era atestată de hrisoave datînd de vechea lui Mircea cel Bătrîn. Mai tîrziu, în secolele XVIII-XIX, stăpînirea asupra acestor munți a fost înădrită de numeroase acte: Hrisovul lui Nicolae Mavrocordat (1723), Hotărînicia celor 24 boieri, făcută sub Alexandru Ipsilante (1780), Hotărînicia Karol Gold (1854), Hotărînicia Mehtupeli (1870) etc. Drepturile obște se stabileau prin unități de măsură moșneneste (stînjene, palme, degete, linii) și se întindeau asupra unei zone întinse: muntele Pentelu cu trupurile sale, Cernatul, Zănoaga, Podul Calului, Căsoaca Mare, Căsoaca Mică, Piciorul Caprei, Fulgerișul, Teșneful etc.

Aceste mari suprafețe de pămînt, uzurpate de boierii Mălcov au fost revendicate de moșneni în procesul citat, litigiu în care au cîștigat în 1946. El constituie un episod din lupta țăranilor din această zonă împotriva celor care le uzurpasera proprietățile moștenite din moși-strămoși.

SATUL LUI CANTEMIR

Inginerul MIHAI GH. AIOANEI din Suceava, născut în satul Urlați din fostul ținut al Fălciului, citind seizizarea cititorului Const. A. Mitache din București, în legătură cu locul nașterii lui D. Cantemir (Poșta Magazin istoric, nr. 8/1973), după ce subscrisese la propunerile corespondenților noștri bucureșteni, ne furnizează unele date suplimentare despre satul natal al marelui domn și cîrturar român, auzite în copilărie de la unul din bătîrîni satului Urlați: „La cea 1,5 km. nord de satul Urlați, pe locul numit «Coda Iazului» a existat un sat numit Silișteni, acolo unde Cantemireștii aveau gospodăriile și terenurile lor agricole. Ceva mai departe, pe locul numit «Fereedu», un loc ferit, înconjurat și astăzi pe trei laturi de pădure, familia Cantemir avea o altă gospodărie, unde se aflau hambarele, becurile cu provizii, stîlile și cirezele de vite. După plecarea cantemireștilor din Silișteni, satul și moșia au intrat în posesia unui boier vecin, Urlațeanu, iar așezarea a fost părăsită, siliștenii strămutîndu-se în Urlați, satul acestui boier».

Pe aceste considerente, cititorul nostru propune schimbarea numelui satului Urlați în Silișteni sau Cantemirești, propunere pe care o supunem atenției Constituției popular județene Vaslui.

AUTOGRAF LAMARTINE LA BUZĂU

NICOLAE CORBU din Buzău, ne semnalează că, recent, s-au descoperit în colecțiile bibliotecii liceului „B.P. Hasdeu” din Buzău „numeroase lucrări de certă valoare, printre care și seria de opere complete ale lui Lamartine, apărută în timpul vieții autorului”, la Paris, între anii 1860-1863. Seria de volume poartă dedicația autografului către Petrache Poenaru: „Memoires et reconnaissances — Lamartine”.

Corespondentul nostru ne furnizează și unele detalii în legătură cu modul în care aceste cărți au ajuns în bibliotecă liceului. O parte din biblioteca lui P. Poenaru a rămas în păstrarea ginerelui său, Nicu Iacovache, mare proprietar din satul Aliceni, pendinte de Zilisteanca (azi Poșta-Cîndu). Multă vreme cărțile s-au aflat depozitate în podul casei acestuia, pînă cînd Bazil Iorgulescu, unul din foștii directori ai liceului buzoian, aflînd de aceste cărți luate în pîdsire, le-a luat pentru biblioteca școlii pe care o conducea.

1886 SAU 1836

BOARĂ M. PANTELIMON din satul Gemeni, jud. Mehedinți: „În Magazin istoric din septembrie 1972, la pagina 19, se scrie: «În acest scop, a fost organizată o mișcare anticarlistă, cu ramificații în toată țara. În fruntea ei se afla Eugen Carada, pe atunci prim-redactor al ziarului Românul». Cred că s-a strecurat o gresală. Dicționarul istoric, arheologic și geografic al lui O.G. Lecca, p. 115, scrie clar: «Carada Eugen: financiar, om politic 1886-1910». Cum putea, deci, Carada să fie prim-redactor la Românul și mai ales să conducă acea răscoală de la 8 august 1870, cînd el nu se născuse încă? O fi o eroare în dicționar sau în revistă?»

Este o eroare a dicționarului respectiv. E. Carada s-a născut în 1836 și a murit în 1910. A fost economist și publicist, a colaborat la Timpul (1856) și Românul (1857-1871), s-a situat printre adversarii lui A.I. Cuza; a fost primul director al Băncii Naționale a României (1883-1910). Poet și dramaturg minor, autor de studii politice publicate (1867) în românește și franțuzește. (Vezi: Dicționarul enciclopedic ilustrat, Ed. Cartea Românească, 1931, p. 1559 și Dicționar enciclopedic român, Editura Politică, 1962, vol. I. p. 512).

MAREȘALII ROMÂNI

NICOLAE CONDURACHE din Huși: în afara „automareșalului” Ion Antonescu, armata română a avut doi mareșali — Alexandru Averescu și Constantin Prezan.

1. Alexandru Averescu (1859-1938) a luat parte ca sergent, la războiul pentru independența României (1877-1878). Devenit apoi ofițer, a avansat pînă la gradul de general. A fost atașat militar în diferite capitale europene. Între anii 1907-1909 a fost ministru de Război și în această calitate a comandat industria războaielor jărdnești din 1907. În perioada 1911-1913 a funcționat ca șef al Marelui Stat Major. În anii primului război mondial s-a remarcat la comanda Armatei 2 (1916-1918), în luptele de la Mărăștii (iulie 1917). Al. Averescu a avut, pe lângă activitatea militară și una politică. În 1918 a creat Liga Poporului care, din 1920, și-a schimbat denumirea în Partidul Poporului, al cărui conducător a fost. A fost prim-ministru și în mai multe rânduri ministru. A murit în 1938.

2. Constantin Prezan (1861-1943). După ce a căpătat prima treasă ca sublocotenent în 1880, a avansat pe treptele ierarhiei militare fiind în 1907, general de brigadă, în 1916, de divizie, apoi de corp de armată. În timpul primului război mondial a deținut funcția de comandant al Armatei 4 (august-octombrie 1916), al Grupului de armate din sud în bătălia de la Neațlor-Argeș (29 noiembrie-3 decembrie 1916), apoi pe cea de șef al Marelui Stat Major. C. Prezan a fost membru al Academiei române și senator.

În cazul în care doriți să cunoașteți mai detaliat activitatea militară a lui Al. Averescu și C. Prezan, puteți consulta Enciclopedia României, vol. I, 1938, și Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919 de C. Kirilescu.

Au mai fost mareașali, cu titlu onorific, ex-regii Carol II și Mihai I.

FENICIENII ÎN AMERICA ?

DEZIDERIU MACH din Cîmpia Turzii, întîlnind în prezentarea articolului America vikingă și tulburătoare a ei istorie (nr. 7/1973) afirmația că „fenicienii au ajuns cu certitudine în primul continent, fapt dovedit de inscripțiile feniciene în care numele Cartaginei și al zeitei Thant au apărut de nenumărate ori” ne solicită date suplimentare în legătură cu această problemă.

Într-adevăr, prezența fenicienilor în amîndouă Americile între anii 1000-500 î.e.n. a devenit o certitudine pentru majoritatea cercetătorilor civilizațiilor Americii precolumbiene. Începînd cu arheologul Bernardo de Silva Ramos, care a publicat în anul 1930 o lucrare despre inscripțiile vechi din Amazonia, ipotezele privind navigația fenicienilor spre America au căpătat o tot mai solidă fundamentare. În anul 1936, la Pate's Case, în New Hampshire (America de Nord) s-a descoperit o așezare neolitică nelundă, care pare să dateze din jurul anului 500 î.e.n. După părerea specialiștilor, ar fi similară cu așezări feniciene din Malta și Irlanda. Tot în S.U.A. pe o stîncă din statul Massachusetts, rămasă mult timp sub apă, au fost descoperite două reprezentări de corăbii de tip clasic fenician. În 1948, în Mechanicsburg au fost descoperite, pe cîteva pietre, caractere ale alfabetului fenician. Concluziunile sînt și inscripțiile găsite în Brazilia, de exemplu inscripția de la Hanea, nu departe de Rio de Janeiro, ca și alte inscripții descoperite în unele peșteri din jungla braziliană.

Savantul sovietic A. Garbovski a lansat ipoteza unei incursiuni a fenicienilor în America de Sud, prin Arhipelagul Malaez și Oceanul Pacific.

ABORIGENII DIN AUSTRALIA

ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU și DOMITIAN GHIAȚĂ din București, ne semnalează că în articolul Fiila din Istoria Australiei numărul populației

bătășine din Australia e altul decît în nota tradusă din Newsweek (col. LXXXII nr. 10).

Cifrele din articol au fost extrase din diferite surse. Dicționarul enciclopedic Român, vol. I, p. 246 (București, 1962) și Petit Larousse p. 1179 (Paris, 1965) indică 47 000 autohtoni. Newsweek, care vorbește despre 140 000 supraviețuitori, a folosit, probabil, materiale statistice diferite. E posibil ca revista americană să fi avut în vedere și pe locuitorii propenți din amestecul celor două rase. Nu excludem nici eventualitatea ca săptîminalul american să i se fi furnizat date exagerate în mod deliberat. În orice caz, toate datele publicate de noi sînt autentificate de sursele occidentale și nu ne putem lua altă răspundere decît de a le folosi ca atare.

DIN NOU INELUL...

În legătură cu inelul de la Ezerovo, purtătorul misterioasei inscripții (vezi Magazin istoric, nr. 8/1972 și 5/1973), NICOLAE CERNEA din Constanța, propune o dezlegare oarecum deosebită: d-a scoaleste că, în acest text, grupul RAZ ar fi echivalentul cuvîntului latin rex, regis („rege”), iar LEZ—echivalentul cuvîntului latin lex, legis („lege”). Bazîndu-se și pe alte identificări proprii, cititorul nostru dă următoarea traducere: Rolistenes al Nereneli, suveran al strălucitului regat Noes (?), mare legiutor și rege luminat, cu varianta: Rolistenes, soț al Nereneli, strălucită regină din Noes (?), mare legiutor și rege luminat. Supunem specialiștilor și această încercare de dezlegare.

MULȚUMIRI

Si în această lundă, din multe scrisori sosite pe adresa redacției, am reținut propunerile și sugestiile următorilor cititori, cărora le mulțumim: DUMITRU FILIMON din București; RADU DOMNÎȘORU din com. Holboacă, jud. Iași; IOAN DRĂGAN din satul Crișul Negru, jud. Bihor; I. MARINESCU din București; DAN SĂVEANU din Săveni, jud. Botoșani; DAN OLTEI din satul Moșteni-Greci, jud. Argeș; DAN IACOBOWICI din Bacău; RADU-CANU R. BADEA din Tg. Mureș.

PRECIZĂRI

LEONTIEȘ GEORGI din satul Molid, com. Vama, jud. Suceava: citiți răspunsul dat cititorului VASILE STOENESCU din București, la Poșta Magazin istoric, nr. 11/1973.

LIVIU DOROS din Brăila ne scrie: „Printre cei 30 cîștigători ai unui abonament pe 6 luni la Magazin istoric, în urma concursului nr. 2 organizat de revista dvs. (la care sînt abonat din primul an de apariție) se află și soția mea, al cărei nume de familie corect este înșă DOROS și nu DORAS. Întrucît țin foarte mult la numele meu de familie, vă rog să publicați cuvenita rectificare”. Ceea ce și facem.

DIONISIE MALOFEI și DUMITRU CARLAN din București: într-adevăr, generalul Eremia Grigorescu (Poșta Magazin istoric, nr. 10/1973) s-a născut la 28 noiembrie 1863. Divizia 13 infanterie a fost supranumită „Divizia de fier”.

ION CĂRDAȘ din București: pentru prima întrebare, vedeți precizările din Poșta Magazin istoric, nr. 12/1973.

Roma se găsește, în adevăr, în regiunea Latium. Este binecunoscută și precizarea că în 1845 locuitorii Milanului au arborat culorile drapelului Statului papal. Am refuzat din scrisoarea dv. și seizarea în legătură cu grija ce trebuie acordată la legarea revistei pentru a se evita prinderea festului, seizare pe care am supus-o atenției tipografiei.

MARIA VASILESCU din București: ați sesizat just. Este vorba de o gresală de transcriere. Explicația fotografiei de la p. 80 (nr. 1, 1974) se va citi corect: „Golpană în mărș din corpul expediționa; aliat din Africa de Nord”.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

TEOFIL PINZARU, Bacău, str. Ana Ipătescu, bloc 11/5, sc. D, et. 2, ap. 7, oferd: nr. 7, 8/1968, 12/1969; 1, 2, 8, 8/1970; 9/1971; solicită: 1-6, 8-12/1967; 1, 2, 3, 9/1968.

ION CIOCIRLAN, București, sector 3, B-dul Muncii 68, bloc 35, sc. B, et. 6, ap. 75, tel. 22.36.39 pune gratuit la dispoziție: nr. 8/1967; 7, 8, 11, 12/1968; 4/1969; 3/1971; 6/1972; solicită nr. 3/1973.

ION TUINEA, com. Crimpoiaia, jud. Olt, oferd colecția completă.

MARIN COLTAN, Tg. Jiu, jud. Gorj, B-dul 1 Mai, bloc H-1, sc. 2, et. I, ap. 26, oferd: nr. 4, 6, 8, 9/1967; 6-12/1968; 1-6 și 9-12/1969; 1, 3, 7/1970; 1-3/1971; 4, 11/1972.

STAN ENE, București, sector 4, Aleea Fetești, nr. 17, bloc. J-16, sc. D, ap. 60, tel. 44.34.39, oferd colecția completă.

STELIAN IONESCU, București, sector 5, str. Ghimpați, nr. 23, tel. 24.87.89, oferd colecția completă.

NICOLAE BUGARIU, Nădrag, jud. Timiș, str. Padeș, nr. 312, solicită: nr. 1, 2, 6/1967.

IOAN IOANITSCU, Focșani, jud. Vrancea, str. Mare, nr. 287, solicită: nr. 1-6/1967; 1/1968.

Cîștigătorii celui de-al treilea concurs

(Urmare din p. 51)

ÎN ATENȚIA CÎȘTIGĂTORILOR

Premiile în obiecte ale cîștigătorilor din Capitală vor fi ridicate personal de la redacție (București, Intrarea Ministerului nr. 2, et. IV) de la data de 25 februarie pînă la 25 martie 1974, între orele 13.00-15.00. Cîștigătorilor din restul țării, care nu vor putea face deplasarea, li se vor expedia premiile la adresele indicate. Abonamentele vor fi efectuate de redacție pe numele concurenților respectivi cu începere de la 1 iunie 1974. Premianții cu abonamente pînă la 31 decembrie 1974 sînt rugați să anunșe redacția, pentru a beneficia de abonamentele cîștigate cu începere de la 1 ianuarie 1975.

Rezultatele sondajului de opinie vor fi publicate într-unul din numerele viitoare ale revistei.

Mulțumind cititorilor care manifestă preocupări pentru descifrarea concursurilor noastre, îi anunșăm să urmărească cu atenție primele șase numere ale revistei din 1974, întrucît viitorul concurs va avea loc la sfîrșitul semestrului I.

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

● Nu Tapae, ci Adamclisi: tulburătoare mărturii despre o dramatică înfruntare între daci și romani ● Viteazul și temutul Vlad Țepeș ● 1657-1662: țările române împotriva Semilunei ● „Parchetul general semnalează”: recunoașteri semnificative în arhivele antonesciene ● Mareșalul A. I. Eremenko își amintește: așa am eliberat Rostovul ● Istorici în aula Academiei române ● Royal Society — o altă veche academie din Europa ● Răscala grănicerilor și promisiunile lui Lascăr Catargiu ● În palatele cu 9000 încăperi, cea mai absurdă copilărie: din memoriile ultimului împărat al Chinei ● Adevărata istorie a lui d'Artagnan ● „Eschimosul”: continuarea relatărilor de front ale generalului D. Eisenhower ● Un ducat pentru o familie: ascensiunea și decăderea familiei Sforza ● Zimbete din cronici

CONTENTS

DUMITRU BERCIU Archaeological Evidence of the Gëto-Dacian Culture Discovered at Ocnița. 2	
N. GRIGORAȘ Ștefănița (1517-1527) 8	
ȘTEFAN S. GOROVEI Alexandru, Son of Stephen the Great 14	
N. AJITĂRIȚEI, I. DRAGOMIRESCU and V. ȘIMANDAN January-July 1944. Opposing the Dictatorship of Antonescu and the Hitlerite Occupation 18	
GEORGETA TUDORAN 1920 - The Romanian Socialists in Parliament 28	
Prof. MIHAI BERZA about the Third Congress of South-Eastern European Studies 38	
AINIS GIORRO PU YI Memoirs of the Last Emperor of China. 40	
GHEORGHE MATEI, L. G. LEGRÈL, OCTAV LÎVEZEANU and WALTER BACON At the League of Nations. Nicolae Titulescu. 52	
D. TUDOR Caracalla 61	
I. MICU Encsel Mauriciu. 69	
MARIN FLORESCU An Unpublished Letter of the Romanian Socialist I. Nădejde 72	
N. G. MUNTEANU Gheorghe Cristescu (1882-1973) 74	
D.D. EISENHOWER War Memoirs 76	
N. MINEI Visiting the Yugoslav and Albanian Historians. 86	
I. SCURTU Bucharest 1922-1924 Behind the Political Scene 88	

SOMMAIRE

DUMITRU BERCIU Vestiges archéologiques de la civilisation gëto-dace découverts à Ocnița. 2	
N. GRIGORAȘ Un volévéde méconnu par l'histoire - Ștefănița (1517-1527). 8	
ȘTEFAN S. GOROVEI Alexandru, fils d'Étienne le Grand. 14	
N. AJITĂRIȚEI, I. DRAGOMIRESCU et V. ȘIMANDAN Janvier-juillet 1944. Contre la dictature d'Antonescu et l'occupation hitlérienne 18	
GEORGETA TUDORAN 1920 - les socialistes roumains au Parlement 28	
Pr. MIHAI BERZA sur le	

III-e Congrès d'études sud-est-européennes 38	
AINIS GIORRO PU YI Les Mémoires du dernier empereur de Chine 40	
GHEORGHE MATEI, L. G. LEGRÈL, OCTAV LÎVEZEANU et WALTER BACON A la Ligue 52	
D. TUDOR Caracalla 61	
I. MICU Séquences de la vie du communiste Encsel Mauriciu (1898-1933) 69	
MARIN FLORESCU Une lettre inédite du socialiste roumain I. Nădejde 72	
N. G. MUNTEANU Gheorghe Cristescu (1882-1973) - citoyen et tribun révolutionnaire 74	
D.D. EISENHOWER Mémoires de guerre 76	
N. MINEI En visite chez les historiens yougoslaves et albanais 86	
I. SCURTU Bucarest 1922-1924, coulisses politiques 88	

СОДЕРЖАНИЕ

Д. БЕРЦИУ Археологические свидетельства гëто-дакийской цивилизации, обнаруженные в Окиница 2	
Н. ГРИГОРАШ Штефăница (1517-1527 гг.) 8	
Ш.С. ГОРОВЕИ Александру, сын Штефана Великого 14	
Н. АЖИТАРИЦЕИ, И. ДРАГОМИРЕСКУ, В. ШИМАН-ДАН Январь-июль 1944 г. Против диктатуры Антонеску и гитлеровской оккупации 18	
Д.К. ТУДОРАН 1920 - румынские социалисты в Парламенте 28	
Интервью с профессором МИХАИ БЕРЗА о Третьем съезде по юго-восточным европейским исследованиям 38	
И.У. И Мемуары последнего императора Китая 40	
Г. МАТЕИ, Л.Г. ЛЕГРЕЛ, О. ЛІВЕЗІНУ, В. БАКОН В Лиге Наций, Николае Титулеску 52	
Д. ТУДОР Каракалла 61	
И. МИКУ Енцел Мауричиу 69	
М. ФЛОРЕСКУ Неопубликованное письмо румынского социалиста И. Надєжде 72	

Н. Г. МУНТИАНУ Георге Кристеску (1882-1973) 74	
Д.Д. ЕНЕНГОВЕР Военные мемуары 76	
Н. МИНЕИ В гостях у югославских и албанских историков 86	
И. СКУРТУ Бухарест 1922-1924 гг.: политические кулисы 88	

INHALT

DUMITRU BERCIU In Ocnița enthalt archäologische Fund-Bezeugungen einer gëto-dakischen Zivilisation 2	
N. GRIGORAȘ Ein von der Geschichte benachteiligter Wojewode: Ștefănița Voda (1517-1527). 8	
ȘTEFAN S. GOROVEI Alexandru - Sohn Ștefan's des Großen 14	
N. AJITĂRIȚEI, I. DRAGOMIRESCU, V. ȘIMANDAN Jänner-Juli 1944. Gegen Antonescu's Diktatur, gegen die hitleristische Okkupation 18	
GEORGETA TUDORAN 1920 - Rumänische Sozialisten im Parlament 28	
Professor MIHAI BERZA über den III. Kongress südost-europäischer Studien 38	
AINIS GIORRO PU YI Die Memoiren des letzten Kaisers von China 40	
GHEORGHE MATEI, L. G. LEGRÈL, OCTAV LÎVEZEANU, WALTER BACON Nicolae Titulescu auf der Tribüne der Völkerrliga 52	
D. TUDOR Caracalla 61	
I. MICU Lebensbruchteile des Kommunisten Encsel Mauriciu (1898-1933) 69	
MARIN FLORESCU Ein unveröffentlichtes Schreiben des rumänischen Sozialisten I. Nădejde 72	
N. G. MUNTEANU Gheorghe Cristescu (1882-1973) - Bürger und revolutionärer Tribun 74	
D.D. EISENHOWER Kriegserinnerungen 76	
N. MINEI Zu Besuch bei jugoslawischen und albanischen Historikern 86	
I. SCURTU Bukarest 1922-1924 Politische Kulissen 88	

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — București, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domicia Zavocinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a preselor. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștale, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Școlteii” — București

